

Ref KB Oc
sou

Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige

en dokumentation och utvärdering

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

SOU 1995:16

Rapport för 1993 års prostitutionsutredning

Ref KB Oc
SOU

Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige

en dokumentation och utvärdering

SOU 1995:16

Rapport för 1993 års prostitutionsutredning

Statens offentliga utredningar
1995:16
Socialdepartementet

Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige

en dokumentation och utvärdering

Rapport för 1993 års prostitutionsutredning
Stockholm 1995

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
- En liten boschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-763 24 81

INNEHÅLL

- 1 *Uppdraget och dess genomförande* 7
 - 1.1 Uppdrag, syfte och frågeställningar 7
 - 1.2 Prioriteringar och avgränsningar 8
 - 1.3 Tillvägagångssätt 8
 - 1.4 Rapportens disposition 9
- 2 *Prostitutionsprojektet och prostitutionsgruppen i Malmö* 11
 - 2.1 Prostitutionsprojektet 1977-1981 11
 - Det sociala arbetet 13
 - Forskning och kunskapsproduktion 16
 - Om resultatet av projektets sociala arbete 17
 - Vad gjorde projektet så framgångsrikt - några sammanfattande reflektioner 18
 - Fyra återkommande huvudinriktningar i arbetet 19
 - 2.2 Prostitutionsgruppen (ny)etableras 1983 - om perioden 1983-1994 19
 - Personalbyten och varierande organisatorisk hemvist 22
 - Några uppgifter om prostitutionens och det sociala arbetets omfattning 23
 - Arbetets uppgifter, former och förläggning 24
 - Arbetets inriktning och metoder 24
 - Något om det sociala arbetets karaktär 28
 - 2.3 Summering och värdering 28
- 3 *Prostitutionsgruppen i Stockholm* 31
 - 3.1 Framväxt och historik 31
 - Uppbyggnads- och etableringsfas 1978-1981 31
 - Första konsolideringsfasen 1981-1985 32
 - Förändringsfas 1985-1989 34
 - Motsättningar och splittring 1989-1990 35
 - Ny kunskapsuppbyggnad 1990-1994 35

-
- 3.2 Arbetsuppgifter och organisation 37
 - 3.3 Arbetets inriktning 39
 - Uppsökande arbete för att få kunskap om könshandeln 39
 - Stödjande arbete för kvinnorna i gatuprostitutionen 42
 - Exempel på stödjande arbete 43
 - Individuellt förebyggande arbete 47
 - Allmänt förebyggande arbete 49
 - 3.4 Sammanfattning och värdering 51
 - Historik 51
 - Organisation 52
 - Arbetsinriktningar 53
 - Resultat 54
 - 4 *Prostitutionsgruppen i Göteborg* 55
 - 4.1 Gruppens framväxt och historik 55
 - En kort historik 57
 - Intensiv arbetsfas 58
 - Nedgång i könshandeln 59
 - Projektperioden 1989–1993 60
 - Ny fördjupningsfas 1994– 61
 - 4.2 Organisation och samarbete 62
 - 4.3 Arbetets inriktning 65
 - Uppsökande arbete/fältarbete 65
 - Stöd- och behandlingsarbete 67
 - Exempel på behandlingsarbete 70
 - Informations- och påverkansarbete 73
 - Kunskap och påverkan – aktioner mot sexklubbarna i Göteborg 75
 - 4.4 Arbete i projektverksamheter 77
 - Unga flickor i riskzonen 77
 - Hiv-informationsgruppen/självhjälpsprojektet 78
 - Mansprojektet 81
 - Arenaprojektet 83
 - 4.5 Sammanfattning och värdering 84
 - Historik 84
 - Organisation 85
 - Arbetsätt 85

-
- 5 *Prostitutionsgruppen i Norrköping* 89
- 5.1 Perioden 1984–1990 89
- 5.2 Ökade ambitioner för det sociala arbetet? 90
- 5.3 Gatuprostitutionens omfattning i Norrköping 90
- 5.4 Nuvarande prostitutionsgrupp 91
- Uppsökande arbete 91
- Stödjande och behandlande arbete 92
- 5.5 Summerande värdering 93
- 6 *Andra resurser och insatser för prostituerade* 95
- 6.1 Polisens arbete 95
- 6.2 Socialbyråer, rådgivningsbyråer samt fält- och jourverksamhet 98
- 6.3 Hälso- och sjukvårdens insatser 100
- 6.4 Insatser inom kriminalvård och missbruksvård 101
- 6.5 Insatser inom frivilligt socialt arbete 105
- 7 *Värderande diskussion utifrån aktualiserade teman* 109
- 7.1 Några socialpolitiska reflexioner 109
- 7.2 Inriktning mot gatuprostitutionen och för kvinnorna 111
- 7.3 Arbetsinriktningar, metoder och förhållningssätt 113
- 7.4 Samarbete, samverkan och samspel med andra 119
- 7.5 Det sociala arbetets dokumentation, uppföljning och utvärdering 120
- 7.6 Dyr eller billig verksamhet? 123
- 7.7 Eventuell kriminaliserings betydelse för det sociala arbetet 125
- 8 *Sammanfattande synpunkter och förslag till förbättringar av de sociala insatserna* 127
- 8.1 Breddning av det uppsökande arbetet mot den s.k. dolda prostitutionen 128
- 8.2 Stöd och hjälp till utsatta grupper inom prostitutionen 128
- 8.3 Organisatoriska och resursmässiga förutsättningar för prostitutionsgruppernas arbete 129
- 8.4 Vidareutveckling av prostitutionsgruppernas interna arbete 130
- 8.5 Ökad kunskapsproduktion och spridning av kunskaper och erfarenheter är nödvändigt 131

1 Uppdraget och dess genomförande

Regeringen tillsatte i mars 1993 en utredning om prostitutionen i Sverige. Enligt direktiven¹ skall utredaren bl.a. göra en utvärdering av socialtjänstens arbete mot prostitutionen. I de större städerna i landet har sedan andra hälften av 1970-talet bedrivits socialt arbete med riktade insatser för i första hand prostituerade kvinnor. Detta arbete "bör utvärderas vad gäller insatser, riktlinjer, utformning och resultat". Vidare sägs bl.a. i direktiven att "de särskilda insatserna mot prostitutionen bör diskuteras i förhållande till socialtjänstens och polisens ordinarie arbete"². Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt hur det sociala arbetet fungerar i förhållande till speciellt utsatta grupper, exempelvis missbrukande kvinnor, och att internationella erfarenheter bör tillvaratas.

1.1 Uppdrag, syfte och frågeställningar

Utredningen har givit oss i uppdrag att genomföra en dokumentation och utvärdering av de sociala insatserna mot prostitutionen. Vår dokumentation och utvärdering är en av flera delutredningar som genomförs för att ge underlag för utredningens arbete.

I samråd med utredningens sekretariat har utvärderingsuppdraget avgränsats till följande frågeställningar:

– Vilka former har det sociala arbetet i dag beträffande prostitutionen? Vilka erfarenheter finns av särskilda insatser vid de olika specialenheterna för socialt

¹Direktiv 1993:31.

²Direktiv 1993:31, s. 6.

arbete med prostitutionen men också vid andra enheter av intresse, t.ex. behandlingshem, fängelser, projekt som drivs av s.k. frivilliga organisationer?

– Vilken inriktning har arbetet: förebyggande, uppsökande och/eller behandling? Vilka erfarenheter och kunskaper om sociala metoder har vunnits i arbetet?

– Hur har kopplingen fungerat mellan de särskilda sociala insatserna och annat socialt arbete inom socialtjänsten, polisen och frivården på respektive orter? Speciell samverkan som visat sig fruktbar?

– Särskilda arbetsätt för olika grupper av kvinnor? Vilka stöd- och behandlingsinsatser behöver respektive grupp?

Hur värderar man sina resultat vid respektive enhet? Vad finns för värdefulla kunskaper att bygga vidare på?

I mån av resurser skulle även internationella erfarenheter inhämtas för jämförelse med svenska förhållanden.

1.2 Prioriteringar och avgränsningar

Vi har inriktat arbetet på att i första hand beskriva det sociala arbetets form och innehåll i de särskilda enheternas arbete – det vill säga enheterna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping. Vår ambition har varit att belysa, exemplifiera och värdera arbetet med koppling till de prioriterade frågeställningarna.

Detta har inneburit en nedtoning av försöken att belysa hur det sociala arbetet uppfattas och värderas ur andras perspektiv – främst ur de berörda kvinnornas. Vi har endast i mindre omfattning inhämtat uppgifter direkt från kvinnor som haft eller har kontakt med prostitutionsgrupperna. Detta är en klar begränsning i arbetet.

Vår dokumentation och utvärdering har ett inomsystemligt fokus genom att underlaget för vårt arbete främst kommer från personer som är verksamma inom det socialpolitiska systemet (i vid mening). Det är utifrån dessa begränsningar som våra resonemang förs om form, innehåll, metoder och resultat i det sociala arbetet mot prostitutionen.

1.3 Tillvägagångssätt

Inom tillgängliga ramar har vi gått tillväga enligt följande uppläggning:

1. I datainsamlingen har vi utgått från prostitutionsgrupperna i landet. Vi har *intervjuat gruppernas medlemmar*, dels i grupp och dels enskilt (i Norrköping enbart gruppintervjuer). Samtliga nu verksamma socialarbetare har intervjuats,

liksom några representanter från tidigare år, där vi bedömt detta som nödvändigt.

Intervjuerna har varit relativt löst strukturerade *samtalsintervjuer*, i vilka vi sökt täcka av olika områden, relaterade till prioriterade frågeställningar.

Vi har också inhämtat *skriftligt material* från och om grupperna t.ex. statistik, verksamhetsberättelser, riktlinjer för arbetet, eventuellt egna projekt liksom studier/projektarbeten om grupperna och deras arbete.

Grupperna i Stockholm och Malmö har vi besökt två gånger, gruppen i Norrköping en gång. Av geografiska skäl har vi haft tillfälle till flera kontakter med gruppen i Göteborg.

2. Vi har också intervjuat företrädare för viktiga *samarbetspartners* till grupperna. I Stockholm, Göteborg och Malmö har representanter för polisen intervjuats. Några telefonintervjuer har genomförts med representanter för socialdistrikt/stadsdelar, som grupperna uppgett att de har mycket samarbete med. Frågorna har gällt form och innehåll i samarbetet och hur de intervjuade från sitt perspektiv bedömer det arbete som grupperna utför.

3. Intervjuer har också genomförts per telefon med representanter för några *kriminalvårdsanstalter* och *behandlingshem* med erfarenheter av arbete med prostituerade kvinnor.

4. Vi har *intervjuat ett litet antal kvinnor* som haft och/eller har kontakt med grupperna i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Syftet med dessa intervjuer är att i någon mån söka spegla hur det sociala arbetet värderas av "dem det gäller". Urvalet är inte representativt. Det har skett genom att socialarbetarna frågat kvinnor som de bedömt intresserade av att träffa oss om de velat delge oss sina erfarenheter.

5. För att få underlag för jämförande resonemang har vi besökt Oslo och där samtalat med representanter för *Nadheim* och *Pro-Senter*.

Vårt primärmaterial är sammantaget ca 35 intervjuer med socialarbetare, prostituerade, poliser och personal vid behandlingshem. Som kompletterande sekundärmaterial betraktar vi de skriftliga dokument vi tagit del av främst beträffande gruppernas verksamhet. Det gäller statistik, verksamhetsberättelser, projektrapporter m m. Vi har också tagit del av forskningen inom området, främst den svenska.

Professor Sven-Axel Månsson har under arbetets gång varit vår samtalspartner och generöst delat med sig av sina omfattande kunskaper om prostitution och om forskningen inom området.

1.4 Rapportens disposition

De särskilda socialarbetargrupperna för arbete mot prostitution har varit utgångspunkt för vårt arbete. I kapitlen 2 till 5 presenterar vi grupperna.

Förutom prostitutionsgrupperna finns andra samhällsresurser och sociala insatser för prostituerade. Vi beskriver några sådana i kapitel 6.

I kapitel 7 diskuterar och värderar vi det sociala arbetet mot prostitutionen i Sverige. Vi diskuterar arbetets inriktning, metoder, organisation och samverkan samt hur socialarbetargrupperna dokumenterar, följer upp och utvärderar arbetet. Vi förmedlar också några synpunkter från grupperna om vad en eventuell kriminalisering av prostitutionen skulle medföra för det sociala arbetet.

I kapitel 8 ger vi, mot bakgrund av vad som framkommit i vår undersökning, några förslag som vi menar skulle kunna vidareutveckla det sociala arbetet mot prostitutionen.

2 Prostitutionsprojektet och prostitutionsgruppen i Malmö

I landet finns för närvarande i fyra kommuner/städer grupper med socialarbetare som avdelats för socialt arbete mot prostitutionen. Vi skall i följande kapitel presentera grupperna – i Malmö, Stockholm, Göteborg och Norrköping – och deras arbete. Grupperna presenteras i den ordning de bildats.

Presentationerna inleds med en redogörelse för framväxt och historik. Därefter redogör vi för gruppernas organisation och det sociala arbetets former och huvudsakliga metodiska inriktning. Vid några tillfällen stannar vi upp och tar aktuellt tema som utgångspunkt för reflektioner och försök till analys av olika inslag i det sociala arbetet med prostituerade. Respektive presentation avslutas med en summering, där vi bl.a. diskuterar gruppens arbete i förhållande till dess mål och riktlinjer.

2.1 Prostitutionsprojektet 1977-1981

Mot mitten av 1970-talet uppmärksammade flera myndigheter i Malmö tilltagande problem i anslutning till olika restauranger, barer o.dyl. Illegalt spel, sprit- och narkotikalangning, koppleri etc, började förekomma i allt större omfattning. Initiativ togs till en utredning för att kartlägga omfattning och struktur och initiera åtgärder mot denna brottslighet. För detta bildades en projektgrupp med representanter från socialförvaltningen, lokala skattemyndigheten, åklagarmyndigheten, polisen och länsstyrelsen. En undersökning av pilotkaraktär genomfördes av socionom Stig Larsson och sociolog Sven-Axel

Månsson. I rapporten, som fick den talande titeln, "Svarta affärer"¹ behandlades områden där sådan halv- eller helkriminal verksamhet förekom och dess konsekvenser för olika inblandade. Bland annat behandlades prostitutionen i Malmö, vad gällde dess bakgrund och kraftiga ökning mot mitten av 1970-talet. Från att ha varit relativt låg under 1960-talet hade olika former av prostitution kraftigt ökat i omfattning under början av 1970-talet. Prostitution förekom på s.k. sexklubbar, som gatuprostitution och vid ateljéer och massageinstitut. Olika aktörers medverkan redovisades. Fokus låg inte bara på kvinnorna i prostitutionen, även hallickarnas, kundernas/männens, fastighetsägares m.fl. roller togs upp. Ett samhällsperspektiv anlades på prostitutionen.

Utredningen kom att röna stor uppmärksamhet i massmedia och i den offentliga diskussionen. Rapporten blev en bidragande orsak till att den första statliga prostitutionsutredningen tillsattes 1977. I Malmö kom utredningen dessutom att utgöra ett underlag för det s.k. prostitutionsprojektet som startade på hösten 1977.

Stig Larsson beskriver i sin avhandling ett antal förändringar i samhället, som säkerligen spelat roll för prostitutionens ökning vid denna tid. Det gällde förändringar i liberaliserande riktning beträffande lagstiftning om sexualitet och pornografi, den s.k. sexindustrins tillväxt, förändrade värderingar om sexualitet m.m. Samtidigt visade tidigare erfarenheter att prostitution i mycket hög utsträckning varit förenad med fattigdom för kvinnorna.

"Det är möjligt att de beskrivna tendenserna på ett avgörande sätt bidragit till könshandelns explosionsartade utveckling i början av 1970-talet. Obestridligt är, att den materiella standarden i Sverige var högre än någonsin tidigare i historien. Det ekonomiska skyddsnetet var bättre utbyggt än kanske på något annat håll i världen. Mitt i välfärden blomstrade könshandeln – den som alltid tidigare i historien hade burit fattigdomens prägel. Det var mot denna bakgrund prostitutionsprojektet i Malmö skulle utvecklas"².

För att komma tillrätta med de sociala problem som den tilltagande prostitutionen förorsakade startades ett projekt. Projektgruppen bestod av två socialarbetare – Torsten Fredriksson och Britt-Inger Lind – samt två forskare – Stig Larsson och Sven-Axel Månsson. Tillsammans skulle de utveckla och bedriva socialt arbete mot prostitutionen i Malmö. Forskarna skulle dessutom bedriva forskning om könshandelns omfattning och struktur, analysera orsaker, innebörder och följder för inblandade parter samt utvärdera det sociala arbetet³. Projektet var knutet till socialförvaltningen i Malmö. En ledningsgrupp med representanter för de myndigheter som varit involverade i utredningen om

¹Larsson och Månsson (1976).

²Larsson (1983) s. 44.

³Månsson (1981) och Larsson (1983).

”Svarta affärer” kom att spela en betydelsefull roll. Projektet kom att få en självständig ställning inom socialförvaltningen, samtidigt som ledningsgruppens sammansättning och engagemang gav nära tillgång till olika myndigheters resurser. Projekttiden var till att börja med två år men kom i omgångar att utsträckas till fyra år.

Projektet kom att utveckla ett brett arbete mot prostitutionen i Malmö, bestående av socialt arbete, forskning och olika myndigheters insatser mot prostitution. I denna framställning skall vi främst behandla det sociala arbetet, som kom att bilda utgångspunkt för arbetet i de efterkommande socialarbetargrupperna i andra kommuner. Vi skall även kort beröra den forskning som tog sin utgångspunkt i projektet. Projektet var i hög grad ett pionjärarbete vad gäller socialt arbete och kunskapsproduktion med utgångspunkt från det praktiska sociala arbetet⁴.

Det sociala arbetet

Projektgruppen hade i stort sett inga förebilder när det gällde former och metoder för socialt arbete mot prostitution eftersom något motsvarande arbete inte bedrivits tidigare i Sverige. Gruppen hade att söka utveckla sina egna metoder för att arbeta mot prostitutionen.

Inledningsvis ägnade gruppen mycket tid åt att skaffa sig fördjupad kunskap om fenomenet prostitution. Detta skedde framför allt genom ett intensivt *fältarbete* främst i gatumiljön, där prostitution förekom. Projektgruppen ägnade åtskillig tid åt att observera könshandeln och de olika inblandade. Successivt övergick man till att ta kontakter med prostituerade kvinnor, dels för att kartlägga hjälpbehov och dels för att påbörja ett åtgärds- och behandlingsarbete. Detta uppsökande fältarbete var som mest intensivt under projektets första hälft men kom att pågå under hela projektet.

Redan tidigt i arbetet etablerades kontakter med *massmedia*. Ett syfte var att genom massmedia göra projektet känt bland de prostituerade. Ett annat var att sprida kunskaper om prostitutionen samt att bilda opinion mot den. Massmedia var också mycket intresserade av projektet och under projekttiden kom åtskilliga spaltmetrar i tidningar och inslag i andra massmedia att ägnas åt prostitutionen.

Viktigt i arbetet var de *förhållningssätt* gentemot de prostituerade som projektgruppen sökte tillämpa. Den deklarerade att ”den enkla målsättningen med arbetet i prostitutionsprojektet (var) att hjälpa de prostituerade bort från könshandeln till ett annat och bättre liv”⁵. I arbetet strävade gruppen efter att söka arbeta på ett så jämbördigt sätt som möjligt med strävan att minska

⁴Ståhl & Svedberg (1987).

⁵Månsson (1981), s. 246.

avståndet mellan socialarbetare och klient. Viktigt var att kunna uppträda obyråkratiskt och finnas tillhands då hjälp mest behövdes. Detta innebar mycket arbete på kvällar och nätter. Strävan var hela tiden att kunna ge konkret och snabb hjälp för att motsvara ibland snabbt uppkommande behov. Samtidigt var det viktigt att poängtera att projektet tillhörde socialförvaltningen och hade att arbeta inom gällande lagstiftning. Detta förhållningssätt uteslöt inte ett i ibland ganska konfrontativt förhållningssätt. Gruppen kunde t.ex. använda sig av andra kvinnor som exempel – som föredöme om att förändring var möjligt eller som varning – i kontakter med framför allt unga flickor⁶.

För att snabbt kunna svara an mot uppkommande hjälpbehov var det viktigt med *tillgång till olika resurser*. Former för samarbete etablerades med t.ex. arbetsförmedlingen, bostadsförmedlingen och läkare. Projektet fick tillgång till särskilda kontaktpersoner inom olika instanser. Det gick lätt att utveckla sådana kontakter. Den entusiasm och uppmärksamhet som kantade projektet ”smittade av sig” och olika befattningshavare ville gärna medverka⁷.

Projektgruppen arbetade på en rad olika sätt för att förbättra kvinnornas situation. Arbetet kunde bestå i att på olika sätt påverka det sociala nätverket t.ex. genom att hjälpa till att återupprätta kontakter med föräldrar, att motverka ett nedbrytande hallickberoende. Ett viktigt inslag i arbetet var att förbättra kvinnornas materiella villkor. Olika metoder utvecklades för detta. I olika texter från projektet karakteriseras arbetet som *åtgärds- och/eller behandlingsarbete*. Fredriksson och Lind kontrasterar arbetet mot det traditionella byråkratiska socialbyrå (behandlings)arbetet och föredrar beteckningen ”åtgärdsarbete”⁸. Forskarna använder såväl termerna åtgärd som behandling för att karakterisera arbetet.

För att kunna ge snabb materiell hjälp fick projektgruppen genom delegation rätt att fatta beslut om bl.a. socialhjälp. Socialarbetarna kom även vid några tillfällen att handlägga akuta omhändertaganden av minderåriga. Att ha möjlighet att kunna besluta om socialhjälp var viktigt. Detta var ibland en förutsättning för att komma vidare i ett rehabiliterande arbete med kvinnorna. Samtidigt var handläggningen av socialhjälp inte utan problem. Ett problem var misstänksamhet från andra socialarbetare inom förvaltningen mot hur gruppen hanterade sin delegation⁹.

I forskarnas avhandlingar finns sammanställningar över vilka typer av åtgärder som vidtogs för enskilda kvinnor under projektet. Direkt resursförmedling genom socialhjälp var mest frekvent. Men även att förmedla resurser i form av

⁶Fredriksson och Lind (1980), s. 52 ff.

⁷Från intervju med Britt-Inger Lind 1994-08-18.

⁸Fredriksson och Lind (1980), s. 62 ff.

⁹Från intervju med Britt-Inger Lind 1994-08-18.

arbete, utbildning eller barntillsyn var relativt vanligt. Av Larssons bedömningar av kvinnornas situation efter projektet¹⁰ framgår, att dessa åtgärder många gånger tycks ha bidragit till avsett resultat, dvs. på olika sätt förbättrat den sociala situationen. Givetvis var även andra slags insatser vanliga. I Månssons sammanställning¹¹ tas exempelvis upp hjälp med miljöombyte, arbete med att återupprätta anhörigrelationer och insatser för att hjälpa kvinnorna ur destruktiva hallickrelationer.

Som vi tidigare nämnt var en viktig utgångspunkt att svara mot kvinnornas aktuella hjälpbehov. Givetvis varierade detta högst väsentligt mellan olika kvinnor och vid olika tidpunkter. Olika grupper kunde urskiljas, där hjälpbehoven var olikartade och där olika strategier i arbetet krävdes. En grupp var *ungaprostituerade* i början av prostitutionskarriären. De *narkotikaberoende* var en annan markant grupp, där missbruket var primärt. En tredje grupp var *alkoholmissbrukare*, ofta något äldre kvinnor med lång tid av "utslagning". Även här var missbruket primärt. Ytterligare en grupp var kvinnor *utsatta för hallickar*. Att förändra relationen till mannen – hallicken – var här centralt. *Konsumtionsberoende* prostituerade benämns en femte grupp. Deras ekonomi var oftast mycket tilltrasslad med skulder och annat. Hjälp med ekonomi och ssyselsättning var här primärt. Den sista gruppen som urskildes var prostituerade med *psykiska problem*. Vid projektiden var inte denna grupp så stor. Larsson¹² understryker att dessa grupper inte utslöt varandra.

Vi återkommer senare i rapporten till vilka olika grupper av kvinnor som socialarbetarna har kontakt med. Det kommer då att framgå att det ofta är de här angivna grupperna som förekommer. Under årens lopp och mellan olika orter skiftar dock problembilden i de olika grupperna.

Med dagens terminologi skulle vi snarast vilja karaktärisera det sociala arbetet som bedrevs i projektet för enskilda kvinnor som ett i första hand *varierat och intensivt stödarbete med uppsökande fältarbete som grund*. Som framgått handlade det om olika typer av stöd – från materiellt till emotionellt stöd – direkt genom projektgruppen eller indirekt genom andra samverkande hjälpinstanser. I arbetet var det ett mycket viktigt inslag att på olika sätt stärka kvinnornas ofta mycket dåliga självförtroende.

Vi har tidigare nämnt att ett *samarbete etablerades och utvecklades* mellan olika myndigheter. Mest utvecklat förefaller samarbetet ha varit med polisens särskilda grupp på brottsspaningsroteln, som arbetade mot bl. a. brott i samband med prostitutionen. Projektet och polisgruppen kom att utveckla former för ett nära samarbete under bibehållande av sina olika roller. Regelbundna träffar samt

¹⁰Larsson (1983), kap. 8 och 11.

¹¹Månsson (1981), s. 249.

¹²1983, s. 75-77.

förtroendefullt utbyte av information var viktiga inslag i detta. Arbetet underlättades av att förhållningssätt och engagemang överensstämde väl. Lennart Kellerman, ledare för polisgruppen då liksom nu, recenserar: "Det var ett stort och ömsesidigt stöd i arbetet. ... Det var helt perfekt alltså ... Det var det rätta sättet att arbeta"¹³.

Samarbetet med polisen blev viktigt för den breda ansatsen mot prostitutionen. Genom samarbetet fick projektgruppen tillgång till kunskaper om prostitution och sociala problem vid exempelvis ateljéer och massageinstitut. För arbetet med hallickberoende kvinnor var också tillgången till polisens hjälp mycket värdefull.

Det *förebyggande arbetet* betonades genom hela projektet. Tidigare har vi nämnt kontakten med massmedia för kunskapsspridning och opinionsbildning. Dessutom var gruppen ofta ute och informerade i olika sammanhang, t.ex. i föreningar och skolor, om sitt arbete och om prostitution. Viktigt var också att öka de ofta dåliga kunskaperna om prostitution och om de prostituerade kvinnorna inom olika kategorier av vård- och omsorgspersonal.

Forskning och kunskapsproduktion

Parallellt och delvis integrerat med det sociala arbetet genomförde forskarna olika datainsamlingar för att utveckla kunskaperna om "könshandeln". I stor utsträckning rörde det sig om grundläggande forskning om den moderna svenska prostitutionen. Forskarna använder genomgående begreppet *könshandel i sina rapporter för att på så sätt betona, att (minst) två parter är inblandade och att prostitutionen har en handelskaraktär*.

Flera böcker, rapporter och avhandlingar tar sin utgångspunkt i projektet. Vi skall här kort nämna dessa:

Kunskapsproduktionen var inte enbart en angelägenhet för forskarna. I boken *"Kärlek för pengar"* (1980) presenterar socialarbetarna sina erfarenheter av arbetet i projektet. Utifrån projekterfarenheter redovisas också aktuell kunskap om de olika aktörerna i könshandeln. Boken genomsyras av en offensiv hållning mot prostitutionen och ett samtidigt betonande av att socialt arbete måste ske på ett jämbördigt sätt och inte innehålla fördömande av kvinnorna. Ett uppsökande och lyhört fältarbete poängteras som basen för ett framgångsrikt socialt arbete.

Sven-Axel Månssons doktorsavhandling *"Könshandelns främjare och profitörer"* kom 1981. Avhandlingen belyser främst förhållandet mellan hallicken och den prostituerade kvinnan. Viktiga frågeställningar är hur hallickrelationer kan uppkomma, utvecklas och vidmakthållas samt ibland brytas. Inte minst för den sistnämnda frågeställningen ges många referenser till det sociala arbetet i projektet.

¹³ Intervju med Lennart Kellerman 1994-03-21.

Två år senare kom Stig Larssons doktorsavhandling "*Könshandeln – om prostituerades villkor*". Avhandlingen är en beskrivning och analys av de prostituerade kvinnornas livsvillkor. Utifrån projektet beskrivs kvinnornas väg in i prostitutionen, hur deras liv som prostituerade gestaltar sig och om hur steg ut ur könshandeln tas. I avhandlingen redovisas åtgärds- och behandlingsarbetets resultat för kvinnorna, som det kunde avläsas när projektet upphörde.

Följande år, 1984, utkom boken "*Sexualitet utan ansikte – könsköparna*" av Sven-Axel Månsson och psykologen Annulla Linders. I boken redovisas forskning om könsköparna – männen – som ju, trots att de är i majoritet i könshandeln, är en part det funnits liten kunskap om. Grovt sett kan köparna indelas i tillfällesköpare med få könsköp, och vaneköpare med många könsköp och ibland avsevärda relations- och sexuella problem.

Sammantaget redovisades således en bred och omfattande kunskapsproduktion baserad på såväl det sociala arbetet som på forskningen i projektet.

Om resultatet av projektets sociala arbete

Larsson betonar i sin redovisning av resultatet av det sociala arbetet för de prostituerade kvinnorna, att det är svårt att med säkerhet uttala sig om effekter av socialt arbete, och att det oftast enbart är brottstycken av mänsklig förändring som låter sig redovisas – åtminstone i kvantiteter eller i kategorier¹⁴.

På flera olika sätt redovisas dock att projektet i många avseenden var framgångsrikt. Antalet prostituerade i Malmö sjönk från minst 300 kvinnor 1974 till omkring 60 kvinnor 1981¹⁵. Forskarna kunde också konstatera att många kvinnor efter åtgärds- och behandlingsarbete helt upphört att prostituera sig, när projektet avslutades. Missbrukarna tycks ha klarat sig sämst i relation till andra grupper, medan unga kvinnor i inledningen till prostitutionskarriären klarat sig betydligt bättre. För detaljerade redogörelser och analyser hänvisar vi till Månssons och Larssons avhandlingar¹⁶.

¹⁴Larsson (1983), kap. 11.

¹⁵Larsson (1983), s. 208.

¹⁶En intressant fråga är hur bestående resultaten var, t.ex. om "återfall" i prostitutionen skett efter några år. Om detta finns inga uppgifter i rapporteringen från projektet. Larsson och Månsson har emellertid utvecklat ett forskningsprogram "Prostitutionslivet och välfärdsstaten", i vilket man bl.a. följer upp de 224 kvinnor, som utgjorde den s.k. "behandlingspopulationen" i projektet, tio år efter projektets avslutande.

Vad gjorde projektet så framgångsrikt – några sammanfattande reflektioner

Prostitutionsprojektet har, som vi tidigare nämnt och som senare kommer att framgå i rapporten, kommit att stå som inspiratör och modell för de efterkommande socialarbetargrupperna i andra kommuner. Vad var det som utgjorde de verksamma ingredienserna i "Malmömodellen"? Vi skall i några punkter sammanfatta vad vi uppfattar som centrala faktorer i projektet.

Återkommande i skrifter från projektet och vid intervjuer är betoningen av *engagemanget*. Projektgruppen var och uppfattade sig som pionjär i Sverige vad gäller socialt arbete och forskning i förening mot prostitution. Ett tydligt engagemang kan också återfinnas hos de olika myndigheter som var involverade i projektet. Hos ledningsgruppen för projektet fanns likaså ett klart engagemang. Troligen "smittade" engagemanget av sig även på många av de kvinnor man kom i kontakt med. Projektgruppens handlingsorientering och tro på att förändringar var möjliga påverkade säkerligen positivt en ofta låg självkänsla.

Kopplat till engagemanget fanns också det *likartade perspektiv på prostitutionen* och på hur den skall bekämpas, som synes ha utvecklats hos olika inblandade. Man förefaller att i stort ha varit överens om förhållningssätt inom projektgruppen i arbetet med de prostituerade kvinnorna. Detta skall dock inte uppfattas som om gruppen varit överens i allt. Uppenbarligen fanns såväl konflikter som stridiga och självständiga viljor inom projektgruppen¹⁷. Månsson skriver: "Trots delade meningar i många frågor var vi överens i den kanske allra viktigaste, nämligen att svårigheter är till för att lösas"¹⁸. Ett likartat perspektiv gällande prostitution tycks också ha utvecklats mellan projektgruppen och närmast involverade poliser, vilket sannolikt var mycket betydelsefullt

Projektorganisationen tillsammans med ovannämnda engagemang och likartade perspektiv gav *goda möjligheter för att utveckla en arbetsmetodik* som utgick från behoven hos de prostituerade kvinnorna. Gruppen var inte bunden av tidigare administrativa traditioner och rutiner utan kunde – och måste – utveckla metoder avpassade för den aktuella problematiken.

Genom den aktiva ledningsgruppen, som på olika sätt gav sanktion åt arbetet, kom prostitutionsprojektet att utgöra en "*totalsatsning*" i en kommun mot ett specifikt samhällsproblem. Detta inkluderade insatser inom olika områden, av vilka vi här bara tagit upp en del¹⁹.

Den nära *kopplingen mellan socialt arbete, kunskapsproduktion och kunskaps-spridning* var betydelsefull. Projektgruppsammansättningen, tillsammans med frihet i förhållande till vedertagna arbetsformer och metoder (inom socialbyråarbete), gynnade säkerligen en kunskapsökande hållning. Genom

¹⁷ Intervju med Britt-Inger Lind 1994-08-18.

¹⁸ Månsson (1981), s. 13.

¹⁹ Insatser mot prostitutionen gjordes inom trafikregleringsområdet, åklagare drev aktivt kopplerimål m.m.

kopplingen socialt arbete och forskning underlättades ett behovsorienterat socialt arbete snarare än ett administrativt orienterat sådant. Gruppen i Malmö tog också initiativ till kunskapsutbyte och kunskaps-spridning genom den första prostitutionskonferensen på nordisk basis.

En medveten strävan efter att förstå *prostitutionen i ett större samhälleligt sammanhang* tycks ha genomsyrat arbetet. I detta avseende blev det bl.a. viktigt att inte ensidigt fokusera på kvinnan i prostitutionen. Det blev på så sätt naturligt angeläget att utveckla former för förebyggande arbete. Att skaffa kunskaper om de olika aktörerna blev ur ett sådant perspektiv viktigt. Samtidigt kan vi konstatera att de flesta insatserna vad gäller konkret socialt arbete kom att gälla kvinnorna. Männens i rollen av köpare hade projektgruppen svårt att nå.

En aspekt av att se prostitutionen i ett större sammanhang var att utveckla ett *internationellt perspektiv*. Vi har redan nämnt den nordiska ansatsen för kunskaps- och erfarenhetsutbyte. Flera av kvinnorna man arbetade med kom från andra länder. Vad gällde hallickar var det internationella inslaget i Malmö på den tiden påtagligt. Kunskaper om internationell prostitution blev nödvändiga för det vardagliga sociala arbetet.

Fyra återkommande huvudinriktningar i arbetet

Redan i prostitutionsprojektet kan arbetet indelas i fyra huvudinriktningar som sedan återkommer, mer eller mindre framträdande, i de efterkommande grupperna:

1. *Uppsökande arbete* främst i gatumiljön. Det uppsökande arbetet har till syfte att ge kunskap om prostitutionssituationen och om aktuella behov hos de prostituerade kvinnorna samt att erbjuda och motivera kvinnorna för alternativa levnadssätt.
2. *Stödjande och ibland behandlande arbete*, främst med enskilda kvinnor.
3. *Mer allmänt inriktat förebyggande arbete* genom bl.a. attitydpåverkan, information och kunskaps-spridning av olika slag.
4. *Kunskaps-sammanställningar och kunskapsproduktion* i nära anslutning till och som ett led i det vardagliga arbetet.

2.2 Prostitutionsgruppen (ny)etableras 1983 – om perioden 1983–1994

Avsikten var att arbetet för de prostituerade skulle integreras i det ordinarie sociala arbetet efter det att projektet upphörde vid årsskiftet 1981/82. Redan på sommaren 1982 kunde dock polisen konstatera, att prostitutionen på gatorna i

Malmö ökade kraftigt. Polisen konstaterade i en PM²⁰ att en ökning såväl bland minderåriga som bland missbrukande kvinnor. Dessutom hade ordningsproblem och brottslighet i anslutning till gatuprostitutionen ökat markant. Polisen fick i många fall agera som socialarbetare. Kriminalinspektör Lennart Kellerman beskriver att många av kvinnorna "... var vilslna i tillvaron – på något sätt svikna ..." (när projektet upphört)²¹. Ambitionen att fånga upp kvinnornas problem via socialförvaltningens löpande verksamhet hade uppenbarligen misslyckats.

Under hösten 1982 utformades därför "Förslag till aktionsplan mot könshandeln i Malmö"²² av en arbetsgrupp, bestående av representanter för socialförvaltningen, polisen och gatukontoret. I aktionsplanen konstaterades att prostitutionen ökat oroväckande samt att ordnings- och trafikproblemen tilltagit i prostitutionsområdet. En aktionsplan med två huvudsyften föreslogs: *Att störa marknadsförutsättningarna för könshandeln i vid mening samt att på olika sätt socialt stödja kvinnorna*. För syftet att störa marknadsförutsättningarna poängterades vikten av samordning mellan olika myndigheter, inkluderande ansvariga för trafikreglering. En samrådsgrupp föreslogs för ändamålet. För syftet att socialt stödja kvinnorna att komma ut ur prostitutionen föreslogs resursförstärkningar i form av två socialarbetare på heltid. I aktionsplanen betonades vikten av "distinkta informationskanaler mellan polisens spaningsenhet och företrädare för socialförvaltningen" för att syftena skulle kunna uppnås.

I augusti 1983 började ånyo två socialarbetare på heltid arbeta mot prostitutionen, nu i reguljär verksamhet och inte i projektform. Som stöd fanns en styrgrupp med representanter för socialförvaltning, polis och gatukontor. Dessutom var Sven-Axel Månsson engagerad som handledare och för att överföra kunskaper från prostitutionsprojektet. Organisatoriskt knöts den nya prostitutionsgruppen till Rådgivningsgruppen för narkotikamissbrukare.

Gruppen byggde vidare på projektets tidigare arbete. I två avseenden var det väsentliga skillnader; socialarbetarna var nu inte längre handläggare, beslut om bistånd och myndighetsutövning skulle ske genom socialbyrån i det distrikt där den prostituerade var bosatt. Så är också förhållandet fortfarande. Dessutom fanns i denna grupp ingen forskarmedverkan, förutom ovannämnda handledning.

De båda socialarbetarna ägnade inledningsvis mycket tid åt att orientera sig om könshandeln genom att ta del av kartläggningar och informera sig genom den tidigare gruppen. Ganska snart påbörjades ett uppsökande och motiverande fältarbete bland prostituerade på gatan.

Två uppgifter betonades som nämnts i aktionsplanen, som låg till grund för arbetet; att störa könshandeln samt att ge individuellt stöd åt prostituerade

²⁰PM daterad 1982-07-27 från Brottsspaningsroteln.

²¹Intervju med Lennart Kellerman 1994-03-21.

²²Malmö socialförvaltning 1982-10-29.

kvinnor. Speciellt för den första uppgiften var den ovannämnda styrgruppen viktig under arbetets inledande år.

Under det första verksamhetsåret hade socialarbetarna kontakt med 110 kvinnor²³, vilka utgjorde ungefär hälften av populationen gatuprostituerade vid den tiden. Av dessa kvinnor var 59% missbrukare av främst heroin, ca 30% hade minderåriga barn varav många var placerade (i familjehem oftast) enligt SoL eller LVU. Av årsrapporten framgår att socialarbetarna etablerat kontakt med kvinnor med en sammansatt social problematik i anslutning till prostitutionen. Av de 110 kvinnorna hade man fördjupat kontakterna med ca hälften i form av stöd- och/eller behandlingskontakter. I det uppsökande arbetet prioriterades kvinnor med missbruk.

Viss kraft ägnades åt opinionspåverkande aktiviteter, men gruppen hade svårt att hinna med detta. Det fanns varken tid eller former för att försöka påverka könsköparna. Under det första året etablerades samarbete med åtskilliga andra viktiga organisationer; med aktuella socialbyråer, genom både information och samarbete för enskilda kvinnor, med polisen – särskilt den s.k. "Kellermangruppen" – med kvinnoklinikens kuratorer beträffande möjligheter för kvinnorna att bearbeta incest- och våldtäktsproblematik samt med arbetsförmedlingen och bostadsbyrån.

Vissa nyansskillnader fanns i förhållningssätt mellan socialarbetarna i projektet och i den nya gruppen. Den nya gruppen betonade en mer avvaktande inställning gentemot kvinnorna i det uppsökande arbetet. Den såg det viktigt att betona långsiktighet i arbetet för att nå kvinnornas förtroende²⁴. Detta gällde – och gäller fortfarande – framför allt beträffande de äldre kvinnorna med lång prostitutionserfarenhet.

Trots en samordningsgrupp med representanter för olika myndigheter och trots att verksamheten nu var reguljär utvecklades inte den nya gruppens verksamhet till den mer omfattande totalsatsning som karakteriserat prostitutionsprojektet. Lennart Kellerman karakteriserar den nya satsningen som "tamare" jämfört med projektet. Det var inte det ömsesidiga engagemang från involverade myndigheter – främst socialförvaltning och polis – som kännetecknat projektiden²⁵. Stödet och intresset från socialförvaltningen synes dessutom med tiden ha blivit allt diffusare.

Det sociala arbetet med prostituerade i Malmö har under den senaste tioårsperioden successivt allt mer koncentrerats till;

²³ enligt "Prostitutionsgruppen - ettårsrapport" (aug. 1984).

²⁴ Intervju 1994-03-21 med Sven-Erik Berglund, som arbetade i gruppen under dessa fyra första år.

²⁵ Intervju 1994-03-21.

- 1 uppsökande och motiverande arbete i gatumiljön bland kvinnor i prostitutionen
- 2 stöd- och behandlingsarbete med kvinnor man på detta sätt fått kontakt med.

Av skäl som kommer att framgå av följande framställning har socialarbetarna inte haft resurser för att, mer än tillfälligt, arbeta med uppgifter som opinionspåverkan och information. De har inte heller kunnat arbeta med mer omfattande dokumentation av kunskaper som vunnits i arbetet.

Personalbyten och varierande organisatorisk hemvist

Socialarbetarna har växlat under åren. Under en första period om ca fyra år skedde inga personalbyten. På relativt kort tid fick sedan båda tjänsterna nya innehavare, vilka efter ca två år slutade nästan samtidigt. Den ena tjänsten har haft samma innehavare sedan 1989. På den andra tjänsten har tre personer vikarierat under denna tid. Vikariatet har varit korta i tid och byten har ibland skett med kort varsel. Både gruppmedlemmarna och samarbetspartners menar, att denna personalomsättning varit av ondo för arbetet. Långsiktighet och uthållighet betonas i socialt arbete med prostituerade.

En policy genom åren har varit att gruppen skall vara tvåkönad. Med kortare undantag har så varit fallet under gruppens historia.

Gruppens tillvaro har karakteriserats av växlande organisatorisk tillhörighet. Till att börja med tillhörde gruppen Rådgivningsbyrån för narkotikamissbrukare. Efter några år flyttades gruppen till Nordöstra socialdistriktet och därefter till Centrumdistriktet och organiserades tillsammans med det s.k. häktesprojektet. I början av 1992 flyttades gruppen till Citysektionen för att sedan mars 1993 administrativt tillhöra Familjecentrum.

Denna personella och organisatoriska turbulens har varit negativ. Emellanåt har gruppen varit ganska autonom i förhållande till andra verksamheter och saknat stöd i form av arbetsledning och administrativ service. Vid intervjuerna uttrycker socialarbetarna tillfredsställelse med den nuvarande organisatoriska placeringen.

En del av gruppens resurser har under årens lopp gått åt till att introducera nya medarbetare samt att orientera sig inom den egna organisationen. Arbetets karaktär är långsiktig – det tar tid att etablera sig i prostitutionsmiljön och att bygga upp förtroendefulla kontakter med kvinnorna. Detta innebär med nödvändighet lång tids introduktion. Till dessa omständigheter skall så läggas att den organisatoriska hemvisten varit oklar och ibland präglats av provisorium.

Några uppgifter om prostitutionens och det sociala arbetets omfattning

Gruppen skaffar sig kunskaper om omfattningen av gatuprostitutionen i Malmö framför allt genom Kellerman-gruppen vid polisen med vilken man under årens lopp regelbundet samarbetat. De egna insatserna dokumenterar gruppen fortlöpande genom arbetsanteckningar.

Som vi tidigare nämnde var det en kraftig ökning i gatuprostitutionen, som låg bakom gruppens nybildande. Under gruppens första arbetsår iaktogs 220 kvinnor, varav man etablerade kontakt med ca hälften. Under resten av 1980-talet och fram till 1992 var trenden vad gäller antalet kvinnor, i stort sett nedåtgående. I vilken mån detta berodde på det sociala arbetet är givetvis svårt att säga. Under åren 1986 och 1987 berodde säkerligen fruktan för aids och hiv en del för nedgången. År 1992 var antalet identifierade kvinnor nere i 117 för att året därpå öka till ca 150. Gruppen uppger att de haft kontakt med ca 100 kvinnor per år.

Gruppens uppfattning är att kvinnornas situation förvärrats på olika sätt under de två senaste åren. Lågkonjunkturen har bidragit till att köparnas "betalningsvilja" påverkats och att kvinnorna får vistas längre tid på gatan för att få tillräckliga inkomster. Dessutom har socialarbetarna noterat 10 till 20 kvinnor som kan betecknas som "nygamla", dvs. de har återupptagit prostitutionen efter att under flera år varit ifrån den. Flera av dessa kvinnor har uppgivit arbetslöshet och ekonomiska problem som orsaker.

Av de ca 100 kvinnor gruppen haft kontakt med årligen under ett de senaste två åren har ca 40 varit missbrukare, 5-10 saknat bostad och 10-20 haft tydliga psykiska problem. Bara ett fåtal har varit under 20 år. Oftast har dessa flickor varit föremål för åtgärder enligt LVU. Majoriteten av kvinnorna är mellan 30 och 40 år gamla.

Antalet utländska kvinnor har ökat under senare år. Under 1992 iaktogs drygt 20 utländska medborgare, huvudsakligen från de tidigare östländerna. En del har vistats i landet på turistvisum och har genom polisens försorg utvisats.

Under de senaste två åren har socialarbetarna haft intensiv kontakt av stöd- och/eller behandlingskaraktär med ca 10 kvinnor per år (vi återkommer till innehållet i detta arbete). Till detta kommer ca 10 kvinnor med vilka man har glesare kontakter av uppföljande karaktär. För år 1992 uppges²⁶ att 7 kvinnor som gruppen haft mycket kontakter med upphört att prostituera sig under året. Därutöver har 10 kvinnor, med vilka socialarbetarna haft ringa eller ingen kontakt, upphört med prostitutionen, alternativt försvunnit från gatan.

²⁶Rapport om prostitutionsgruppens arbete under 1992" (1993).

Arbetets uppgifter, former och förläggning

Arbetsuppgifterna har under senare år inriktats mot det "uppsökande och stödjande arbetet med prostituerade kvinnor i Malmö kommun, med inriktning på gatuprostitution"²⁷.

I arbetet prioriteras yngre kvinnor, kvinnor på väg in i prostitution, kvinnor med barn samt missbrukande kvinnor. I förhållande till tiden då gruppen hörde till Rådgivningsbyrån för narkotikamissbrukare har man alltså breddat sin målgrupp. Då prioriterades uppsökande arbete med narkotikamissbrukande prostituerade.

Arbetet är schemalagt till eftermiddagar, kvällar och helger, dvs. till tider då prostitutionen är mest frekvent. Två kvällar per vecka finns socialarbetarna ute i gatumiljön. Arbetet "på gatan" sker alltid i par av säkerhetsskäl och av metodiska skäl. Gruppen beräknar att ca halva arbetstiden ägnas åt uppsökande arbete på gatan och halva tiden till kontakter i form av hembesök eller andra former av stöd.

Arbetets inriktning och metoder

Malmögruppens arbete kan grovt indelas i två huvudkomponenter som hör nära samman och där den första är utgångspunkt för den andra:

Uppsökande och kontaktknyttande arbete i prostitutionsmiljöer

Socialarbetarna vistas i de gatumiljöer där prostitutionskontakterna knyts. De åker bil eller går omkring i området (området i Malmö där gatuprostitution äger rum är ganska stort i jämförelse med motsvarande områden Stockholm och Göteborg). När socialarbetaren etablerat sig (som person) i miljön söker han/hon knyta kontakter med enskilda kvinnor. Socialarbetarna är här mycket noga med att vara säkra på att kvinnan de tar kontakt med är ute i avsikt att prostituera sig. Kontakttagandet måste bygga på att ett förtroende etableras. De försöker motivera kvinnan till fortsatta kontakter. "Det handlar om att gå varsamt fram och vara mycket ödmjuk. Vid uppsökande arbete måste man inse att man är på gatan på kvinnornas villkor. Vi söker upp dom där, och ett förtroende måste byggas upp"²⁸.

Förhållningssättet varierar givetvis utifrån vilken kategori av kvinnor man möter. Vi skall här ge några exempel:

²⁷ a a, s. 1.

²⁸ Ur intervju med socialarbetarna Karin Pramberg och Mikael Bogarve 1994-03-22.

- Träffar socialarbetarna på minderåriga flickor är de offensiva i sitt arbetssätt. Ibland hjälper polisen till med identifikation. Som tidigare nämnts är oftast de unga flickorna föremål för åtgärder enligt LVU.
- Inför nya kvinnor på gatan presenterar socialarbetarna sig, försöker ta reda på anledningarna till att kvinnorna vistas där, informerar om möjlig hjälp och om hur kontakten kan fortsätta och erbjuder sin hjälp.
- Beträffande att ta kontakt med äldre kvinnor som har lång prostitutionserfarenhet är svårare. Dessa kvinnor är oftast inte missbrukare. De ser prostitutionen som sitt yrke och har också oftast få andra yrkeserfarenheter.

Ofta blir socialarbetarna positivt bemötta. Det hör till undantagen att bli avvisad. "Vi är nog ganska omtyckta nere på gatan." När socialarbetarna inte varit där under en period frågade kvinnorna efter dem och sa att det var trevligt att se dem igen. Kvinnorna upplever sannolikt en trygghet i att gruppen finns där²⁹.

Är kvinnorna berusade händer det att socialarbetarna kör dem hem. Det är ganska vanligt att de äldre kvinnorna ber socialarbetarna ta sig an unga kvinnor, särskilt om det framgår att de missbrukar.

Så här kan en kontakt inledas: Anna³⁰ har haft kontakt med prostitutionsgruppen sedan 1990. Hon fick kontakt genom en kompis som hade kontakt med gruppen. Anna blev kontaktad på gatan. En av socialarbetarna kom fram och presenterade sig och då kände Anna igen dem från att hon hade träffat dem hemma hos kompiserna. Hon fick upplysningar om att gruppen fanns och om vad den kunde hjälpa till med. De bestämde tid för att träffas och Anna blev hemkörd. Hon var i dålig form då. Hon var dock inte speciellt negativt inställd, men undrade om vad socialarbetarna var ute efter – LVM eller så ...³¹

Det är många kvinnor som gruppen har kontakt med i det uppsökande arbetet. Ibland leder det till fortsatta kontakter direkt. Men det kan också gå flera månader mellan en inledande kontakt och fram tills kvinnan vill ha ytterligare hjälp och stöd. Uppsökande arbete kan karaktäriseras som ett långsiktigt och trögt arbete, där det gäller att vara uthållig och ihärdig.

²⁹Ur intervju med socialarbetaren Klaes Karlsson 1993-12-14.

³⁰Anna är givetvis *ett fingerat namn*, liksom namnen på övriga prostituerade kvinnor vi kommer att referera till i rapportens fortsättning.

³¹Ur referat av intervju med Anna, som haft regelbunden kontakt med gruppen sedan 1990.

Stöd- och behandlingsarbete

Med ca 10 kvinnor per år har gruppen intensiva och regelbundna kontakter. Till detta kommer regelbundna men glesare kontakter med ytterligare ca 10 kvinnor per år. Dessa kontakter är av uppföljningskaraktär, för att "finnas till hands" om "det skulle krisa till sig"³². Det är viktigt för kvinnorna, ibland under lång tid efter att de upphört prostituera sig, att veta vart de kan vända sig vid behov.

Anna säger om sin kontakt med gruppen bl.a. följande:

"Jag fick hjälp med plats på avgiftningen och fick hjälp att städa upp hemma. Genom gruppen fick jag kontakt med Torkel (läkare) på infektionskliniken. ...

Anna har fortlöpande kontakter med sjukvården för att hantera sitt missbruk. Om gruppens betydelse säger hon:

"Helt förändrat mitt liv – helt och hållet. Det är viktigt att ha kontakt – att bara träffas. Det behöver inte vara något särskilt. ... Jag vet att de finns, även om de har begränsad arbetstid ... kan jag få tag i dem, förr eller senare. ... Krisar det till sig kan jag ringa, innan det brakar samman"³³.

Anna och socialarbetarna träffas numera ungefär en gång per månad.

Beträffande de mer intensiva individuella kontakterna är ofta även socialbyrån i kvinnans distrikt inkopplad. Ibland kan även någon annan hjälpinstans vara involverad, exempelvis sjukvården. Till grund för kontakten ligger oftast en planering av arbetet som man gjort i samråd med socialbyrån. I realiteten är det ofta prostitutionsgruppen som står för kontakten, medan socialbyrån svarar för att administrera insatserna och fatta nödvändiga beslut. Man samarbetar dock ömsesidigt och är det t.ex. så att överenskommelser inte hålls från kvinnans sida, kan prostitutionsgruppen kontakta handläggande socialsekreterare och föreslå att socialbidrag inte skall utgå. Socialarbetarna uppfattar att de har ett gott förhållande till socialbyråerna och att deras uppfattningar och förslag blir respekterade.

Gruppen menar att det är tveksamt om dess arbete skall karakteriseras som behandlingsarbete. Det handlar i första hand om ibland ganska intensivt stöd, exempelvis för kvinnan i olika kontakter med socialbyråer och andra instanser. Det kan också gälla att visa på alternativa sätt att leva, såsom att göra kafébesök, utflykter och skogspromenader tillsammans.

Vad gäller teorier för sitt arbete vill gruppen inte åberopa någon särskild inriktning. Ofta handlar det om "sunt förnuft" och om att vara lyhörd i

³²Ur referat av intervju med Karin Pramberg och Mikael Bogarve 1994-03-22.

³³Ur intervju med Anna.

kontakterna. Att vara uthållig är oerhört centralt. I många situationer har socialarbetarna nytta av kunskaper om kriser och av teorier och metoder som utvecklats för att bemästra krissituationer. I realiteten är det inga absoluta gränser mellan stöd och behandling, menar gruppen, som främst vill karakterisera sitt arbete som stödjande.

Gruppen påpekar att vägen ut ur prostitutionen ofta är lång: "Vägen från ett liv som gatuprostituerad till ett liv som vanlig samhällsmedborgare är ofta lång och mödosam. Det gäller att hjälpa kvinnorna att ta ett litet steg i taget. Under denna långa process kan vi hjälpa kvinnorna att se de positiva förändringarna, visa att det finns andra sätt att leva sitt liv på och finnas till hands som stöd och samtalspartner"³⁴.

Den sociala problematiken kan vara olikartad men ofta finns inslag av sexuella övergrepp i bakgrunden: "De prostituerade kvinnorna kommer från olika samhällsgrupper, men det gemensamma för dessa kvinnor är att övervägande flertalet har blivit utsatta för incest och sexuella övergrepp som barn. De har på ett tidigt stadium lärt sig att separera sig från sitt underliv, vilket gör att de klarar av sin prostitution under själva könsakten"³⁵. Att kunna finnas till hands för att diskutera olika typer av problem blir viktigt. Men det finns ofta inslag i problembilden, där det krävs mer av terapeutisk behandling, något som gruppen menar sig inte kunna klara av. Därför har socialarbetarna ibland förmedlat behandlingskontakter med olika behandlingshem. I Malmö t.ex. med Sofiahemmet, som arbetar med tungt missbrukande kvinnor.

Som vi tidigare nämnt är gruppens arbete så gott som helt intrikat mot gatuprostitutionen. Socialarbetarna känner till rykten om att prostitution förekommer på andra ställen, t.ex. på vissa hotell. De har dock inga resurser att arbeta med detta.

Samarbete med andra instanser, främst för enskilda kvinnor, är en central uppgift. Samarbetet med polisens Kellerman-grupp är, som vi tidigare påpekat, frekvent och man byter information på ett förtroendefullt sätt. Andra viktiga samarbetspartners är socialbyråerna i Malmö, sjukvården – infektionskliniken och smittskyddsläkaren i Malmö – samt vissa behandlingshem. Tidigare fanns i Malmö verksamheter i kyrkans regi för prostituerade. Med dessa hade gruppen ett visst samarbete.

På grund av bristande resurser har gruppen inte kunnat dokumentera sitt arbete i någon större utsträckning under senare år. Årliga verksamhetsberättelser skrivs till den politiska nämnden. Dessa innehåller uppgifter om antal kvinnor som

³⁴Ur verksamhetsredogörelse för 1993, s. 1.

³⁵a a, s. 3.

gruppen haft kontakt med och försök att uppskatta resultaten av arbetet. För att tydliggöra arbetet fogas fallbeskrivningar, som illustrerar problematik och insatser till redogörelserna.

Något om det sociala arbetets karaktär

Hur kan det sociala arbetet med prostituerade kvinnor i Malmö i dag karakteriseras? Som vi skrivit är det sociala arbetet koncentrerat till två huvudinslag – uppsökande och kontaktknyttande arbete samt, ofta som en följd av detta, stöd- och/eller behandlingsarbete.

Det *uppsökande arbetet av fältkaraktär* har flera syften: Att vara kontaktknyttande, ge erbjudande om hjälp – ett arbete av motiverande karaktär. Det gäller att arbeta långsiktigt och finnas till hands när tiden så att säga är mogen och då kvinnan vill lämna prostitutionen. Socialarbetarna försöker medvetet variera arbetssättet mellan olika grupper av kvinnor. Det är också viktigt att skaffa aktuell kunskap och ha överblick över könshandeln. Trots insikt om att könshandeln rymmer (åtminstone) två parter – kvinna och man (oftast) i roller som säljare och köpare – kommer gruppen sedan i realiteten att enbart kunna knyta kontakt med kvinnan.

Det fortsatta arbetet är främst av *stödkaraktär* för enskilda kvinnor³⁶. Arbetet består i att ge olika slags professionellt socialt stöd. I många fall gäller insatserna att förmedla resurser och hjälpa kvinnan i kontakter med exempelvis socialbyrå eller läkare. Men minst lika viktigt är det emotionella och kognitiva stödet i syfte att stärka självförtroende och självkänsla. Ibland handlar arbetet om att visa på möjligheterna i alternativa levnadssätt.

Mer regelrätt *psykosocialt behandlingsarbete* överlämnas till behandlingshem, företrädesvis sådana som arbetar utifrån ett kvinnoperspektiv, eller i några fall till psykoterapeuter. Detta kräver beslut om bistånd av respektive socialbyrå. Gruppen arbetar således inte själv med behandlingsarbete i någon större utsträckning. Gränsdragningen mellan stöd och behandling kan givetvis vara oklar. Men även när socialarbetarna överlämnar själva behandlingen till andra behåller de kontakten med kvinnan för att kunna vara ett stöd även under dessa perioder.

2.3 Summering och värdering

Socialt arbete mot prostitution och med prostituerade kvinnor har en, efter svenska förhållanden, lång tradition i Malmö. Sedan 1977 har, med korta

³⁶För en utförligare redogörelse angående olika stödformer, se avsnittet om Stockholmsgruppen.

avbrott, socialt arbete riktat mot prostitutionen bedrivits, först i projektform och sedan 1983 reguljärt. Prostitutionsprojektet var brett upplagt med såväl socialarbetare som forskare involverade. Kring projektet etablerades dessutom ett nära och engagerat samarbete mellan olika myndigheter och enskilda tjänstemän. Projektet kunde också uppvisa goda och väl dokumenterade resultat, som bl.a. visade att gatuprostitutionen minskat markant. Malmöprojektet kom i mycket att stå som modell för de socialarbetargrupper som sedan kom att etableras i andra kommuner.

Efter att projektet upphört ökade åter gatuprostitutionen snabbt och polisen slog larm. Ett aktionsprogram utarbetades med syfte att störa könshandeln och att hjälpa enskilda prostituerade kvinnor. En samarbetsgrupp etablerades åter, och två socialarbetartjänster tillskapades för att arbeta med prostituerade.

Denna "nystart" kom i realiteten inte att bli samma kraftfulla insats mot prostitutionen som projektet varit. Prostitutionsgruppens tillvaro har karakteriserats av personalbyten och varierande organisatoriska hemvister. Socialförvaltningens stöd till gruppen förefaller över åren ha blivit allt mer diffust. Gruppens arbete har också begränsats till uppsökande arbete med inriktning mot gatuprostitution och stöd och i någon mån behandlingsarbete med enskilda kvinnor.

Under den dryga tioårsperiod som prostitutionsgruppen arbetat har antalet gatuprostituerade visat en nedåtgående trend under de första åtta åren. Denna trend har under de senaste två åren brutits, och gatuprostitutionen i Malmö ökar åter. Av de gatuprostituerade har gruppen haft kontakt med ca 100 kvinnor per år varav mer intensiva kontakter med ca 20 kvinnor. En del av dessa kvinnor har upphört med prostitution efter intensiva och ofta långvariga kontakter. Andra kvinnor har upphört att prostituera sig utan kontakt med prostitutionsgruppen. Sammantaget förefaller det som om de riktade socialarbetarinsatserna haft stor betydelse; för översikt och kontroll av gatuprostitutionen och för att kunna erbjuda stöd till enskilda kvinnor. Detta till en relativt begränsad insats av storleksordningen två årsarbetare.

Hur kan arbetet värderas i förhållande till dess mål och riktlinjer? Vid nystarten 1983 betonades två syften: Att störa könshandeln och att bistå enskilda kvinnor. Den arbetsgrupp som skulle samordna arbetet har upphört. Polisen har hela tiden bedrivit spaning mot brott i samband med prostitution. Socialarbetarnas närvaro har antagligen bidragit till att störa könshandeln men har framför allt inriktats på att knyta kontakter med och erbjuda stöd till enskilda kvinnor.

I gruppens verksamhetsredogörelser finns mål och riktlinjer formulerade för arbetet.³⁷

- ”--- att förmå prostituerade kvinnor att helt upphöra med sin verksamhet. Detta arbete är mödosamt, tidskrävande och långsiktigt. I olika faser av denna bearbetning läggs tyngdpunkterna på skilda slag av insatser.
- att stoppa nyrekryteringen, framför allt av yngre kvinnor
 - att få kvinnor med minderåriga barn ut ur prostitutionen
 - att fortsätta samarbetet med polisen beträffande turistprostitutionen
 - att informera polisen angående hallickverksamhet
 - att samarbeta med smittskyddsläkaren angående hiv-positiva prostituerade kvinnor
 - att samarbeta med invandrarförvaltningen angående asylsökande prostituerade kvinnor
 - att omedelbart få bort minderåriga prostituerade flickor.
 - att avskräcka nyfikna minderåriga flickor från prostitutionsområdet”

Det förefaller som gruppen arbetar väl i enlighet med dessa riktlinjer. Framför allt förefaller gruppen framgångsrik i att förhindra nyrekrytering bland unga flickor. Samarbetet med polisen fungerar väl. Ett problem för gruppen är det ökande inslaget av kvinnor från andra länder. Ett annat problem är att ett antal kvinnor återkommit efter att under flera år varit ifrån prostitutionen.

Gruppen har mycket begränsade resurser och förefaller ha svårt att hinna med att svara upp mot de behov som uppstår ur det uppsökande arbetet på gatan. I praktiken har socialarbetarna inga möjligheter att arbeta med annat än gatuprostitution – som t.ex. att genom attitydpåverkande arbete söka påverka könsköpare. Gruppen har också mycket begränsade möjligheter att hinna med dokumentation och mer systematiserad kunskapssammanställning. Genom sin litenhet blir den också mycket känslig för ”störningar” i arbetet, exempelvis i form av personalbyten och vid sjukdom. Ett problem har också varit de frekventa bytena av organisatorisk hemvist, som stått i direkt motsättning till arbetets behov av långsiktighet.

³⁷Verksamhetsredogörelse 1993, s. 9.

3 Prostitutionsgruppen i Stockholm

3.1 Framväxt och historik

I debatten efter boken "Svarta affärer" krävde kommunalpolitiker i Stockholm att en liknande kartläggning av prostitutionen i staden skulle genomföras som skett i Malmö. En kartläggning inleddes av polisen och socialjouren i samarbete. Inom ramen för en ny tillsatt statlig prostitutionsutredning företog kriminolog Leif G W Persson en specialstudie av prostitutionen i Stockholm under åren 1976-79. Den visade ett stort antal verkamma prostituerade (ca 400-500 kvinnor per år) samt många olika former av prostitution¹. Eftersom denna period finns redovisad i betänkandet "Prostitutionen i Sverige – bakgrund och åtgärder"² har vi valt att behandla den mycket kort och översiktligt.

Vi urskiljer *fem faser* i prostitutionsgruppens historia i Stockholm:

Uppbyggnads- och etableringsfas 1978-1981

Massmediadebatten hösten 1978 ledde till att Stockholmspolisen inrättade en speciell spaningsgrupp mot könshandeln. Polismännen insåg efter en tids arbete att det också behövdes social verksamhet på fältet och kontaktade jourbyrån i Stockholm. Under hösten avdelades två socialarbetare för att i samarbete med polisen göra en kartläggning av behoven. På våren 1979 anställdes ytterligare en socialarbetare, som fick i uppgift att bygga upp en specialgrupp inom socialjouren för arbete mot prostitutionen. I augusti 1979 började den nya gruppen om fyra socialarbetare sitt arbete. Från starten lade man tonvikten på

¹Borg A et al (1981) s. 463-489.

²SOU 1981:71.

uppsökande fältarbete med inslag av stödjande arbete till de prostituerade kvinnorna³.

De fyra tjänsterna (varav en var socialinspektör och arbetsledare) besattes med två män och två kvinnor, som arbetade i par enligt ett rullande schema. Gruppen tjänstgjorde 5-6 kvällar per vecka samt vissa helger. Det rådde stor personkontinuitet på den manliga sidan under hela 80-talet medan kvinnorna i gruppen växlade med 3-4 års intervaller. Från januari 1981 blev gruppen en egen sektion inom jourbyrån. Gruppen fick relativt goda resurser till sitt arbete och åtnjöt förtroende och stöd från Stockholms socialförvaltning⁴.

Första konsolideringsfasen 1981-1985

Under början av 1980-talet fanns det en relativt stor grupp kvinnor som prostituerade sig regelbundet i Stockholm, ca 150-200 kvinnor. Till detta kom en grupp *tillfällesper prostituerade* från Stockholms randkommuner och övriga landet. Speciellt om somrarna dök det upp kvinnor från andra städer som försökte prostituera sig i Stockholm. Enligt Leif G W Perssons beräkningar gick det tre tillfällesper prostituerade på varje heltidsverksam prostituerad kvinna⁵.

I slutet av 1970-talet kom heroinet till Stockholm och det var många amfetaminmissbrukare som gick över till heroin. Det fanns även många morfins- och opiatmissbrukare i Stockholm under början av 80-talet. Missbruket ledde till att fler kvinnliga narkomaner började prostituera sig. Mot slutet av perioden (1984/85) minskade antalet kvinnor på gatan, oklart av vilken anledning.

Prostitutionsgruppen arbetade mycket aktivt med *uppsökande arbete* mot de minderåriga flickorna, som var en prioriterad målgrupp. Gruppen försökte förhindra etablering av nya kvinnor i prostitutionen. Så fort socialarbetarna såg nya ansikten på gatan sökte de upp kvinnorna och informerade dem om innehållet i LVU:s paragrafer och gjorde anmälan till respektive socialdistrikt⁶.

Missbrukarna som då utgjorde ca 25 procent av de prostituerade hade ofta många behandlingskontakter. Vissa narkomaner som var mycket hjälpsökande fick man ta sig an, trots att de inte var prioriterade. Den andra stora målgruppen i det uppsökande arbetet var de kvinnor som ej var missbrukare. De hade inga andra kontakter inom Socialtjänsten och behövde ofta hjälp. I det praktiska arbetet prioriterade man denna grupp.

Det uppsökande arbetet riktades vid ett par tillfällen mot kunderna men det var svårt att få kontakt med dem. Gruppen gjorde en bilnummerundersökning och

³SOU 1981:71, s. 111-113.

⁴Uppgifter från Agneta Orward som arbetade i gruppen 1981-1984.

⁵Borg et al (1981), s. 466-469.

⁶Uppgifter från Agneta Orward vid intervju 1994-03-01.

fann, att det var en stor grupp *tillfällesköpare* som endast kom till prostitutionsstråken någon gång. En mindre andel av kunderna var *vaneköpare* som regelbundet köpte sex av prostituerade⁷. Bland vaneköpare fanns personer med massiva problem, psykiska, sociala och ekonomiska. Det fanns också en liten grupp "mycket knepiga personer" som brukade "blåsa tjejerna på betalningen" eller misshandla dem. De prostituerade brukade varna varandra för "knepig" kunder.

Arbetet var förutom det uppsökande arbetet ett utpräglat *stöd- och motivationsarbete*. Varje socialarbetare hade intensiva stödkontakter med 5-6 kvinnor parallellt med det uppsökande arbetet. "Stödet bestod i att man lyssnade på dem och försökte klarlägga vad som fordrades för att de skulle sluta prostituera sig. Socialarbetarna försökte klargöra för dem vilka möjligheter till alternativa sysselsättningar som fanns. Ofta gav de praktiskt och konkret stöd, följde med till sjukhus eller socialbyrå. Den handfasta hjälpen gav bättre kontakt."⁸

Främsta samarbetsparter under denna tid var socialförvaltningens behandlingsbyrå, andra socialdistrikt och polisens spaningsgrupp vid sedlighetsroteln. Andra samarbetsparter var det s.k. Spiralprojektet på Söders gynekologmottagning, psykiatriska akutmottagningen, olika behandlingshem, kvinnohärbärget Hvilan samt kriminalvårdens frivård.

Under perioden förekom en konflikt i gruppen som gällde behovet av handledning. Kvinnorna i gruppen upplevde att arbetet gick nära på ens identitet som kvinna och väckte många psykologiska reaktioner. För att bearbeta detta och kunna utvecklas i arbetet önskade de någon form av handledning. Männerna i gruppen hade svårt att förstå kvinnornas reaktioner och ansåg att handledning inte behövdes.

Personalen i gruppen arbetade under denna tid enligt ett rullande schema med t.ex. två kvällspass kl 18-02 eller 18-04, därefter ett dagpass kl 8-16 och sedan två kvällspass igen, därefter tre dagars ledighet osv. Schemat slet hårt på personalen och var svårt att förena med familjeliv, en anledning till att den kvinnliga personalen slutade efter 34 år. Schemat ändrades senare så att det blev längre sammanhängande ledigheter.

⁷Månsson S-A och Linders A (1984), s. 91-94.

⁸Enligt uppgift från Agneta Orward 1994-03-01.

Förändringsfas 1985-1989

Prostitutionsgruppen var 1985 en väletablerad grupp med ett invant arbetssätt. Från 1987 utökades gruppen med en rad "aidsuppsökare" och uppgick till ca tio personer under tiden 1987-1989.

Inriktningen var fortfarande att vistas ute i prostitutionsmiljöerna och bedriva *uppsökande arbete* främst på kvällstid samt motivations- och stödarbete med kvinnorna. På dagtid var det uppföljande samtal med kvinnorna, hembesök och besök på socialbyråer m.m. Huvudsakligen arbetade personalen mot gatuprostitutionen men kontrollerade även klubbar, hotell och andra platser, där det förekom prostitution, t.ex. Centralen i Stockholm⁹.

Målsättningen var att identifiera och lära känna de kvinnor som regelbundet gick till vissa gator för att prostituera sig samt att hindra unga flickor från att få fotfäste i prostitutionen. Prostitutionsgruppen riktade arbetet mot de icke-missbrukande kvinnorna. Socialarbetarna försökte informera om sitt arbete och få kvinnorna med till lokalen för samtal. De förde även statistik över antal kvinnor som de identifierat och fått kontakt med. Under perioden 1980-1985 fanns avsevärt fler prostituerade än i dag. Därefter började en nedgång, som fortsatte under senare delen av 1980-talet.

Det uppsökande arbetet omfattade också den dolda prostitutionen. Gruppen gjorde t.ex. razzior mot flera klubbar, varav den mest kända var lyxklubben Tabu. Personalen försökte även kolla upp massageinstituten i centrala Stockholm men det var mycket svårt att ta sig in där. Man arbetade således med stor bredd i det uppsökande arbetet såväl mot gatu- som inomhusprostitutionen. Vid *stödkontakter* med kvinnor som fångats upp i det uppsökande arbetet gjordes ofta hembesök för att se hur kvinnorna hade det i sin hemmiljö. Socialarbetarna försökte hitta vägar ut ur prostitutionen, t.ex. visa på andra försörjningsmöjligheter som socialbidrag. Ibland gällde det att skaffa bostad, t.ex. ordna hotellrum för kort tid och sedan skaffa en andrahandslägenhet. Ofta kom kvinnor till Stockholm från andra delar av landet för att prostituera sig. Dessa försökte socialarbetarna påverka att åka hem. I andra fall gällde det hjälp till plats på något behandlingshem.

"Med vissa kvinnor hade man mångåriga kontakter och lärde känna dem väl. Periodvis hade man täta stödkontakter med några kvinnor åt gången. Ofta var det en ganska ytlig kontakt under lång tid. Så en dag kom en begäran om hjälp. De var då beredda att ta emot hjälp. Då var det viktigt att vara lyhörd och att kunna hjälpa dem ganska omedelbart"¹⁰.

⁹Uppgifter från Katarina Bietkowska som arbetade i gruppen 1985-1989.

¹⁰Uppgifter från Katarina Bietkowska 1994-02-28.

Motsättningar och splittring 1989-1990

En tid hade prostitutionsgruppen handledning från Socialhögskolan i Stockholm i form av en slags idégrupp, där olika ämnen diskuterades t.ex. män och sexualitet. Kvinnorna i gruppen tyckte att arbetet hade stagnerat i en och samma form. De ville utveckla stöd- och behandlingsarbetet med de prostituerade kvinnorna. Bland annat ville man pröva någon form av socialt grupparbete eller självhjälpsverksamhet bland kvinnorna. Det fanns ganska långtgående planer på att ordna en caféverksamhet, där kvinnorna var med i skötsel och drift av kaféet¹¹.

Stockholmsgruppen deltog i de nordiska konferenserna och fick in idéer utifrån t.ex. från föreningen Hydra i Berlin, där f.d. prostituerade deltog i arbetet. Man sökte lämplig lokal för caféverksamheten men arbetsledningen var emot planerna som man inte trodde på. Caféquäran ledde till en klyvning av arbetsgruppen i två delar med misstroende på bägge håll.

Prostitutionsgruppen hade funnits i mer än tio år och utvecklat en egen arbetsstil. Gruppen förefaller under senare delen av 80-talet ha varit ganska autonom i förhållande till övriga socialdistriktet. Arbetsledaren var en av gruppens grundare och eldsjäl. Gruppens relationer till chefer och byråledning inom distriktet vet vi föga om. Inom byråledningen väcktes misstankar om "ekonomiska oklarheter" och en utredning startade våren 1989 om ekonomiskt ansvar och medelsanvändning. Utredningen fördjupade de motsättningar kring arbetssätt som redan fanns inom gruppen.

Motsättningarna inom gruppen samt byråledningens utredning åstadkom dåligt arbetsklimat i gruppen under 1989. Under våren och sommaren 1989 slutade många av gruppens anställda och sökte sig andra anställningar. Konflikten med byråledningen trappades upp under hösten tills den kvarvarande gruppen sade upp sig i december 1989.

I samband med detta tömde man gruppens lokaler och lät förstöra alla arbetsanteckningar, statistik, verksamhetsberättelser och andra rapporter. På så sätt gick nästan all dokumentation och ett rikt arbets- och forskningsmaterial från gruppens tolvåriga verksamhet förlorat. Arbetet i prostitutionsgruppen låg i praktiken nere från december 1989 till mars/april 1990.

Ny kunskapsuppyggnad 1990-1994

På våren 1990 reorganiserades gruppen genom distriktsledningens försorg. En arbetsledare från annan enhet inom socialdistriktet anställdes liksom nya medarbetare. Endast två personer, som ej varit invecklade i konflikten inom gamla gruppen, återanställdes. Dessa fick utgöra en brygga mellan de båda

¹¹Jfr den caféverksamhet som drivs i Procenter i Oslo.

arbetsgrupperna. Bland annat fick de presentera den nya arbetsgruppen för de prostituerade kvinnorna på gatan. En del kunskaper överfördes också genom muntlig tradering från den ena arbetsgruppen till den andra.

Den nya gruppen som anställdes 1990 blev mer inlemmad i distriktets verksamhet och administration än den tidigare gruppen. Relationerna till byråledningen förbättrades genom personbyten. Fortfarande bestod gruppen av 10 tjänster inklusive arbetsledaren. Gruppen kallas för Citysektionen och bedriver uppsökande fältarbete i Stockholms innerstad. I praktiken arbetar man numera i två arbetslag med olika uppgifter. Tre socialarbetare (alla män) bedriver uppsökande arbete riktat mot narkomanerna på Sergels Torg. Sex socialarbetare (alla kvinnor) arbetar mot prostitutionen, huvudsakligen genom *uppsökande och stödjande* arbete med kvinnorna i gatuprostitutionen.

Den nya gruppen är mer inriktad enbart mot gatuprostitutionen än den tidigare. Först 1993-1994 har man breddat sitt arbete mot andra former av prostitution. Trots att arbetsuppgifterna i huvudsak är desamma – uppsökande och stödjande arbete – föreligger flera skillnader i synsätt och grundhållning i förhållande till den tidigare prostitutionsgruppen.

Fältarbetarna möter kvinnorna på ett mindre konfrontativt sätt än tidigare. I stället för omedelbara insatser försöker man lära känna den enskilda kvinnans situation och hjälpbehov. Detta leder till längre kontaktskapande faser och "djupare" stödrelationer. I stället för att slussa över kvinnan till lämplig socialbyrå, behandlingshem eller dylikt behåller man en stödjande relation jämsides med andra hjälpformer. Socialarbetarna är medvetna om att det tar tid att lämna prostitutionen, komma in i en annan livsform och anpassa sig till ett nytt liv. De satsar därför på stödjande kontakt under flera år¹².

Gruppen är mån om att inte exponera kvinnorna för press och allmänhet och begränsar därför informationen om dem till massmedia. I stället uppmuntras kvinnorna att själva ge intervjuer eller skriva artiklar i dagspressen. En del av det stödjande arbetet är umgänge, samvaro och fritidsaktiviteter med kvinnorna. Samvaron leder till att socialarbetarna lär känna kvinnorna personligen, i viss mån identifierar sig med dem, och ser deras personliga resurser och livsproblem tydligare. Arbetssättet innebär dialog med kvinnorna och en betoning på ett solidariskt synsätt. Ett konfrontativt arbetssätt med snabba insatser förefaller ha ersatts med ett mer långsiktigt stödjande arbete utifrån respekt och dialog med kvinnorna.

Under perioden 1990-1993 har den nya gruppen skaffat sig kunskaper om gatuprostitutionen och kvinnornas situation. Den har utgått från det uppsökande arbetet och gradvis utvecklat stödjande relationer till en ganska stor grupp kvinnor. Detta har tagit nästan all arbetstid i anspråk. Först 1993 har arbetet stabiliserats så pass att personalen kunnat vända sig mer utåt för information och

¹²Uppgifter från gruppintervju 1993-12-02.

kunskapsproduktion, t.ex. genomföra en speciell kundundersökning samt en kartläggning av massageinstituten i Stockholm.

3.2 Arbetsuppgifter och organisation

Enligt verksamhetsrapport, daterad 1993-06-02, är

”Citysektionen en kommunövergripande verksamhet som administrativt hör till socialdistrikt 1, Centrala staden. Citysektionen är en fältgrupp som bedriver uppsökande arbete bland missbrukare (narkomaner) och prostituerade i Stockholms innerstad. Citysektionen har två målgrupper; dels prostituerade i alla åldrar, såväl missbrukare som icke missbrukare, dels vuxna narkomaner (över 20 år) och blandmissbrukare, som vistas på Hötorget i Stockholm. Arbetet sker på såväl individuell som allmän och strukturell nivå.”

I arbetet med prostitutionsproblematiken urskiljs fyra huvuduppgifter

- att genom uppsökande arbete i den öppna prostitutionsmiljön *få kunskap om könshandeln och dess parter*, särskilt kvinnorna i gatuprostitutionen. Det ger möjlighet för socialtjänsten att kontinuerligt ha en egen uppfattning om det aktuella läget (kunskapsproduktion)
- att genom uppsökande arbete *ta kontakt med alla kvinnor i gatuprostitutionen och erbjuda dem personligt stöd och hjälp*. De icke missbrukande kvinnorna är ofta inte kända inom socialtjänsten i övrigt utan sektionen blir den första kontakten, vilken då kan överbrygga rädsla och misstänksamhet mot myndigheter hos kvinnorna, som därigenom vågar söka hjälp för att förändra sin situation (individuellt motiverande och stödjande arbete)
- att *förhindra nyrekrytering till prostitutionen* genom att snabbt få bort unga kvinnor från gatan samt medverka till att hiv-positiva kvinnor inte prostituerar sig, dels genom personlig kontakt dels genom anmälnings-skyldighet till smittskyddsläkaren (individuellt förebyggande arbete)
- att *sprida kunskaper kring prostitution och därmed bidra till förändrade attityder*. Målgrupper i informationsarbetet är bland andra politiker i ledande ställning, yrkesaktiva inom olika värdeyrken samt gymnasieelever. Informationsspridningen sker på flera sätt genom studiebesök, intervjuer

och informationsmöten på skolor och i organisationer (allmänt förebyggande och attitydpåverkande arbete)¹³.

Till förfogande för att lösa dessa olika arbetsuppgifter har gruppen sex socialarbetartjänster samt en arbetsledare. Alla tjänsterna är för närvarande besatta med kvinnor. Det har inte fattats något principbeslut om en enkönad arbetsgrupp. Männerna på Citysektionen deltog tidigare i det uppsökande och stödjande arbetet med gatuprostituerade. Men de "kände sig utanför" i arbetet på gatan och valde själva att arbeta uppsökande med missbrukarna på "Plattan". Gruppens medlemmar ser inga allvarliga nackdelar med att vara en enkönad arbetsgrupp, trots att detta är ovanligt. Övriga prostitutionsgrupper i Sverige har varit och är könsblandade.

Genom att Citysektionen är inriktad mot två specifika problemområden, missbruk och prostitution, samt är en kommunövergripande verksamhet har sektionen fått ganska god tilldelning av extra resurser för utbildning och handledning. Gruppens medlemmar har möjlighet att delta i utbildning och studiebesök/resor så mycket som övriga arbetsuppgifter medger. De deltar ganska ofta i olika utbildningar inom Stockholms Socialförvaltning som tangerar arbetsområdet, t.ex. kring missbruk, sexuella övergrepp och incest. Gruppen hade tidigare handledning av en psykoterapeut från RFSU. Gruppen ansåg efter två års handledning att denna fyllt sin funktion. Flera personer säger sig i dag sakna handledning i arbetet och det diskuteras att återuppta ärendehandledningen och finna lämplig handledare.

Sektionen förfogar över rymliga och ändamålsenliga lokaler, ett våningsplan i RFSL-huset, Sveavägen 59, där socialdistrikt 1 förhyr lokaler. En nackdel är att lokalerna ligger ganska långt från det område där det uppsökande arbetet sker. Det motverkar spontana besök av klienter i lokalerna.

Citysektionen ingår i ett organisatoriskt nätverk med en rad samarbetsparter dels inom Stockholms socialtjänst dels med Stockholms randkommuner, där många av kvinnorna är bosatta. Dessutom samarbetar gruppen med en rad myndigheter och organisationer i Stockholmsområdet. Vid intervjuerna fick vi intrycket att samarbetsfrågorna tar en stor del av arbetstiden i anspråk och är besvärliga på grund av organisationsnätverkets storlek och komplexitet¹⁴.

¹³Ur verksamhetsrapport 1993-06-02. Arbetsuppgifterna inom parentes är vårt tolkande tillägg till skrivningarna.

¹⁴Jfr Hasenfeld Y (1983), s. 59-66.

3.3 Arbetets inriktning

Vi redogör nu mer ingående för arbetet med var och en av huvudarbetsuppgifterna:

Uppsökande arbete för att få kunskap om könshandeln

Personalen anser att kunskapen om gatuprostitutionen måste vara basen i arbetet. Det måste finnas kontinuitet, så att personalen hela tiden vet vad som händer. När en stabil kunskap om gatuprostitutionen har utvecklats, kan man titta på andra fenomen inom prostitutionsområdet. "Vi fick börja från början, bygga upp kunskapen och kontakten med tjejerna" säger personalen vid en gruppintervju.

Idag är gatuprostitutionen koncentrerad till Malmskillnadsgatan¹⁵. Gatan ligger i ett område med statliga verk, affärs- och kontorsfastigheter, där det pågår intensiv verksamhet dagtid. Kvälls- och natttid ligger området utanför nöjesstråken. Den intensiva kvällstrafiken på gatan hänför sig således nästan uteslutande till prostitutionen.

Varje vecka, måndag-fredag, patrullerar två socialarbetare från City-sektionen på Malmskillnadsgatan. Under 1992 gjordes 160 kvällspass och under 1993 173 kvällspass på gatan¹⁶. Undantagsvis ingår också helgnätter. Ofta besöker personalen gatan två eller flera gånger under samma kvällspass. Fältarbetarna åker dit redan på eftermiddagen, när de tunga missbrukarna just har kommit dit, kontrollerar hur flickorna mår och tar kontakt med vissa som de känner. De observerar också om någon ny eller mycket ung kvinna har kommit dit.

Efter en tur till lokalen återkommer socialarbetarna senare på kvällen för ett längre besök. Dessa besök innefattar både observation från bilen och promenader på gatan, när man tar kontakt och samtalar med kvinnorna. Om någon kvinna behöver hjälp eller ber om samtal, åker man tillbaka till lokalen för samtal över en kopp kaffe.

Enligt gruppens statistik har de gatuprostituerades antal varit tämligen konstant under 90-talet. 1991 identifierades 192 kvinnor på gatan, 1992 168 kvinnor och 1993 202 kvinnor. Därutöver förekommer i gatuprostitutionen ett 50-tal kvinnor per år, som man inte lyckats identifiera. Om man jämför med början av 80-talet är detta avsevärt färre prostituerade.

Alla gatuprostituerade kvinnor har personalen som ovan nämnts inte kunnat identifiera. 1991 blev 39 kvinnor oidentifierade, 1992 var det 47 kvinnor och 1993 71 kvinnor. Vid identifieringen får personalen ofta tillgång även till andra uppgifter om kvinnorna; boende, familjesituation m.m. Av siffrorna kan man

¹⁵Den tidigare gatuprostitutionsbeb på Östermalm upphörde i början på 90-talet. Se Lantz I (1994).

¹⁶Enligt statistik från Stockholmsgruppen.

sluta sig till att prostitutionsgruppen har nått minst två tredjedelar av kvinnorna i gatuprostitutionen genom det uppsökande arbetet¹⁷.

Medelåldern bland kvinnorna har ökat något, från 32,7 år 1991 till 34 år 1993. Detta beror framförallt på att unga kvinnor förhindras att etablera sig. Det är mycket få unga kvinnor under 20 år som man identifierat, ca fem kvinnor per år.

Drygt hälften av de gatuprostituerade i Stockholm är missbrukare. Man beräknar att ca 40% av kvinnorna är heroinister. Andelen har stigit från ca 25% i början av 80-talet till 41% 1993. Därtill kommer 16-17% med annat missbruk av läkemedel, alkohol eller annan narkotika¹⁸. Dessa personer prostituerar sig för att få pengar till droger. Missbrukarna är ofta mycket nedgångna och utsatta för våldsrisker i prostitutionsmiljön. En grupp bland missbrukarna sitter fast i ett slags "hallickberoende", då de ofta försörjer sin pojkvän/sambo genom sin prostitution¹⁹.

Den andra hälften av de gatuprostituerade använder inte droger i någon omfattning. Dels finns helt drogfria prostituerade. Dels finns många kvinnor som använder alkohol eller lugnande medel för att klara av att prostituera sig. Deras eventuella missbruk är en följd av försörjningssvårigheter, isolering och andra sociala problem. De är i allmänhet inte kända tidigare av socialtjänsten.

Prostitutionsgruppen har observerat att en allt större grupp av de prostituerade kvinnorna verkar ha allvarliga psykiska problem. En del av dem förefaller mycket svåra att nå. Dessa kvinnor torde vara utsatta för risker av olika slag i prostitutionsmiljön. De förefaller heller inte ha andra behandlingskontakter, t.ex. inom psykiatri.

En liten grupp kvinnor, 8-10 personer, är hiv-smittade och ett par har utvecklat hiv-relaterade sjukdomar. De har kontakt med smittskyddsläkaren och annan sjukvård. De känner att de inte passar in i olika behandlingsalternativ och är socialt isolerade. När de dyker upp på Malmskillnadsgatan måste de omedelbart avvisas, då de inte får prostituera sig på grund av smittorisken. Socialarbetarna, som ser deras isolerade och utsatta situation, försöker emellertid erbjuda stödjande samtal.

Någon invasion av östatskvinnor till Stockholm har prostitutionsgruppen inte sett till. Möjligen kan några ryska eller baltiska prostituerade ha hamnat i inomhusprostitutionen enligt etableringsmönster från hemlandet. Däremot har personalen kunnat se en långsamt stigande andel invandrarkvinnor i prostitutionen, ca 20%. Dessa är på grund av språksvårigheter svåra att nå i arbetet.

¹⁷Ur intervju med Pia Jarnling 1994-03-01.

¹⁸Enligt Citysektionens statistik.

¹⁹Ang olika typer av hallickerelationer, se Månsson (1981), kap. 5.

Genom täta kontakter och samtal med de prostituerade kvinnorna har gruppen fått god kännedom och kunskap om kvinnornas livssituation och problem. Framträdande drag i kvinnornas situation är ensamhet och isolering, uppbrutna sociala nätverk, låg utbildning och svårigheter på arbetsmarknaden samt vantrivsel och skamkanslor²⁰. Kvinnorna har ständiga planer på att bryta upp från prostitutionen men har svårt att finna andra alternativ och möjligheter.

Två kunskapssökande projekt

För att få ökade kunskaper om andra sidor av prostitutionsproblematiken har Citysektionen under 1993 företagit två specialstudier; dels en kartläggning av kunderna i gatuprostitutionen dels en inventering av massageinstituten i centrala Stockholm. Den senare studien har genomförts i samarbete med polisens spaningsgrupp.

"Kundundersökningen" omfattade från början två delar; dels en undersökning av bilnummer på de bilar som ofta förekom på Malmskillnadsgatan och insamlande av registeruppgifter om deras ägare, dels en intervjustudie med kunderna på Malmskillnadsgatan. Den första delstudien stoppades av etiska skäl av Socialförvaltningens FOU-enhet. Den andra delstudien genomfördes av en av gruppens medarbetare under våren 1993. Intervjuer genomfördes med 50 kunder på Malmskillnadsgatan, 39 bilburna och 11 "gångtorskar". Intervjufrågorna behandlade kundernas vanor och attityder till könsköp, deras kännedom om prostituerade kvinnor samt kunskaper om hiv/aids och dess smittspridning. En rapport från kundundersökningen har just publicerats²¹.

Resultaten visar det som flera andra studier klarlagt, att det finns två grupper av kunder. En stor grupp *tillfällesköpare*, som bara gör något enstaka besök och könsköp och en mindre grupp *vaneköpare*, som regelbundet besöker miljön och företar könsköp²². Trots sin kännedom om miljön uppvisade kunderna många vanföreställningar om de prostituerade, t.ex. att de kan se på den prostituerade om hon är hiv-positiv eller ej. Nästan hälften av kunderna uppgav att de inte alltid använder kondom vid samlag med prostituerade. Eftersom dessa män samtidigt uppgav andra sexpartners föreligger här en tydlig risk för smittspridning av hiv/aids.

Inventeringen av massageinstituten företogs av prostitutionsgruppen i samarbete med polisen. De institut som annonserade under Kropp och hälsa i DN besöktes och trafiken av kunder observerades. Det var en ström av kunder och oftast korta besök på ca 15 min. Fältarbetarna förhörde sig också på

²⁰Beträffande kvinnornas sociala situation, jämför med uppgifterna i Larsson S (1983), kap. 7-9.

²¹Lantz, Inger (1994).

²²Se Månsson S-A och Linders A (1984), kap. 5.

respektive institut om vilka tjänster som fanns att köpa och priserna på dem. På så sätt observerades de kvinnor som arbetar på massageinstitutet. Kvinnorna föreföll att vara äldre än de i gatuprostitutionen (ca 40 år) och många föreföll ha invandrarbakgrund. Ofta gavs sexuella tjänster parallellt med vanlig massage, vilket gör att det är svårt att påvisa att prostitution förekommer.

Resultaten från inventeringen visade enligt socialarbetarna på behovet av att utveckla det uppsökande arbetet och försöka nå de kvinnor som arbetar på massageinstitutet. Man vet väldigt litet om dessa kvinnor men man kan förmoda att de har relativt dåliga "arbetsvillkor" och kan vara utlämnade åt sin arbetsgivares godtycke. De skulle säkert också ställa sig avvisande vid en första kontakt med prostitutionsgruppen. Här krävs nya metoder för att nå kvinnorna och utveckla det uppsökande arbetet.

Sammanfattningsvis ägnar Stockholmsgruppen en stor del av sin arbetstid åt det uppsökande arbetet i gatuprostitutionen. Härigenom har den fått en gedigen kunskap om denna form av prostitution och om de gatuprostituerades livsvillkor. Gruppens kunskaper används för information utåt till politiker, tjänstemän inom offentliga sektorn och olika kategorier vårdarbetare bland annat. Självfallet används kunskaperna också i gruppens stödjande arbete och för diskussion kring utveckling av nya arbetsmetoder.

Stödjande arbete för med kvinnorna i gatuprostitutionen

En av socialarbetarna beskriver hur själva kontakttagandet går till. Man promenerar några varv på gatan och tar kontakt med de kvinnor som är ute. Det är viktigt vid kontakttagandet att vara säker på att kvinnan är på gatan i syfte att prostituera sig. Kontakttagandet föregås därför av en period av diskret observation. Sedan går socialarbetarna fram, presenterar sig och börjar informera om sitt arbete. De har också med sig en liten broschyr om gruppens arbete. Därefter frågar de efter kvinnans namn men upplyser också om hennes rätt att vara anonym. Socialarbetarna blir oftast positivt bemötta men motsatsen inträffar också. De respekterar om vuxna kvinnor vill vara ifred. De som avvisar kontakt låter man vara. Det är bara beträffande minderåriga som man ingriper direkt²³.

Ibland kan det ta år att etablera kontakt med nya kvinnor. Lång tid kan det bara bli "vardagligt prat" då och då när man ses. Det är svårt att ha "djupare samtal" på gatan. Socialarbetarna ger exempel på hur en längre stödjande kontakt kan ha startat.

"Det är en bilburen kvinna som ofta vill prata. Efter en tids ytliga kontakter kom de överens om att träffas i gruppens lokaler. Kvinnan och

²³Ur intervju med Marianne Löthberg 1993-12-02.

hennes kontaktperson inom prostitutionsgruppen har också gjort saker tillsammans, t.ex. gått på bio eller ut på restaurang. Kvinnan tycker att det är viktigt att ha någon att prata med. Hon är mycket ensam och har inte andra vänner att prata med. Ofta rör det sig om väldigt ensamma tjejer.”

En annan medarbetare beskriver en flerårig kontakt med en flicka som ingick i ett ungdomsgång, som hon lärde känna på gatan. När flickan hotades av vräkning från sin lägenhet, vände hon sig till socialarbetaren för att få råd och hjälp. Det resulterade i en ansökan om socialbidrag till hyran, som socialarbetaren från prostitutionsgruppen hjälpte henne med. Tyvärr fick hon endast hjälp till halva hyran och blev till slut ändå vräkt. Därefter följde ett långt och segt arbete för att få någon socialbyrå att ta sig an hennes sak och få fram en andrahandslägenhet till henne i Stockholm. Därefter har kontakterna gällt både beredskapsarbete genom AF och utbildning. Det konkreta stödet vid alla socialbyråbesök tillsammans byggde upp förtroendet och relationen mellan dem. I dag har flickan (efter ett par återfall) lämnat prostitutionen och genomgår en yrkesinriktad utbildning. Denna utveckling av kontakten är inte ovanlig²⁴.

Gruppen är mån om att erbjuda kontakt, umgänge och stöd alltefter kvinnans speciella behov. Men socialarbetarna undviker att övertala kvinnorna utan väljer att tålmodigt vänta in dem. Det uppsökande arbetet på gatan kan därför ibland bli tålmodsprövande när det är stiltje i könshandeln och få kvinnor kommer med konkreta hjälpbehov. Samtidigt är det viktigt att hela tiden finnas i miljön som ett erbjudande och en påminnelse om att det finns möjligheter. Stockholmsgruppens metodik är att finnas till hands, vänta in den enskilda kvinnan och erbjuda stöd när hon behöver det.

Exempel på stödjande arbete

När en kontakt väl har etablerats gäller det att finnas kvar och stödja. Personligt stöd och hjälp är den andra huvuduppgiften i arbetet jämsides med det uppsökande arbetet. Socialarbetarna beskriver både *olika former av stöd (konkreta stödhandlingar)* och *en stödjande relation* under flera år, som de utvecklar till kvinnorna²⁵.

Det är *fem former av stöd* som framträder i socialarbetarnas beskrivningar. Dessa former av stöd förekommer också i de övriga gruppernas arbete men vi har valt att beskriva dem här i samband med Stockholmsgruppens arbete.

Kvinnorna behöver ofta *praktiskt stöd och hjälp* med sådant som annars familjemedlemmar och vänner brukar hjälpa till med. Här framträder deras

²⁴Ur intervju med Inger Lantz 1993-12-02.

²⁵Se olika former av stöd i Hedin U-C (1994), kap. 3.

svaga sociala nätverk och isolerade situation tydligt. Medarbetarna i gruppen kallar det för praktiskt fältarbete.

”Vi tvättar mattor och bär kylskåp. Vi hjälper dem att flytta eller skjutsar dem till behandlingshem. Många av tjejerna saknar nätverk och är oerhört ensamma. Dessutom är det bra att göra något praktiskt och påtagligt med dem, det bygger upp kontakten. Och så får man se hur de fungerar i andra sammanhang²⁶.

Socialarbetarna ger här praktisk och konkret hjälp. Samtidigt umgås man på en annan arena, där yrkes- och klientrollerna inte är lika tydliga. Det finns större förutsättningar för ett ömsesidigt möte och identifiering med varandra. Samtidigt måste de sätta en gräns för sin involvering och vara medvetna om mötets förutsättningar. En av dem säger: ”Det är viktigt att man inte blir kompis och polare, för det kan man inte ställa upp på i sluttampen”²⁷.

Ändå beskriver socialarbetarna i Stockholm hur de lägger ned en del av arbetstiden på *umgänge och samvaro* med kvinnorna. Dels gör de många hembesök dagtid för att få träffa kvinnorna i deras miljö, få prata i lugn och ro och lära känna kvinnorna bättre. Dels företar de fritidsaktiviteter tillsammans för att bygga upp kontakten och fördjupa relationen, t.ex. går på bio eller ut på restaurant. Prostitutionsgruppen arbetar också med organiserade fritidsaktiviteter, t.ex. några av medarbetarna och en grupp kvinnor går på teater tillsammans.

Dessa gemensamma fritidsaktiviteter har närmast karaktären av nätverksersättning. Kvinnorna är isolerade och ensamma och saknar väninnor att gå ut med. Ofta tror kvinnorna att det syns utanpå vad de sysslar med och undviker kontakt med personer utanför könshandelsmiljön på grund av skamkänslor. Dessa känslor är en del av den stigmatisering som den prostituerade kvinnan upplever. För att bryta den och visa kvinnorna att de kan delta i vanliga och vardagliga sammanhang lägger socialarbetarna ned tid på fritidsumgänge. Här kommer också kvinnornas olika intressen och personliga resurser fram.

Ett par gånger per år anordnar gruppen också caféverksamhet i lokalerna och bjuder in alla kvinnorna på kaffe någon kväll. Fältarbetarna kör i skytteltrafik till Malmskillnadsgatan och hämtar kvinnorna till lokalen. Dessa cafékvällar har i allmänhet blivit mycket lyckade. En del kvinnor är oroliga och vill snabbt tillbaka till gatan igen. Andra har suttit och pratat länge. Några kvinnor har de kunnat etablera en stödjande kontakt med på detta sätt. Gruppen har därför diskuterat möjligheten att utvidga caféverksamheten eller starta andra former av gruppaktiviteter.

²⁶Ur gruppintervju 1993-12-02.

²⁷Ur intervju med Inger Lantz 1993-12-02.

En framträdande form är *instrumentellt stöd* för att nå resurser som kvinnorna behöver, t.ex. socialbidrag till försörjningen, hjälp med bostad eller utbildning. Senare i stödprocessen kan det gälla andra resurser, t.ex. remiss till psykoterapi. Det instrumentella stödet är både *direkt* men ofta *indirekt*. Socialarbetarna beskriver själva denna form av stöd som "ledsageri". De följer med kvinnan till socialbyrån eller bostadsförmedlingen. En erfarenhet är att kvinnan då får ett avsevärt bättre bemötande än då hon går ensam. Socialarbetarna förbereder ofta besöket genom telefonsamtal, underlättar kontakten i besökssituationen och för ibland talan för klienten som en sorts advokat. I samband med dessa besök förekommer mycket emotionellt stöd, råd och information.

Den vanligaste formen av instrumentellt stöd förefaller att vara kontakten med respektive socialbyrå, när kvinnan skall söka ekonomiskt bistånd till upphålle och hyra. En av socialarbetarna beskriver ingående byråkratiskt trassel, när en av hennes klienter bollades fram och tillbaka mellan två socialdistrikt i Stockholm, som båda försökte bli kvitt ärendet. Här kommer problemen med det omfattande organisatoriska nätverket fram. Gruppen samarbetar med ett stort antal socialdistrikt, byråer och tjänstemän, som har små kunskaper om prostituerade kvinnors livsvillkor. Många fördomar florerar, t.ex. att de prostituerade har stora inkomster från sin verksamhet som de gömmer undan på bankkonton och att de lurar socialtjänsten. En stor del av det indirekta stödet handlar således om att överföra kunskaper från Citysektionen till andra enheter och socialarbetare i Stockholmsområdet.

Vid vissa myndigheter har gruppen skaffat kontaktpersoner som fått mer information och kunskaper om kvinnornas situation och bakgrund. På arbetsförmedlingen i Stockholm finns en sådan kontaktkvinna som mycket smidigt slussar kvinnorna till rätt utbildning eller arbete utan att fråga så mycket efter betyg eller arbetslivserfarenhet.

En annan form som ligger mycket nära det instrumentella stödet är *det kognitiva stödet*: att informera kvinnorna om olika hjälpmöjligheter och få dem att överväga och förstå hur vägen ut ur prostitutionen kan bli möjlig. Kvinnorna går ofta och bär på planer hur de skall kunna ta sig ur könshandeln. En socialarbetare beskriver detta:

"Jag tror att det är något som gror i dem hela tiden. Men dom kanske inte vågar. De planerar ofta: om sju månader eller ett år, när jag fått ihop så mycket eller betalat den skulden. Då skall jag sluta. De lägger upp tidsplaner. De skall sluta, frågan är bara när. Man kan prata mycket med en tjej. Så säger hon en vacker dag: Tror du att jag skulle få socialbidrag? Tror du att det finns ett jobb för mig? Det kan komma när som helst"²⁸.

Alla socialarbetarna beskriver hur viktigt det är att vara lyhörd i sådana situationer, att de måste vara uppmuntrande och ha konkret information att ge och att inte avvisa planer som kan förefalla orealistiska till en början.

Det kognitiva stödet handlar även om att bryta ned situationen i delproblem som blir begripliga och hanterliga för kvinnan²⁹. Socialarbetarna pekar på behovet att realitetsanpassa kvinnorna. Kognitivt stöd kan också innehålla feedback och kritik/värdering av handlingsmönster och förhållningssätt. De försöker genom stödet understryka goda handlingsmönster och förbättra självförtroendet hos kvinnan med riklig feedback. Men de angriper sällan destruktiva handlingsmönster direkt. Det förefaller som de är rädda att såra och stöta bort kvinnorna.

När kvinnorna är öppna för att bearbeta personliga problem remitteras de i stället till någon psykoterapeut för regelrätt behandling/psykoterapi. Naturligtvis sker en viss påverkan i samband med det stödjande arbetet. Men socialarbetarna i Stockholm är noga med att deklarerat att de sällan bedriver regelrätt behandlingsarbete med kvinnorna. Gränsdragningen är dock härfin i det enskilda fallet.

Socialarbetarna beskriver inte *emotionellt stöd* som en speciell stödform, helt enkelt därför att det ingår som ett naturligt element i en *stödjande relation*. De beskriver långvariga stödjande relationer som ofta varar i flera år.

Varje medarbetare har några långvariga relationer. Relationerna följer ett slags mönster. De har etablerats på gatan som en vardaglig kontakt först. Därefter utvidgas de till samtal i lokalen och hembesök. Kvinnan söker hjälp med något praktiskt problem eller för att få resurser som hon behöver, t.ex. socialbidrag. Kontakten byggs upp kring det praktiska eller instrumentella stödet. Samtidigt fördjupas relationerna under hand och en ömsesidig identifiering sker.

Efter en längre tids kontakt beslutar kvinnan lämna prostitutionen och får hjälp till försörjning och sysselsättning. Det vanligaste är akuthjälp till socialbidrag, sedan en utbildning genom Länsarbetsnämnden med studiebidrag och kompletterande socialbidrag. Ofta är det först komplettering av skolkompetensen och därefter yrkesutbildning av något slag. Det betyder 2-3 års studier med studiebidrag. Många kvinnor återfaller under denna tid någon gång i prostitution vid en tillfällig ekonomisk svacka. En del behåller kontakter med stamkunder som möjlighet till extrainkomster utöver socialbidraget.

En socialarbetare säger: "Visst blir man besviken när de får återfall. Man får acceptera det och fatta att det inte går lätt att ta sig ur. När de hamnar i prostitution har de klivit över många spärrar och det tar tid att kliva tillbaka. Man kan inte moralisera över dem, det går inte"³⁰. En annan socialarbetare har sett, att det kommer krisperioder också sedan kvinnan lämnat könshandeln."

²⁹ Förmågan att hantera ett problem påverkas av personens sociala nätverk, se Eckenrode J (1991). kap. 1 och 8.

³⁰ Ur intervju med Inger Lantz 1993-12-02.

En del mår sämre när de slutar. De lever vid sidan av. När de lämnar den världen som de känner till och behärskar, plötsligt har dom inte den och befinner sig på osäker mark"³¹. I denna *marginalsituation* mellan två världar är kvinnorna i behov av mycket stöd.

För några kvinnor förefaller övergången från könshandeln till ett "normalt" liv som studerande gå förhållandevis snabbt och smärtfritt. Men för de flesta blir det en *marginalsituation* under flera år, när de periodvis känner sig isolerade och utan normala kamratkontakter. Under dessa perioder är det vanligt med depression och självmordstankar, vilket en klient tydligt beskrev³².

En del kvinnor väljer att bearbeta gammal problematik, övergrepp i barn-
domen m.m. och går i psykoterapi under den senare delen av "rehabilitering-
en". Terapin river upp förträngda upplevelser och går bakom etablerade försvar. Kvinnorna mår därför psykiskt dåligt under perioder i terapin och behöver fortlöpande stödjande samtal. Deras kontaktperson inom gruppen håller därför stödjande kontakt även under rehabiliteringstiden.

Vägen ut ur prostitutionen ser ut att innehålla *flera faser*:

- 1 Vardaglig kontakt på gatan under ganska lång tid.
- 2 Relationsuppbyggnad med samtal, hembesök och annan samvaro. Ömsesidig identifiering.
- 3 Praktisk och akut hjälp kring specifika problem med arbete och försörjning. Kognitivt och instrumentellt stöd.
- 4 Försök att lämna prostitutionen och många former av stöd. Ofta återfall och flera varv med olika stöd- och hjälpåtgärder.
- 5 Rehabilitering och övergång till "normalt liv" genom utbildning, arbete och psykoterapi. Återkommande stöd och avlastning under krisperioder i rehabiliteringen. Den sista fasen kan sträcka sig över flera år.

Hela förloppet omfattar 3-4 år i de exempel som socialarbetarna redovisar. De olika formerna av stöd beskrivs ganska tydligt medan arten och kvaliteten i den stödjande relationen inte framgår av beskrivningen. Relationernas karaktär och innehåll borde därför utforskas ytterligare.

Individuellt förebyggande arbete

I detta arbete finns det flera målgrupper:

Angående arbetet med *unga flickor under 20* år säger en av medarbetarna:

³¹Ur intervju med Pia Turesson 1993-12-02.

³²Ur intervju med Lena (fingerat namn) 1994-02-28.

"Vår viktigaste uppgift är att hålla unga tjejer borta från gatan och se till att de inte etablerar sig där. Den gamla gruppen arbetade mycket hårt på att hålla de unga borta från gatan. Och de lyckades bra med det. De unga lyckades inte etablera sig och det berodde på deras arbete. För när de är unga och osäkra, då är det lättast att få bort dem. Då har man störst chans, när de är osäkra hur det fungerar där uppe (på Malmskillnadsgatan). Då skall man tala om hur farligt och hemskt det är. Man får ofta hjälp av de äldre (kvinnorna) också: 'Du vet inte vad du gör. Du skall väl inte syssla med det här. Se på mig'³³.

Gruppens arbetsledare framhåller att en av gruppens viktigaste uppgifter är att förhindra nyrekrytering till prostitutionen. Inom gruppen är man helt enig om detta. De senaste åren har ca fem flickor under 20 år dykt upp på gatan varje år. Samtliga har varit kända inom socialtjänsten. Flera har varit omhändertagna enligt LVU och på rymmen från behandlingshem eller familjehem, när de påträffats. 2-3 av dem har varit "garvade flickor" som redan haft erfarenhet av prostitution och kriminell aktivitet³⁴.

Socialarbetarna beskriver alla samma arbetssätt med de unga flickorna. Så fort en ung flicka dyker upp på gatan, kontaktas hon av socialarbetarna. Hon avkrävs legitimation, namn och adress. Om hon vägrar, kontaktas polisen för hjälp med identifiering. Hon informeras också om gällande lagregler och att hon inte får vara på könshandelstråken. Hon informeras om att kontakt kommer att tas med respektive socialdistrikt för åtgärd. Gruppen har mycket samarbete med andra socialbyråer ute i landet, då de unga flickorna ofta kommer från annan ort och är på rymmen, t.ex. från behandlingshem eller familjehem.

Flickorna erbjuds inte stödjande kontakt med gruppen utan hänvisas direkt tillbaka till sitt socialdistrikt och den behandlingsform som var aktuell när de observerades på gatan. Det råder klara och tydliga regler vid denna arbetsuppgift med karaktär av myndighetsutövning.

Arbetsledaren anser, att gruppen har varit framgångsrik i detta individuellt förebyggande arbete. Man har lyckats förhindra nyrekrytering till prostitutionen under senare år. Arbetssättet beträffande unga flickor är gemensamt för alla prostitutionsgrupperna i landet och har diskuterats fram i samarbete mellan grupperna. Det är konsekvent med klara regler och gemensamt förhållningssätt.

Arbetsledaren menar, att risken för smittspridning genom de prostituerade kvinnorna inte är så stor. De kvinnor som inte är missbrukare är noga med att skydda sig och alltid använda kondom. Men det finns tre riskgrupper för smittspridning: *Heroinister* som är i desperat behov av stora summor till sitt missbruk³⁵, *psykiskt sjuka kvinnor* som har gles kontakt med andra kvinnor på

³³Ur intervju med Pia Turesson 1993-12-02.

³⁴Ur intervju med Pia Järnling 1994-03-01.

³⁵Arbetsledaren Pia Järnling uppger att en heroinist behöver 500-2000 kr per dygn för inköp av droger. Samlag utan kondom betalas bättre och inbringar mer pengar.

gatan och kanske undgår all information samt *kunderna*, som ofta köper sex utomlands och som inte är tillräckligt medvetna om smittoriskerna utan kan betala för samlag utan kondom. Genom dessa tre grupper kan en smittspridning ske. Via kundernas andra sexpartners kan hiv-smittan spridas vidare ut till det övriga heterosexuella samhället³⁶. Ett angeläget informationsområde är således hiv-/aidsupplysning till kunderna på gatan, kanske via de prostituerade kvinnorna.

De hiv-positiva kvinnorna har stora hjälpbehov, som prostitutionsgruppens medarbetare har svårt att tillgodose. Det finns "hiv-positiva tjejer, som har utvecklat hiv-relaterade sjukdomar och mår dåligt. Fältarbetarna rör sig kring Hötorget och kommer i kontakt med dem där. Många har kontakt med läkaren på metadonmottagningen. Men de har ändå ingen att prata med." Socialarbetaren beskriver en kvinna som börjat få hiv-relaterade symptom och upplever att ingen vill prata med henne om hennes dödsångest och andra problem. Hon säger att det finns mediciner men ingen samtalskontakt på mottagningen där hon går. Kvinnan känner behov av individuella samtal med någon och kommer till prostitutionsgruppen. De hiv-positiva kvinnorna är inte många till antalet men det är svårt att hjälpa dem på rätt sätt. Socialarbetarna känner behov av speciell handledning i arbetet med dessa kvinnor.

Beskrivningen visar, att det finns flera arbetsuppgifter i samband med hiv/aidsproblemet; dels finns ett informationsbehov hos de prostituerade kvinnorna och deras kunder, dels finns ett behov av förebyggande arbete för att avvisa enskilda hiv-positiva kvinnor från gatan. Dessutom finns behov av långvarig stödkontakt för de hiv-positiva kvinnor som utvecklat sjukdomssymptom. I det senare fallet behövs samarbete med sjukvården för att utveckla den psykosociala omsorgen för kvinnliga patienter. Hiv/aidsvården har utvecklats i förhållande till manliga homosexuella patienter och stödet sker ofta via deras frivilliga organisationer, RFSL och Noaks ark. Ett gott stöd till hiv-positiva kvinnor återstår att utveckla. Här krävs metodutveckling inom gruppen och tillsammans med andra samarbetsparter, t.ex. sjukvården.

Allmänt förebyggande arbete

Ett syfte med informationsarbetet är att sprida prostitutionsgruppens kunskaper dels till vissa målgrupper dels ut till befolkningen i sin helhet. Ett annat syfte är att påverka och helst förändra attityder till könshandeln, så att man på sikt kan begränsa och om möjligt få bort företeelsen. Informationsarbetet sker genom att man tar emot studiebesök, medverkar i föreläsningar och debatter liksom i press och andra massmeda.

³⁶Denna smittorisk framkommer tydligt i Lantz I (1994).

Gruppen anser att informationsarbetet är en viktig arbetsuppgift. Personalen tar emot många studiebesök från gymnasier, polishögskolan, vårdutbildningar samt av kollegor från andra socialbyråer. Studiebesök från andra länder förekommer också. De har velat lära sig hur man arbetar med prostituerade för att kunna börja arbeta med dessa problem i hemländerna.

En medarbetare beskriver informationsarbetet:

”Det tycker jag är väldigt viktigt. Jag tror på det här med attitydförändringar. Jag hoppas på de yngre generationerna. De unga killarna har en annan kvinnsyn. Det är viktigt att vi delar med oss av våra kunskaper och spräcker alla myter. Jag skulle vilja att vi var mer utåtriktade och gick ut i skolorna t.ex. Nu är det mest folk som kommer till oss på studiebesök”³⁷.

Socialarbetaren betonar möjligheterna att genom informationsarbete förändra attityderna som underhåller könshandeln. Hon betonar också värdet för den egna gruppen att systematisera sina kunskaper och föra ut dem i olika sammanhang. Men hon pekar även på en del risker och svårigheter i informationsarbetet.

Efter genomgång av intervjumaterialet vill vi ta upp några punkter:

För det första sker ingen systematisk planläggning av vilka som bör informeras. Snarare prioriterar studiebesöken sig själva genom att intresserade ringer och beställer tid. Det är en jämn ström av studiebesök och gruppen tvingas sovra. I verksamhetsbeskrivningen anges vissa prioriterade målgrupper, t.ex. ledande politiker och personer i vårdyrken. Socialarbetarna beskriver andra grupper som också behöver kunskaper t.ex. lärare, blivande poliser och samarbetsparter på olika myndigheter och lärare. Det är troligt att en del av samarbetsproblemen i organisationsnätverket skulle försvinna om gruppens samarbetsparter informerades regelbundet. Men detta kräver en stor informationsinsats av alla medarbetare.

För det andra har gruppen inte arbetat med årligen återkommande informationskampanjer. Informationsarbetet förefaller inte vara högprioriterat bland gruppens arbetsuppgifter. Det förefaller som gruppen är rädd att informationsarbetet kan inkräkta på det uppsökande och stödjande arbetet. Informationsarbetet ligger företrädesvis på arbetsledaren i gruppen, som tar hjälp av övriga medarbetare. Det kan också handla om attstitutionsgruppen i Stockholm är en ganska ”ny” grupp som under tre år byggt upp en kunskapsbas och först nyligen börjat gå ut och informera om sitt arbete.

För det tredje finns ett specifikt problem med samarbetet med massmedia. Här finns två svårigheter; dels att journalister ofta vinklar informationen i försäljningssyfte, dels att informationen kan drabba kvinnorna på gatan och försvåra det uppsökande arbetet. Gruppen tycks ha hittat ett bra sätt att samarbeta med kvinnorna och få dem att medverka i massmedia.

³⁷Ur intervju med Pia Turesson 1993-12-02.

Sammantaget visar uppgifterna kring informationsarbetet att det är en arbetsuppgift som är litet lägre prioriterad än de övriga uppgifterna. Informationen har inte specialiserats mot olika målgrupper och ämnen. Man genomför heller inte mer planmässiga informationskampanjer. Däremot finns ett tydligt intresse bland gruppens medarbetare att utveckla informationsarbetet.

3.4 Sammanfattning och värdering

Historik

Prostitutionsgruppen i Stockholm inrättades som reguljär sektion inom socialjouren från hösten 1979. Den omfattade fyra tjänster, varav en arbetsledare för gruppen. Gruppen hade från början gott stöd från förvaltningsledningen för sitt arbete. Huvudinriktning var uppsökande fältarbete och stöd- och motivationsarbete bland de prostituerade kvinnorna. Gruppen inriktade sig inte enbart mot gatuprostitutionen utan bedrev också uppsökande arbete i den dolda prostitutionen. En viktig uppgift var att förhindra nyetablering av unga flickor i könshandeln.

Under en tioårsperiod, 1979-1989, arbetade sektionen med uppsökande arbete i gatuprostitutionen, som då var avsevärt mer omfattande än i dag. Gruppen hade ett nära och gott samarbete med polisens spaningsgrupp mot prostitutionen. Från 1984 började en nedgång i gatuprostitutionen med färre inblandade kvinnor och kunder vilka fortsatte till 1990. Det är oklart hur mycket polisens och prostitutionsgruppens arbete bidrog till nedgången. Man kan på goda grunder anta att deras arbete gav effekt³⁸.

1987 utvidgades gruppen med "hiv-uppsökare" till tio socialarbetartjänster. Efterhand kom utvecklingsbehov i arbetet som ledde till motsättningar inom gruppen. Vi kan urskilja en slags inneboende dynamik i arbetet som leder till att fältarbetarna efter några år vill komplettera det uppsökande arbetet med andra inriktningar och metoder. Denna dynamik, som leder till en pendling mellan olika inriktningar i arbetet beskrivs av alla fyra prostitutionsgrupperna i landet.

Efter en akut konflikt med byråledningen på hösten 1989 slutade hela gruppen sina anställningar. De förstörde alla anteckningar, statistik och annan dokumentation. Detta ledde till att den nya gruppen som anställdes i mars 1990 fick starta med tomma händer och bygga upp verksamheten från grunden. Denna förlust av dokumentation och praxisbaserat vetande har präglat den nya gruppens arbete under lång tid. Prostitutionsgruppernas arbete förefaller vara

³⁸ Beträffande Malmöprojektets goda resultat, se Larsson S (1983), kap. 11.

mycket beroende av långvarig kunskapsupbyggnad och metodutveckling. Arbetet verkar vara känsligt för personbyten och organisatorisk turbulens.

Organisation

Citysektionen ingår i ett komplext organisatoriskt nätverk i Stor-Stockholm. Sektionen har samarbete med såväl andra socialdistrikt som randkommuner och andra offentliga myndigheter; polisen, sjukvården, arbetsförmedling, bostadsförmedling etc. Därutöver förekommer också samarbete med behandlingshem, projektverksamheter av olika slag samt s.k. frivilliga organisationer. Samarbetet inom detta organisationsnätverk flyter inte friktionsfritt. I stället uppstår ofta organisatoriskt trassel och gruppen tvingas ägna mycket arbetstid åt organisatoriskt och administrativt arbete för kvinnornas räkning. Det fordras ett planmässigt informations- och organisationsarbete för att förbättra samarbetet och kontaktkanalerna mellan de olika enheterna i nätverket.

Gruppen som arbetar mot prostitutionen är numera enkönad. Men man har daglig kontakt med den manliga delen av sektionen genom gemensamma personalträffar. Det finns olika synsätt på frågan om enkönad arbetsgrupp. Vi vill peka på fördelar och nackdelar:

- En fördel är att ett gemensamt perspektiv med åtföljande begrepp och kunskaper tillåts växa fram. Från behandlingshemmen har framhållits att ett gemensamt perspektiv har lättare att växa fram i en enkönad personalgrupp. Ett sådant perspektiv kan leda till fördjupning av arbetssätt och metodutveckling i arbetet³⁹.
- En nackdel med en enkönad arbetsgrupp är att de prostituerade kvinnorna behöver andra modeller för manliga förhållningssätt och relationer till män än de får i prostitutionen med dess snedvridna samspel.
- En annan nackdel kan vara att en enkönad arbetsgrupp utvecklar ett för snävt perspektiv och enbart solidariserar sig med kvinnorna i könshandeln. Männens/kundernas eventuella hjälpbehov kan bli förbisedda.

Vi kan se ett behov av handledning och metodutveckling hos gruppen som i dag inte är tillgodosett trots att resurser finns. Gruppen behöver förnyad ärendehandledning utifrån ett tydligt teoretiskt perspektiv. Handledningen behöver både ha inslag av processhandledning och metodutveckling.

³⁹Jfr diskussionen om enkönade behandlingshem för kvinnliga missbrukare i Trulsson K (1993).

Arbetsinriktningar

Stockholmsgruppen har hittills haft en stark betoning på uppsökande fältarbete i gatuprostitutionen. Det uppsökande arbetet har haft flera syften; att få kunskaper om könshandeln, att nå kontakt och stödja de prostituerade kvinnorna och att förhindra nyrekrytering bland annat.

Det har även skett en förändring i förhållningssätt till de prostituerade kvinnorna. Socialarbetarna går inte på kvinnorna med konfrontativ övertalning eller snabba insatser för att slussa dem till andra myndigheter. Idag arbetar de mer långsiktigt utifrån den enskilda kvinnans behov och situation. De har också utvecklat och fördjupat det stödjande arbetet med kvinnorna.

När det gäller nyetablering av unga flickor i könshandeln har gruppens arbete varit mycket aktivt och direkt. I arbetet gäller klara regler och aktiva insatser för att avvisa flickorna från könshandeln och hänvisa dem till stöd och omhändertagandeinstitutioner. Gruppen har gott samarbete med polisen och andra socialdistrikt. Detta förebyggande arbete har visat sig mycket framgångsrikt och nyetablering har i stort kunnat förhindras.

Beträffande det stödjande arbetet urskiljs *tre grupper med speciella hjälpbehov*

- *psykiskt sjuka kvinnor* är en växande grupp i könshandeln och utsatta för många risker samtidigt som de är svåra att nå och saknar socialt nätverk. Här behöver utvecklas adekvata vårdmodeller i samarbete mellan Citysektionen och psykiatrin, t.ex. något speciellt behandlingshem för denna grupp.
- *hiv-positiva kvinnor* får i dag trots kontakt med sjukvården dålig hjälp med sin psykosociala situation. Det rör sig om en liten grupp kvinnor som söker stöd hos Citysektionen i brist på andra stödmöjligheter. Lämpliga vårdformer behövs utvecklas i samarbete med sjukvården och eventuellt någon frivillig organisation.
- *icke missbrukande kvinnor* som vill lägga av med prostitution behöver en behandlings- och rehabiliteringsenhet för flerårig kontakt som innefattar både individuell behandling och socialt arbete i grupp, t.ex. självhjälp-grupp. Behovet av en sådan enhet påtalades av en klient, som för närvarande hade kontakt med fem tjänstemän på fyra olika enheter under det tredje året av sin rehabilitering⁴⁰! Vid en sådan enhet kunde olika specialresurser samlas och rehabiliteringsarbetet samordnas.

Informationsarbetet för att förändra attityder till könshandeln synes ha låg prioritet i gruppens arbete. Ändå utför man mycket informationsarbete genom studiebesök, föreläsningar, informationsmöten och intervjuer till massmedia.

⁴⁰Ur intervju med Lena 1994-02-28.

Dock synes mer systematisk planläggning av informationsinsatserna behövas. Gruppen behöver också utveckla nya metoder i informationsarbetet.

Resultat

Genom uppsökande arbete har gruppen fått mycket kunskaper om könshandeln, främst gatuprostitutionen och grupperna i den. Denna kunskap bör på sikt breddas mot andra grupper i könshandeln. Man bör också fundera över till vilka och hur denna kunskap skall överföras.

Genom det uppsökande arbetet har gruppen kontakt med ca 75% av kvinnorna i gatuprostitutionen. Längre stödande relationer har utvecklats med ett 50-tal kvinnor, ca 25% av de gatuprostituerade. Dessa får många former av stöd. En fråga är om det går att genom andra metoder, t.ex. socialt grupparbete, fånga upp och stödja en ännu större grupp kvinnor. En annan fråga är hur kvinnorna inom den dolda prostitutionen skall nås.

Gruppen har lyckats förhindra nyetablering av unga flickor i gatuprostitutionen, vilket är ett mycket viktigt resultat. En undran finns dock om inte nyrekrytering sker via andra former av könshandel och hur detta kan förhindras?

Tyvärr saknas uppgifter om hur många kvinnor som lämnat prostitutionen med hjälp från prostitutionsgruppen. Vid redovisning av enskilda exempel beskriver medarbetarna hur uppbrottet från prostitutionen kan gå till och en rehabilitering genomförs. Men en mer systematiserad kunskap om detta verkar att saknas.

Informationsarbetet för att förändra attityder bedrivs enligt vår uppfattning i något lägre omfattning än nödvändigt. Gruppen har viktiga kunskaper om könshandeln som behöver föras ut till olika målgrupper. Den skulle kunna bli mer offensiv och gå ut med sin kunskap. Här återstår ett planerings- och organisationsarbete för ökade informationsinsatser.

4 Prostitutionsgruppen i Göteborg

4.1 Gruppens framväxt och historik

Prostitutionsgruppen i Göteborg inrättades 1981. Inrättandet hade föregåtts av en ganska lång offentlig debatt. I syfte att ta fram kunskap om prostitutionen i Göteborg startades en kartläggning vid socialbyrå 1 (centrum). I rapporten från kartläggningen föreslogs att socialförvaltningen skulle tillsätta en arbetsgrupp om fyra medarbetare, som skulle arbeta med prostitutionsproblematiken efter modell från Malmöprojektet.

År 1980 beslöt socialnämnden att avsätta 300 000 kr ur socialförvaltningens budget för arbete mot prostitutionen. Denna summa var dock helt otillräcklig för att bedriva arbete enligt Malmöprojektets modell. Inom Socialavdelning Centrum beslöts därför att man skulle skjuta till resurser så att en grupp om fyra socialsekreterare skulle kunna tillsättas och starta sitt arbete från hösten 1981.

I en tjänsteskrivelse inom socialavdelning Centrum från våren 1981 angavs *målen* för gruppens arbete i fem punkter:

- 1 Påverka gatuprostitutionen så att den helt försvinner.
- 2 Genom sociala insatser bidra till att ge de prostituerade och deras barn möjligheter att skapa en annan livssituation.
- 3 Effektivisera de insatser socialförvaltningen och andra myndigheter gör för de prostituerade.
- 4 Öka och strukturera kunskaper om prostitution, särskilt prostitutionen i Göteborg samt sprida information till berörda myndigheter, politiker och allmänhet.

- 5 Att pröva och utvärdera sina metoder i det sociala förändringsarbetet genom uppföljning av kontakter med prostituerade.

Arbetsgruppen skulle organisatoriskt vara knuten till en krets vid socialbyrå 1¹. I skrivelsen angavs även möjligheter till utvärdering och forskning kring gruppens arbete genom kontakter med ämnet socialt arbete vid Socialhögskolan. Skrivelsen utmynnade i ett förslag att inrätta fyra socialsekreterartjänster. Beslut om detta fattades av kommunfullmäktige våren 1981. Kretschefen, som lett den tidigare kartläggningen, blev nu arbetsledare för den nyinrättade gruppen. Hon fick tämligen fria händer vid utannonsering av tjänsterna och anställning av de fyra nya socialsekreterarna. Hon utformade också en befattningsbeskrivning för tjänsterna som fortfarande är gällande.

Här angavs *arbetets mål och huvuduppgifter*²:

”Prostitutionsgruppen ska arbeta dels uppsökande i prostitutionsmiljöerna i Göteborg, dels med stöd och behandlingsarbete bland de prostituerade. Målet med verksamheten är att motverka nyrekrytering till könshandeln i Göteborg samt att erbjuda en alternativ livssituation för de prostituerade. Gruppen ska gentemot allmänhet, myndigheter och politiker verka för uppfattningen att prostitution aktivt ska motarbetas. Detta ska ske genom ett både brett och målinriktat informationsarbete.”

Som huvuduppgifter angavs:

Uppsökande arbete/fältarbete

- att vistas i prostitutionsmiljön och hålla sig underrättad om vilka personer som vistas i miljön och hur den fungerar och förändras
- genom fältarbete som är förlagt till olika tider på dygnet få kontakt med de prostituerade och påbörja motivationsarbetet
- genom fältarbete förhindra nyrekrytering till könshandeln främst vad gäller ungdomar
- informera män om de lagregler som gäller vid sexuella kontakter med unga flickor samt om de konsekvenser som prostitutionen medför för inblandade parter.

¹I Göteborg indelas socialbyrådistrikten i kretsar där en grupp socialarbetare arbetar. Kretsbegreppet härstammar från Elberfeldsystemet, som delvis infördes i Göteborg under 1870-talet. Jfr Swedner G (1993), s. 97-112.

²Ur befattningsbeskrivning från september 1981.

Stöd- och behandlingsarbete

- ge råd och stöd i sociala angelägenheter till prostituerade
- förmedla kontakt och medverka i kontakter med andra myndigheter
- utreda och avhjälpa ekonomiska behov
- i ett psykosocialt förändringsarbete försöka skapa en behandlingsrelation som möjliggör att via samtal och handlingar medvetandegöra klienten om hennes livssituation och hennes behov av och möjligheter till förändring

Informations- och påverkansarbete

- aktivt verka för att sprida kunskaper om könshandeln och dess konsekvenser för individer och samhälle. Detta sker genom att delta i debatter, ta emot studiebesök, hålla föreläsningar, informera andra tjänstemän, medverka i massmedia
- pröva och utvärdera metoder för samhälleligt förändringsarbete.

Prostitutionsgruppen som bestod av två män och två kvinnor började sitt arbete med stor entusiasm i september 1981. Som extra resurser fick man en lägenhet utanför socialbyrån för samtal med kvinnorna och en förhyrd tjänstebil för det uppsökande arbetet. För övrigt var gruppen knuten till en krets vid socialbyrå 1 med arbetsledning och kontorsservice från kretsen³.

En kort historik

Hösten 1981 och våren 1982 var en *etableringsfas* i gruppens arbete. Dels startade gruppen en intensiv kartläggning för att lära känna prostitutionsmiljön och grupperna som är verksamma i den. En av socialarbetarna beskriver den första kartläggningen:

”Prostitutionen fanns då dagtid och kvällstid uppe i Vasastan. Vi var ute dygnet runt och kände in oss i miljön, både gick och åkte bil. Vi hade pass på en kvart på Storgatan, nästa kvart var vi på Teatergatan och nästa på Engelbrektsgränd. Kvartar hela tiden. Detta gällde i några veckor. Vi pratade också med kvarterspoliserna, affärsinnehavare och boende ... För att känna in och få kunskap om en miljö som var helt främmande för oss”⁴.

Redan i samband med kartläggningen togs de första kontakterna med kvinnorna i prostitutionen. Dels försökte gruppen genom möten med olika förvaltningsledningar få fram ett nät av resurser som kunde användas i arbetet med de

³Uppgifter i telefonintervju med Elisabeth Olausson 1994-04-12.

⁴Ur gruppintervju 1993-11-03.

prostituerade kvinnorna. Gruppen hade stöd av socialbyrå- och förvaltningsledningen när man träffade sjukvårdsdirektören, länspolismästaren mfl. Dels inleddes ett erfarenhetsutbyte och samarbete med prostitutionsgrupperna i Malmö och Stockholm, som redan hade fungerat i flera år och hade rika erfarenheter av prostitutionsbekämpning. Den första samarbetskonferensen mellan grupperna hölls i Stockholm i november 1981, ett par månader efter Göteborgsgruppens start.

Från etableringsfasen får man en bild av en arbetsgrupp med stor entusiasm och en mot prostitutionen mycket konfrontativ arbetsstil. Detta avspeglade sig också i kontakten med de prostituerade kvinnorna. En socialarbetare beskriver ambitionen:

”Vi skulle göra allt för att få dem att stanna upp, tänka till och avsluta prostitutionen. Vi närmade oss henne utifrån uppdraget och målsättningen att vi skulle minska och få bort prostitutionen i Göteborg. Vår ambition var nog mer styrande än individens behov. Prostitutionen måste på alla sätt bekämpas, den är enbart av ondo”⁵.

Intensiv arbetsfas

Under perioden 1982–1985 var det högkonjunktur i gatuprostitutionen i Göteborg. Man observerade 400–500 kvinnor årligen på gatan och tillströmningen av tillfällighetsprostituerade ökade. 1984 fanns det 427 kvinnor i könshandeln på gatan och 257 av dem var nya ansikten enligt gruppens interna statistik⁶. Genom en aktion av inflytelserika boende i Vasastaden och en blixtnabb polisuppföljning flyttades gatuprostitutionen 1983 från det centrala och mer offentliga Vasastaden till undanskymda kontorskvarter i Rosendomsområdet. Gatuprostitutionen kom då geografiskt närmare ett av den dolda prostitutionens centra med sexklubbar och porrbutiker nära Järntorget.

Gruppen ägnade huvuddelen av sin tid åt uppsökande arbete på gatan och att försöka förhindra nyrekrytering av unga flickor till prostitutionen. I samband med fältarbetet blev det också mycket stöd- och behandlingsarbete med de prostituerade kvinnorna. Socialarbetarna bedrev aktiv påverkan för att få kvinnorna att sluta prostituera sig och ta fram resurser för en alternativ sysselsättning för dem, t.ex. arbete, utbildning och socialbidrag. Även bostadsfrågan – att få fram en lägenhet åt kvinnan – gick ofta smidigt att lösa.

Genom delegation av rätten att besluta om socialbidrag samt duktiga kontaktmän på arbetsförmedling och bostadsförmedling blev denna resursmobilisering för kvinnornas räkning ofta framgångsrik. Enligt gruppens statistik fick man 62 av 100 kvinnor att sluta med prostitution under 1983. I några fall blev

⁵Ur intervju med Jan Larsson 1993-11-18.

⁶Jfr uppgifterna med statistiken från prostitutionsgruppen i Stockholm. Se kap. 3.

det dock "återfall", då kvinnan inte var psykologiskt beredd för alla dessa yttre förändringar.

Under perioden påbörjade prostitutionsgruppen en egen kunskapsproduktion genom att ta fram uppgifter, som sedan kunde användas i informationsinsatser till politiker, vårdarbetare och allmänhet. I samarbete med institutionen för socialt arbete i Göteborg startades en omfattande utforskning av prostitutionen på basis av material som gruppen levererade. Flera forskningsrapporter från samarbetet producerades⁷. 1986 framställdes även i samarbete med en journalist ett informationsmaterial om kvinnorna i prostitutionen⁸. Detta användes sedan av gruppens medlemmar vid studiebesök och informationsmöten.

Konferenserna med de övriga prostitutionsgrupperna i Sverige fortsatte och 1984 anordnades i alla tre storstäderna en "torskvecka", då man med olika medel försökte informera män i allmänhet om könshandeln och dess konsekvenser.

Nedgång i könshandeln

Under perioden 1986-89 skedde en stark minskning av gatuprostitutionens omfattning. 1989 observerades t.ex. endast 182 kvinnor i gatuprostitutionen, varav 55 var nya ansikten för gruppen.

Minskningen torde bero på flera faktorer; både en bättre situation på arbetsmarknaden för kvinnor och de tidigare insatserna som prostitutionsgruppen genomfört. Troligen påverkade massmediadebatten kring det nya hiv/aids-problemet och risken för smittspridning av en ny dödlig sjukdom genom könsköp också könshandeln. Litet vårdslöst kan man kalla perioden för "den stora aidsskräckens tid"⁹. Den förändrade situationen både i könshandeln och i samhällsdebatten påverkade prostitutionsgruppens arbete.

Under 1987 arbetade gruppen med information kring prostitution och en kulturkampanj kallad "*Skymningsföreteelser*" genomfördes med filmförevisningar, föredrag och utställningar. Samma år utkom boken "*Uppdrag prostitution*", som väckte en hel del uppmärksamhet¹⁰.

1987 erhöll gruppen extra medel till en kampanj mot våldet i könshandeln. Detta var i efterdyningarna av den sk styckmordsrättegången. Det grova våldet i könshandeln hade blivit uppenbart för många¹¹.

⁷Se t.ex. Kihlström A (1984).

⁸Omsäter M (1986).

⁹Jfr Månsson S-A och Hilde M (1990), s. 17-20. Författarna kallar motsvarande period för "den moraliska panikens år".

¹⁰Omsäter M (1987).

¹¹Jfr Olsson H (1988).

1988 utarbetades olika typer av informationsmaterial i samarbete med Miljö- och Hälsoskyddsförvaltningen. Gruppen genomförde tre riktade informationskampanjer angående spridningen av hiv/aids dels till kvinnorna på gatan dels till deras kunder. Prostitutionsgruppen reagerade mot Aidsdelegationens informationsaffischer, t.ex. "I afton aids", som man tyckte stämplade de prostituerade kvinnorna som smittspridare. I stället ville man rikta uppmärksamheten mot männens/kundernas delaktighet i problemet. Gruppen försökte särskilt informera männen om riskerna med könsköp och påverka dem att avstå.

Projektperioden 1989-1993

En oförutsedd bieffekt av "aidskräcken" blev alla de resurser till kunskapsutveckling och information som tillfördes den sociala sektorn. 1989 sökte prostitutionsgruppen extra medel ur hiv/aidsanslag och erhöll resurser för genomförande av inte mindre än fyra specialprojekt. Vi har karakteriserat perioden som "projektperioden", då en stor del av gruppens arbete har ägnats åt kunskapsutveckling. Specialprojekten är också unika för Göteborgsgruppen och utgör tillsammans med Malmöprojektets grundforskning en stor del av den kunskapsutveckling inom området som skett i Sverige. Här presenteras projekten mycket kort, de refereras utförligare i ett senare avsnitt.

Ett par medarbetare i prostitutionsgruppen hade tidigare arbetat med ungdomar i andra former. De var intresserade av hur unga flickor rekryterades till könshandeln och vilka motiv och bakgrundsfaktorer som förde dem dit. De startade projektet "*Unga flickor i riskzonen för prostitution*", där de samlade in och dokumenterade såväl forskningsrön som klienters och olika kategorier ungdomsarbeters erfarenheter på området. Kunskapsinventeringen utmynnade i en rapport "*Flickor som inte gör något väsen av sig*", som lade en grund för fördjupat behandlingsarbete med unga flickor¹².

Inom gruppen hade länge funnits ett intresse för kunderna i könshandeln, deras sociala situation och motiv för könsköp. På området fanns föga kunskap, däremot florerade en mängd myter i massmedia. Endast två forskningsrapporter beskrev utförligare olika grupper av kunder och deras motiv för könsköp¹³. För att få mer kunskap om kunderna startade gruppen 1990 "*Mansprojektet*" som har inbegripit en omfattande datainsamling, bl.a. omfattande djupintervjuer med ett 40-tal kunder. Forskningsrapporten från mansprojektet har nyligen färdigställts¹⁴.

¹²Se Sotter H och Svennecke B (1992).

¹³Se Höigård C och Finstad L (1990) eller Månsson S-A och Linders A (1984).

¹⁴Se Kousmanen J et al (1994).

En medarbetare fortsatte i samarbete med Miljö- och Hälsoskyddsförvaltningen att utveckla informationsarbetet kring hiv/aids. Hon övergav den tidigare linjen med sjukvårds- och socialarbetare som hiv-informatörer på gatan och började utbilda en grupp prostituerade till hiv-informatörer inom sin egen grupp, något som visade sig mycket framgångsrikt. Hon lät de prostituerade själva ta stor del i utvecklandet av ett "Hiv-informationsprojekt", som successivt har utvecklats till ett självhjälpsprojekt. Hiv-informationsprojektet pågår fortfarande som en separat verksamhet inom prostitutionsgruppen¹⁵.

Ytterligare ett stort kunskapsinventerande projekt har genomförts omkring den dolda inomhusprostitutionen i Göteborg. Det kallas "Arena-projektet" efter de olika prostitutionsformer som undersökningen har omfattat (annonsprostitution, restaurang- och hotellprostitution, eskortservice, natt- och sexklubbar samt ateljéer och massageinstitut).

En rapport från kunskapsinventeringen har publicerats¹⁶.

Allt projektarbete under åren 1990-1993 har naturligtvis inneburit att det uppsökande fältarbetet har fått mindre utrymme. Det har också funnits diskussioner inom gruppen om att "klientarbetet har fått stryka på foten för alla projekt". Samtidigt har det skett en utveckling och fördjupning av det individinriktade arbetet som framgår i det följande.

Ny fördjupningsfas 1994-

Våren 1994 kan man se att en ny period med ökad inriktning på uppsökande fältarbete och stöd- och behandlingsarbete just har börjat. Projektet har tillfört nya kunskaper, som gör att man i dag förändrat och vidareutvecklat sitt arbetssätt.

Sedan ett par år ökar omfattningen av gatuprostitutionen åter i Göteborg. Från en bottennotering på 189 kvinnor på gatan under 1989 har könshandeln successivt ökat igen. 1993 sågs 291 kvinnor på gatan och av dem var 138 nya ansikten för gruppen¹⁷. Ökningen torde bero på lågkonjunktur och arbetslöshet för kvinnor. De nytilkomna är både nya tillfällesprostituerade¹⁸ och kvinnor med tidigare prostitutionserfarenhet, som i en ekonomisk och social krissituation söker sig tillbaka till gatan. För att motverka denna nyrekrytering krävs återigen

¹⁵Uppgifter i intervju med Sonja Ungerfält 1993-12-07.

¹⁶Se Kuosmanen J (1992).

¹⁷Ur verksamhetsberättelse från prostitutionsgruppen 1993, s. 2.

¹⁸Kategorierna har utvecklats av Leif G W Persson, se Borg et al (1981) s. 463-489.

ett aktivt uppsökande arbete och ett intensivt motivationsarbete med kvinnorna. Det sker således svängningar i prostitution och samhällsförhållanden som starkt påverkar prostitutionsgruppens arbete.

4.2 Organisation och samarbete

Vi urskiljer *fyra faser i gruppens historia* med avseende på organisatorisk tillhörighet och inplacering i en förvaltningsstruktur.

Startperioden 1980–1981 då politiska beslut fattas om att gruppen skall inrättas och hur den skall arbeta. Även om det finns en kommunfullmäktigemotion i botten förefaller tjänstemän inom socialavdelning Centrum ha varit pådrivande för att få gruppen till stånd. Man kan se ett triumvirat av starka kvinnor med goda kontakter till förvaltningsledningen som en aktionsgrupp. Tjänstemännen har varit avsevärt mer pådrivande än politikerna vid inrättandet, även om det funnits viktigt politiskt stöd för dessa beslut¹⁹.

Det fanns även intresserade tjänstemän på andra håll i förvaltningen, t.ex. inom Kuratorsbyrån, där man tidigare gjort en utredning om ungdomsprostitutionen i City²⁰. Socialsekreterarna kände detta vid kontakter med massmedia och upptaktsmöten. "Vi var spjutspetsen i det sociala arbetet" säger en av medarbetarna²¹.

Gruppen fick även ett positivt bemötande och gensvar från andra förvaltningar. Den upprättade snabbt samarbetskontakter med arbetsförmedling, bostadsförmedling, kriminalvård och sjukvårdsförvaltning. Det var endast polisledningen som ställde sig kallsinnig och avvisande. Däremot fick socialarbetarna ganska omedelbart gott samarbete med enskilda poliser på basplanet. Gruppen inledde på ett tidigt stadium ett samarbete med prostitutionsgrupperna i Malmö och Stockholm. Med Malmögruppen fanns goda kontakter alltsedan kartläggningen tidigare.

Första arbetsfasen 1982–1986 då gruppen tillhörde en krets inom socialavdelning Centrum och fick arbetsledning, kansliservice och andra resurser från kretsen. Den organisatoriska knytningen till kretsen innebar att gruppen hade delegationsrätt vad gällde socialbidrag och på så sätt snabbt kunde erbjuda försörjning till de klienter som ville sluta med prostitution.

Första kretschefen var mycket intresserad och tog aktiv del i gruppens arbete. Hon medverkade bl.a. i upptaktsmöten med olika förvaltningar och utformade skrivelser och befattningsbeskrivning. Hon var tidigt inne på att knyta

¹⁹Uppgifter från Elisabeth Olausson i intervju 1994-04-12.

²⁰Ur intervju med Torbjörn Johansson 1994-02-08.

²¹Uppgifter från Jan Larsson 1993-11-18.

forskningsresurser till gruppens arbete. När hon flyttade från Göteborg 1984 övertogs hennes arbete av en annan kretschef, som var en intresserad och kunnig arbetsledare men med mindre stridbar framtoning. Under hennes ledning utvecklades stöd- och behandlingsarbetet till de prostituerade kvinnorna samtidigt som en del kartläggningar och informationsinsatser genomfördes²².

Eftersom man arbetade med intensivt stöd till de prostituerade kvinnorna, blev samarbetet med övriga socialbyråer och resursmobilisering från andra förvaltningar mycket viktigt. Gruppen genomförde mycket systematiska informationsinsatser över hela förvaltningen och träffade bland annat personalen vid samtliga socialbyråkretsar i staden. Gruppen skaffade sig också tidigt handledning för att utveckla sina arbetsmetoder.

Autonoma perioden 1986–1990 kom till stånd genom omorganisationen "S-86", där prostitutiongruppen löskopplades från sin tidigare krets och hamnade direkt under socialavdelning Centrum. Gruppen stod nu utan direkt arbetsledning. Arbetsledarfrågan löstes genom att en medlem i gruppen gick in som arbetsledare på halvtid för sina kollegor. Denna organisation med en "teamledare" har prostitutiongruppen haft sedan dess. Chefen för socialavdelningen var dock intresserad och insatt i gruppens arbete och försvarade den i kritiska lägen.

Under denna period flyttade gruppen flera gånger mellan olika lokaler. Avståndet till högre chefer och kollegor inom andra grupper gjorde att gruppen utvecklade en egen arbetsstil med stark sammanhållning inåt och ett mycket dynamiskt utåtriktat arbete med kultursatsningar och informationskampanjer. Delegationsrätten förändrades så att socialarbetarna regelmässigt måste besöka respektive socialbyråkrets med klienten för att få ut socialbidrag till henne. När detta infördes upplevdes det som ett stort hinder i stödarbetet med kvinnorna. Senare har gruppen ändrat uppfattning och anpassat sig till detta arbetssätt. Resursmobilisering sågs då som en viktig del i stöd- och behandlingsarbetet. Numera görs ofta en arbetsfördelning mellan socialsekreteraren på socialbyrån och prostitutiongruppen i samarbete med klienten. Ofta faller resursmobilisering och praktiska insatser på socialbyrån medan prostitutiongruppen står för bedömningar och samtalsbehandling med klienten. Men arbetsfördelningen ser olika ut i varje enskilt ärende.

Under denna tid utvecklades framför allt samarbetet med Sjukvårdsförvaltningen och Miljö- och Hälsoskyddsförvaltningen. Gemensamma informationskampanjer kring hiv/aidsfrågor genomfördes.

Samarbetet med grupperna i Stockholm och Malmö blev mer tungarbetat, då dessa grupper byttes ut personmässigt. Göteborgsgruppen fick stå för kontinuitet och överföring av kunskaper till de nya grupperna. Därvid fick man stöd av de två prostitutionsgupperna i Oslo, som haft stor personkontinuitet och liknande

²²Uppgifter från Elisabeth Pettersson 1994-04-20.

arbets sätt som Göteborgsgruppen. De nordiska konferenserna hade nu svällt ut till mycket stora tillställningar med både forskare och praktiker som deltagare²³.

Organisationen innebar en hel del problem varför prostitutionsgruppen inför stadsdelsnämndsreformen 1990 väckte frågan om en cityenhet för alla de fältverksamheter, som drev uppsökande arbete i city. Resultatet blev också en cityenhet som man hade eftersträvat.

Cityenheten 1990–1994. I januari 1990 bildades Cityenheten som består av sex arbetsgrupper med gemensam chef och kansli. I varje arbetsgrupp arbetar 5–11 personer tillsammans med en arbetsledare. För närvarande är det fem socialsekreterare i prostitutionsgruppen, varav en avlönas helt av externa medel. Under den omtalade projektperioden fanns fler anställda i gruppen, antalet har varierat mellan 5–7 anställda.

Fortfarande fungerar en av medarbetarna i gruppen som arbetsledare på halvtid. På den andra hälften är hon socialsekreterare med samma uppgifter som övriga i gruppen. Som arbetsledare deltar hon i gemensamma träffar med övriga "gruppchefer" hos byråledningen. Dessa träffar handlar oftast om ekonomi, personalfrågor och gemensamma arbetsuppgifter mellan grupperna. Cityenhetens chef har varit mycket intresserad av prostitutionsgruppens verksamhet alltsedan gruppens bildande. Han stöder gruppens arbete och deltar i gruppernas interna möten ett par gånger per år²⁴.

Arbetsledaren anser att det är en splittrad roll att vara både arbetsledare för en grupp och samtidigt ha eget klientarbete. Hon ansvarar för verksamheten och har budget- och personalansvar. Hon ansvarar även för gruppens dokumentation, t.ex. verksamhetsberättelser och statistik. Varje vecka görs en intern arbetsplanering, då man går igenom aktuella klienter och fördelar dem på gruppens medlemmar samt planerar lämpliga insatser. Dessutom är hon arbetsledare för de projektverksamheter som finns, t.ex. Hiv-informationsgruppen. Däremot finns en extern handledare som ger metod- och processledning till gruppen. På arbetsledaren faller även att företräda gruppen utåt, t.ex. i diskussioner med ledningen för Cityenheten. För övrigt delar man solidariskt på andra uppgifter, t.ex. det utåtriktade informationsarbetet.

Gruppen är mycket nöjd med den nuvarande organisatoriska lösningen. Efter sammanslagningen till Cityenheten har grupperna successivt börjat lära av varandra och utveckla gemensamt arbete kring olika målgrupper, t.ex. den homosexuella pojkprostitutionen i city, ungdomar i riskzonen eller missbrukande kvinnor. Det förekommer ett utbyte genom att man praktiserar hos varandra och lär sig varandras arbetsmetoder. Inom enheten pågår också ett forsknings- och

²³ Anförd intervju 1994-01-20.

²⁴ A I 1994-01-20.

utvecklingsarbete kring metoder i fältarbetet, i samarbete med institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

4.3 Arbetets inriktning

Uppsökande arbete/fältarbete

Prostitutionsgruppen har under hela sin existens haft en inriktning på den öppna gatuprostitutionen, vilket gäller även för de tre övriga prostitutionsgrupperna i landet. Det har varit svårt att komma åt den mer dolda prostitutionen på sexklubbar, massageinstitut, hotell och restauranger och att erbjuda hjälp till de kvinnor som är verksamma där. Ett omfattande arbete har lagts ned på att samla kunskap om och åtgärda sexklubbarnas verksamhet. På hotell, restauranger och massageinstitut har endast punktinsatser gjorts, t.ex. inom det s.k. Arenaprojektet.

I detta avsnitt skall vi inte orda så mycket om *den första arbetsuppgiften; att ha en god och aktuell kunskap om prostitutionen i Göteborg*. Eftersom prostitutionsgruppen satsat så mycket av sin arbetstid på informations- och påverkansarbete samt kunskapsuppbyggnad är denna arbetsuppgift i det närmaste självklar. Endast i de perioder då gruppen arbetat intensivt med att färdigställa en projektrapport har någon gruppmedlem tillfälligt dragit ned på det uppsökande arbetet. Annars ingår för alla gruppmedlemmar i genomsnitt två kvällar per vecka med uppsökande arbete på gatan. Arbetstiden är förlagd till tiden kl 08–00.30, varför medlemmarna har kunnat ägna större eller mindre del av arbetstiden åt det uppsökande arbetet.

Gruppen har tagit mycket allvarligt på uppgiften *att förhindra nyrekrytering av unga flickor och snabbt få bort dem från prostitutionen*. Detta har varit en starkt prioriterad uppgift i verksamheten. Här har gruppen också gott samarbete med polisen.

En socialarbetare beskriver hur fältarbetarna arbetar uppsökande med de unga flickorna. Om de ser en flicka som förefaller att vara under 20 år görs en snabb bedömning om hon är kontaktbar. I så fall går de fram och presenterar sig. De frågar efter flickans legitimation för att få ålder och namn och upplyser sedan om att hon inte får gå där, informerar om LVU-lagstiftningen och ber henne följa med på ett samtal uppe i Cityenhetens lokaler. Om flickan vägrar uppe sitt namn eller följa med på samtal blir det kontakt med polisen för identifiering och senare anmälan till socialbyrån²⁵.

²⁵Ur intervju med Helena Sotter 1993-11-23.

Det första samtalet i prostitutionsgruppens lokaler är ett utredande samtal om arbete, bostad och socialt nätverk. Socialarbetaren informerar flickan om att hon inte får vara i Rosenlundsområdet kvällstid, och att vistelse där kan vara grund för omhändertagande enligt LVU. Därefter erbjuds vidare samtalskontakt med någon inom prostitutionsgruppen som alternativ till anmälan till socialkontoret. De flesta flickorna väljer en samtalskontakt med prostitutionsgruppen hellre än kontakt med socialbyrån.

Gruppen samarbetar mycket med polisen i dessa ärenden, polisen kan t.ex. kontrollera om flickan ifråga är efterlyst eller på rymmen från något behandlingshem, vilket är relativt vanligt. Det är i sådana fall polisens uppgift att föra flickan tillbaka till behandlingshemmet. När flickan är under 18 år förekommer alltid kontakt med jourbyrån, ofta åker man också hem till föräldrarna och talar med dem.

Det uppsökande arbetet har ändrat karaktär allt efter de kvinnor som man arbetar med men också med hänsyn till socialarbetarnas egen yrkesutveckling. En socialarbetare minns hur han i början vistades mycket i miljön och kunde bli "en slags kompis" med tjejerna. Fältarbetarna kunde stå en sommarkväll och prata med 5-6 prostituerade om allt möjligt²⁶. På det sättet fick de mycket kunskap om det aktuella läget i gatuprostitutionen men också en speciell roll i förhållande till kvinnorna. Senare har de börjat ifrågasätta denna form av uppsökande arbete. I dag differentieras kontakten med kvinnorna efter den enskilda kvinnans behov, typen av relation och socialarbetarens ambitioner med kontakten. Fortfarande förekommer mycket samvaro för att nå kontakt och kunna erbjuda hjälp.

Gruppen menar att kontakten med de "äldre" kvinnorna ofta följer samma mönster. Det förekommer en lång period av uppsökande arbete med inslag av motivationsarbete. Personalen har ofta svårt att vänta ut klienterna, speciellt som man ser att de mår dåligt och går ned sig. Socialarbetarna känner oro för vad som kan hända dem i könshandeln när de är i dålig kondition. Ofta har kvinnorna tagit emot någon av gruppmedlemmarnas visitkort med telefonnummer och burit det i plånboken i flera år som en trygghet.

Så plötsligt tar de kontakt på gatan eller ringer till någon i gruppen. Det har skett någon förändring hos dem, som gör att de är beredda att ställa upp på en stöd- och behandlingskontakt. Ibland är det något traumatiskt som inträffat som medverkat till denna omsvängning, i andra fall rör det sig om förändringar i deras sociala nätverk. När förändringen kommer är det viktigt att gruppen finns till hands och kan erbjuda stöd av olika slag som kvinnan behöver.

Sedan följer ofta en lång period av stöd- och behandlingsarbete med olika typer av insatser från samtalsbehandling till studier och yrkesutbildning. Det är inte ovanligt med återfall i prostitution under denna tid. Kvinnorna bryter då

²⁶Ur intervju med Bo Svennecke 1993-12-06.

kontakten med gruppen och går ut på gatan igen. Det gäller att acceptera återfallet men snabbt suga dem tillbaka in i en återupptagen stödkontakt. Nu kan de berätta om saker som de burit på tidigare. Återfallet leder ofta till en fördjupad relation. Så kan det gå flera varv med stödinsatser, återfall och samtalsbehandling innan stabilitet uppnås i kvinnans inre och yttre situation²⁷.

Det uppsökande arbetet kan periodvis upplevas som tungt och litet enformigt av personalen. Förändringar i prostitutionen påverkar arbetet liksom förändrade attityder inom Socialtjänsten.

”Man blir också trött av att erbjuda och motivera ständigt. I dag har man inte mycket mer än sig själv att erbjuda. Det är mycket svårare att få tid på en byrå och få fram resurser till tjejerna. Man känner det som kom inte med mera, för det är på gränsen redan. Förr kunde man få tid samma eftermiddag för en tjej, nu är det sex veckors väntetid på byrån. Det gör jobbet tungarbetat, när en tjej är motiverad att förändras och vill ha hjälp”²⁸.

Förhållandena i prostitutionen och i de organisationer som gruppen samarbetar med påverkar hela tiden arbetet och gör, att man måste förändra arbetssätt och utveckla metoder för det uppsökande arbetet. Samtidigt är detta arbete viktigt då det utgör bas och utgångspunkt för övrigt stöd- och behandlingsarbete med kvinnorna i prostitutionen.

Stöd- och behandlingsarbete

Målet för stöd- och behandlingsarbetet är att få kvinnan att bryta upp från prostitutionen och komma in i ett mer konstruktivt livsmönster.

I uppgiften förefaller stödinsatserna dominera i omfattning. I prostitutionsgruppens verksamhetsberättelse för 1993 uppges, att gruppen har haft kontakt med 189 av de 291 kvinnor, som man sett i prostitutionen under året. Det är tre typer av kontakter som beskrivs:

- 1 Kontaktskapande och motivationsskapande kontakter, t.ex. samtal i miljön, rådgivning och information. 103 kvinnor har nåtts av dessa kontakter.
- 2 Stödjande kontakter med 48 kvinnor, innefattande stödjande samtal, slussning till myndigheter, nätverksarbete, vägledning och rådgivning.
- 3 Behandlingskontakter med 38 kvinnor, som innefattar jag-stödjande och/eller bearbetande samtal.

Antalet behandlingskontakter torde vara fler i Göteborgsgruppen än vid övriga grupper i landet. De intervjuade inom övriga grupper beskriver hur stödinsatser

²⁷Ur intervju med Jan Larsson 1993-11-18.

²⁸Ur intervju med Elisabeth Pettersson 1994-01-20.

av olika slag överväger och att behandling överlämnas till terapeuter och psykologer.

Tidigare under 1980-talet arbetade gruppen med mycket aktiva stödsatser och påverkan för att få kvinnorna att lämna prostitutionen. Socialarbetarna försökte snabbt hitta alternativ sysselsättning och försörjning för dem. Det ordnades arbete eller utbildning genom kontaktpersonen på arbetsförmedlingen och socialbidrag som försörjning den första tiden efter uppbrottet.

Under perioden 1982–1988 hade prostitutionsgruppen exempelvis delegation att betala ut socialbidrag och kunde erbjuda kvinnorna ekonomiskt bistånd så fort de hade fattat beslut om att lämna prostitutionen. Detta var naturligtvis en viktig resurs i arbetet som samtidigt påverkade relationen till kvinnorna. I slutet av 80-talet ändrades handlägningspraxis. I dag måste kvinnorna söka socialbidrag på socialbyrån i det distrikt där de bor. Det är vanligt att gruppen hjälper dem och underlättar kontakten med byrån på olika sätt, t.ex. ringer före eller följer med vid besök.

Tidigare arbetade gruppen mycket med aktiv resursmobilisering efter samma modell som Malmöprojektet. Gruppen hade goda kontakter med arbetsförmedling, vuxenutbildning och bostadsförmedling och lyckades ofta snabbt mobilisera de yttre resurser som krävdes för att möjliggöra en förändring för kvinnorna. Socialarbetaren erbjöd även stöd i starten på arbete eller utbildning, t.ex. genom att hämta en kvinna kl 06.30 varje morgon och köra henne till jobbet.

Gruppen arbetade tidigare så att kvinnorna pressades in i en situation, där de översköldes med många yttre förändringar. Förvånande nog lyckades detta arbete med många kvinnor, som fortsatte på den nya vägen och inte sågs i prostitutionen mer. Men många var inte mogna för alla förändringar som kom, klarade inte av kraven i arbetet och var efter någon tid tillbaka i prostitutionen igen med erfarenhet av ett nytt misslyckande²⁹.

I dag låter man beslut och förändringar växa fram i en lugnare takt, när kvinnan själv är mogen för det. Detta är svårt, då många kvinnor vill komma igång snabbt och har stora ambitioner. Nu tar man också förändringar mer stegvis och är accepterande mot tillfälliga "återfall".

På en fråga hur socialarbetarna definierar vad som är stöd och stödsats svarar en medarbetare, att stöd ligger mellan råd och behandlingsarbete. Stöd kan vara praktiska saker som att hjälpa till med en flyttning eller skjutsa någon till läkare. Mer akuta och korta insatser definieras som stöd. Det är också avgränsade problem i den sociala situationen som man arbetar med i en stödkontakt. Klient och socialarbetare behöver inte stå i någon längre eller djupare kontakt med varandra³⁰.

²⁹Ur intervju med Jan Larsson 1993-11-18.

³⁰Anförd intervju 1993-11-18.

En annan medarbetare definierar stöd på ett liknande sätt. Han skiljer mellan viss stödkontakt som innebär att de träffas och t.ex. lotsar en kvinna till socialbyrån. Kvinnan kommer på besök eller ringer och man diskuterar igenom problemet och möjliga lösningar. Det är en förberedelsefas före en samtalsbehandling men kan också vara en del av en uppföljning efter en sådan. Det är en rätt stor grupp kvinnor som gruppen har denna avgränsade och ytliga kontakt med³¹.

Stödet kan också vara en typ av insatser i ett traditionellt psykosocialt arbete, när socialarbetarna försöker få kvinnan ur prostitutionen och hitta andra alternativ för henne, t.ex. socialbidrag, arbete eller studier. Gruppen gör ingen uppdelning i olika former av stöd med olika syften³². Stödet ges för att kvinnan skall hantera något problem bättre och som hjälp till självhjälp.

Behandling däremot är enligt gruppen mer långvariga insatser, där hela livssituationen bearbetas. Behandlingssamtal innebär att socialarbetarna går djupare i kvinnornas problem och behandlar psykologiska problem liksom relationsproblem. Dessa samtal har ofta en jag-stödjande karaktär. Enligt statistiken är det ca 20% av de kvinnor som gruppen haft kontakt med som kommer till behandlingssamtal.

Enligt en socialarbetare blir samtalskontakten beroende av var i *prostitutionskarriären* som kvinnan befinner sig när socialarbetarna kommer in. Han tycker sig se *tre faser i karriären*³³: Först *förälskelsefas* när allt är positivt och spännande. Flickan blir sedd som kvinna och uppvaktad. Miljön är spännande och upphetsande. Hon kan kontrollera sina känslor och ser inget negativt alls med prostitutionslivet. Då är det svårt att komma in och erbjuda hjälp. Om man skall komma in då krävs "verktyg", kanske hot om LVU eller andra lagregler.

Efter ett par månader kommer kvinnan in i "*må dåligt fasen*", när hon upplever att det står "hora" stämplat i pannan på henne och att alla vet vad hon sysslar med. Känslorna går inte att tränga bort längre. Hon känner äckel och skäms. Hon får svårt att sova, börjar kanske använda sprit eller tabletter eller får stark ångest. Kvinnan får ofta störda relationer till män och börjar dra sig undan sitt normala nätverk. I denna fas är kvinnorna lättast att nå, då de är hjälpsökande och vill ta sig ur det hela. De är då ofta motiverade till samtalsbehandling.

Om kvinnan inte får hjälp i denna fas och lyckas bryta sig ut, inträder så småningom *en fas av likgiltighet*, när hon inte ser några alternativ till prostitutionslivet och stänger av alla känslor för att överleva. Hon fortsätter av ren

³¹Ur intervju med Bo Svennecke 1993-12-06.

³²I forskningen kring socialt stöd finns utförliga analyser av olika former av stöd och dess olika funktioner. Se t.ex. Vauz A (1988).

³³Ur intervju med Bo Svennecke 1993-12-06.

slentrian och oförmåga att hitta andra sätt att försörja sig. Kvinnan har nu utvecklat ett stort kontaktnät inom prostitutionen, som gör att hon har svårt att slita sig loss från väninnor, stamkunder och andra bekanta. I denna fas är det svårt att komma in som socialarbetare, då det inte finns någon motivation hos kvinnan att utgå ifrån. Kvinnan kan ändå bli motiverad att lägga av även i denna fas, om något traumatiskt inträffar för henne eller någon väninna.

Här kan socialarbetarna komma in med i första hand stödjande och problemlösande insatser när kvinnan vill lägga av. Livsmönstret är så pass etablerat att det tar tid att nå en behandlingsrelation och få kvinnan motiverad för samtalsbehandling kring relationsproblem och identitet. Inom självhjälpsprojektet har socialarbetaren dock kunnat hjälpa många kvinnor i tredje fasen, dvs det finns metoder att nå dem i grupp.

Vi konstaterar att Göteborgsgruppen är den enda av de fyra prostitutionsgrupperna i landet som vidareutvecklat behandlingsarbetet med de prostituerade kvinnorna. Socialarbetarna arbetar med långa serier av behandlingssamtal, där kvinnornas psykologiska problematik, nätverk och relationsproblem samt identitet och självbild bearbetas. I övriga grupper ligger tyngdpunkten på uppsökande arbete med stödjande kontakter och stödinsatser för att få kvinnorna bort från prostitutionen. Det renodlade behandlingsarbetet överlämnas till andra yrkeskategorier, t.ex. psykologer och psykoterapeuter.

Exempel på behandlingsarbete

Efter ett beslut om samtalskontakt följer en utredningsfas, när båda parter lär känna varandra. Arbetet läggs upp utifrån kvinnans eller flickans aktuella behov. Socialarbetarna, som ibland arbetar i par, går igenom flickans aktuella situation, t.ex. boende, arbete eller studier, ekonomi och socialt nätverk. Hennes relationer till föräldrar, syskon och kamrater är av stor vikt. Ofta rör det sig om

”... mycket ensamma tjejer som på ett djupare plan har blivit oerhört svikna. De har tagit ett beslut i barndomen att inte lita på någon, då deras tidiga relationer inte erbjudit något positivt. Ofta berättar de ganska snart om sexuella övergrepp som de blivit utsatta för. Då är det viktigt att man signalerar att man tror på tjejen, att hennes upplevelse är sann. Det är en viktig punkt i en inledande stödkontakt att acceptera flickans upplevelse, att stå ut och höra vad hon har att berätta. Och att ta det på allvar”³⁴!

Målet med samtalskontakten är att flickan skall komma i kontakt med sina ofta avstängda känslor och få igång ett försenat sorgearbete över övergrepp och svek som hon blivit utsatt för. Skuld- och skamkänslor handlar det ofta om.

³⁴Ur intervju med Helena Sotter 1993-11-23.

Flickorna har ofta läst om övergrepp och vet intellektuellt att det inte är deras fel. Men känslomässigt känner de ändå skuld och behöver bearbeta detta.

En socialarbetare beskriver ett typiskt behandlingsärende med en ung flicka. Han poängterar att det inte är terapi som man bedriver men däremot skapas en terapeutisk situation, som gör det möjligt att arbeta med de relationsproblem som de flesta av flickorna/kvinnorna har. Flickan var 18 år när de såg henne nere vid Rosenlund och plockade upp henne. De nästan tvingade henne till lokalen för samtal. Hon "valde" att ha kontakt med gruppen och komma till samtal en gång per vecka, hellre än en anmälan till socialbyrå³⁵.

Flickan hade en övergreppssituation bakom sig, vilket är mycket vanligt. Hon hade blivit utsatt för sexuella övergrepp när hon var 4-5 år gammal men förträngt händelsen och hade inga minnen av den. I tonåren var hon mycket olycklig och gjorde flera misslyckade självmordsförsök. I 17-18-årsåldern kom minnena tillbaka och hon sökte döva dem genom destruktivt och utåtagerande beteende. Hon kan helt stänga av alla känslor vid sexuella upplevelser, vilket torde vara en försvarsmekanism som utvecklats tidigt i barndomen³⁶. Många av kvinnorna är mycket kontrollerade och visar inga känslor alls, då denna avstängningsmekanism återverkar på hela känslolivet.

Två socialarbetare från gruppen träffade flickan under två års tid. I början var hon helt kontrollerad. De kunde provocera henne ganska hårt men hon reagerade inte. Syftet med samtalen var att få henne att släppa kontrollen och få fram hennes känslor. Efter ca ett halvår lyckades en av dem provocera henne i ett samtal så att hon ilsknade till och fick ett riktigt vredesutbrott. Därefter har den ena känslan efter den andra kommit fram. Hon har t.ex. kunnat gråta och beskriva sina upplevelser. Man har under samtalen arbetat med hennes relationer till modern, som var mycket dåliga, och till syskonen. I dag har hon återknutit kontakten med dem.

Flickan går nu på vuxenutbildning och försöker ta igen vad hon missade under tonåren. Hon är studiebegåvad och har fått goda resultat. Hon har helt lämnat könshandeln och har en annan social situation i dag. Hon är nu en öppen tjej som har nära till sina känslor. Man anser henne i det närmaste "färdigbehandlad" men håller en uppföljande kontakt. Vissa relationsproblem finns kvar men detta får hon arbeta vidare med i terapi om några år, när hon blir motiverad för det.

När flickan sedan intervjuas beskriver hon hur hon hamnade i prostitutionen. Hon beskriver också samtalen med socialarbetarna och vändpunkten när hon blev arg:

³⁵Uppgifter ur intervju med Bo Svennecke 1993-12-06.

³⁶Den som tvivlar på uppgiften bör läsa Herbjörg Wassmos romansvit om Tora, där motsvarande erfarenheter beskrivs på ett mycket inträngande sätt.

”Men då blev jag väldigt arg och de blev nästan chockade för de trodde att jag var helt avtrubbad. Sedan gick det väl successivt. Jag började väl gråta några gånger senare och skratta en annan gång (beskriver hur känslorna kom tillbaka successivt). Och vi blev väl kompisar på ett sätt till slut. Fast man inte umgås på fritiden. Att man tycker att det är roligt att träffa varandra. Jag känner ett väldigt stöd utav dom! Och om man har några problem så kan de hjälpa till och pusha litet då ... Som nu i förra veckan sökte de ekonomisk hjälp för mig på en sån allmän hjälpförening. Och det är sådana grejer som man inte kan ta i själv då. Det är ju ett stöd då. För just nu sitter jag i ett väldigt ekonomiskt trångmål”³⁷.

Av flickans berättelse framgår att gränslinjen mellan stöd och behandling kan vara mycket diffus. Trots att kontakten inleddes med tvång blev det ett bra arbetsklimat under samtalen. Efter bearbetningen av hennes känslor och relationer till olika personer upplever hon i dag kontakten med socialarbetarna som ett stöd. De bearbetande samtalen var säkert en förutsättning för hennes upplevelse av stöd.

En annan socialarbetare beskriver arbetssättet med behandlingssamtal. Socialarbetarna signalerar att det är tillåtet att tala om sexuella övergrepp och kvinnorna berättar om detta, ofta redan vid första eller andra besöket. De kan sedan få kontakt med alla de känslor som de lagrat upp och inneslutit. Det händer också att personalen provocerar och försöker bryta sig in bakom avstängningen. Detta fordrar vissa kunskaper. I allmänhet släpper flickorna bara fram det som är välbearbetat och finns ganska nära ytan. Försvarsmekanismerna fungerar alltid skyddande. En väldig avstängning och distans kan vara en varningslampa till personalen, att flickan ännu inte är beredd att ta i undanträngda upplevelser³⁸.

De tidigare övergreppen finns kvar i relationerna till både far och mor. Fadern är ofta den som har förgripit sig men honom tycker kvinnan ofta synd om och kan ha en viss kontakt med. Modern upplevs som den som svikit och som kvinnan föraktar och hatar. Det är henne som flickorna ofta undviker att ta kontakt med. Genom samtalen får de berätta och arbeta med känslor av hat, besvikelse och sorg så att de så småningom kan ta kontakt med sina mödrar igen. Detta är ofta nödvändigt för att få kontakt med familj och släkt igen, dvs. påbörja ett nätverksarbete.

Socialarbetaren beskriver också hur man i samtalen måste arbeta med flickornas självbild och självuppfattning³⁹. Ofta tycker flickorna att de är äckliga. De känner ett fysiskt äckel, självförakt och självhat, som de bär med sig. Prostitutionen bekräftar och förstärker denna livsposition. ”Skit skall skit

³⁷Ur intervju med Eva (fingerat namn) 1993-11-23.

³⁸Ur intervju med Helena Sotter 1993-11-23.

³⁹Anförd intervju 1993-11-23.

ha" som en flicka skrev på en lapp. Hon menade att hon inte var värd något bättre liv.

Socialarbetarna måste därför bygga upp det positiva hos flickorna och ta fram deras resurser på alla sätt. Det gäller att inte bara prata om problem om det skall ske några förändringar. Socialarbetaren frågar dem därför om framtidsfunderingar och vad de skulle vilja göra. Ofta har de ganska realistiska önskingar och ansevliga resurser, begåvning och kreativitet. De yngre flickorna kommer snabbare till förändringar under samtalen medan de äldre ofta tycker att "det är kört för dem" och har svårt att ta till sig förändringar.

Vi har beskrivit samtalsbehandlingen i Göteborg så pass ingående, då motsvarande form av målinriktade och kontinuerliga behandlingssamtal inte verkar finnas inom de övriga prostitutionsgrupperna. Dessa tillämpar en modell där stöd- och behandlingsarbetet är mer sammanvävt och de behandlande momenten därför svåra att urskilja.

Informations- och påverkansarbete

Göteborgsgruppen har under sin 13-åriga existens lagt ned mycket tid på informations- och påverkansarbete, vilket har gjort gruppen känd i staden och bland vårdarbetare generellt. Ca en tredjedel av arbetstiden har kontinuerligt ägnats åt denna huvuduppgift.

Vi kan se att gruppen i början hade delvis andra *målgrupper* för sitt informations- och påverkansarbete än man har i dag. I början försökte gruppen framför allt informera politiker och förvaltningschefer och ge dem aktuell kunskap om prostitutionen. På det sättet hoppades personalen få fram radikala beslut mot prostitutionen i staden och ett samarbete i prostitutionsbekämpningen. När gruppen startade sitt arbete fanns det också politiskt stöd från vissa politiker i kommunfullmäktige.

Samarbetet med polis och åklagare kring prostitutionsbekämpning vållade stora problem i början av gruppens verksamhet. Ledningen inom polisen betraktade gatuprostitutionen i huvudsak som en social fråga och ställde sig ganska kallsinnig till närmare samarbete⁴⁰. Successivt har en omsvängning skett inom poliskåren trots ledningens inställning.

En annan viktig målgrupp för information och påverkan är massmedia, vars reportage, artiklar och filmer har mycket starkt genomslag i vanliga medborgares medvetande. Gruppen trodde i början att massmedia kunde bli ett verktyg för information till allmänheten om prostitutionen och intog en generös attityd till intervjuer, medverkan i radio m.m. Detta gjorde gruppens arbete

⁴⁰Uppgift från Elisabeth Olausson (telefonintervju)
1994-04-12.

vida känt och prostitutionsgruppen var i mitten av 80-talet en av socialtjänstens mest omskrivna profiler i Göteborg.

Senare har personalen blivit mer restriktiv med massmediadeltagande och kontrollerar vad som skrivs och sänds i radio. Massmedia har länge haft ett intresse för prostitutionen men journalisterna är inte alltid seriösa och ibland har det funnits andra motiv till reportagen än information. Massmedias skrivelser kan också brännmärka kvinnorna på gatan, vilket skedde under "aids-skräckens tid". Prostitutionsgruppen är nu avsevärt mer selektiv och väljer sina massmediakontakter.

En tredje viktig målgrupp är social- och hälsoarbetare inom den egna förvaltningen och inom andra närliggande myndigheter, t.ex. arbetsförmedling, bostadsförmedling, sjukhus, skolor och kriminalvård. Informationen är viktig både för effektivt samarbete och resursmobilisering kring kvinnorna men också för att uppmärksamma rekryteringsvägarna in i prostitutionen. Dessutom kan informationen spridas vidare till de grupper av befolkningen som social- och hälsoarbetarna har kontakt, med exempelvis ungdomar.

En fjärde viktig målgrupp är förstås grupper som redan var eller kunde bli aktiva deltagare i könshandeln som försäljare eller kunder. Således genomförde gruppen vid mitten av 80-talet flera informationskampanjer riktade till kvinnorna och till kunderna. Man hade också flera informationskampanjer till män, som kunde bli kunder i könshandeln.

Personalen begränsar inte informationen enbart till Göteborgs kommun utan deltar i konferenser och seminarier även i randkommunerna. Den prioriterar olika utbildningar till människovårdande yrken. Gruppen tar också emot mycket studiebesök och grupper av ungdomar från gymnasier och grundskolans högstadium. Inom gruppen skulle man kunna arbeta heltid med information men detta arbete måste begränsas för att man skall få tid till övriga huvuduppgifter.

Också när det gäller utformningen av informationen kan vi se en förändring. Tidigare arbetade gruppen mycket med "kultursatsningar", dvs. man använde sig av olika konstnärliga metoder för informationen. Personalen anordnade i samarbete med kulturarbetare filmveckor och utställningar och diskuterade prostitutionen efter teaterpjäser med detta tema. Detta gjorde att man nådde större grupper av människor ur alla samhällsklasser och skapade en kreativ atmosfär kring det sociala arbetet som är ovanlig.

Även i dag anordnas ibland utställningar och kulturfördrag men huvuddelen av informationen sker i mer traditionell form genom småskrifter, föredrag och seminarier. Gruppen lutar sig i dag mot den kunskapsproduktion som skett inom specialprojekten och förmedlar dessa kunskaper i skriftlig eller muntlig form för att informera om och förändra attityder till prostitutionen.

Informationsinsatsernas effekt är svår att bedöma. Kunskapen om prostitutionsproblematiken och om kvinnornas situation har säkert ökat hos vissa professionella grupper. Gruppen har också nått många ungdomar med information.

Samtidigt finns faktorer i samhällsmiljön, som motverkar gruppens arbete, t.ex. spridningen av pornografi från EU-länderna och genom nya medier.

Informationsarbetet har gjort social- och ungdomsarbetare uppmärksamma på ungdomar i riskzonen. Därtill har de många aktiva informationsinsatserna lett till ett gott samarbete med myndigheter och god resursmobilisering och stöd för de prostituerade kvinnorna.

Kunskap och påverkan – aktioner mot sexklubbarna i Göteborg

Alltsedan starten har prostitutionsgruppen kartlagt och följt den verksamhet som bedrivits på sexklubbarna i Göteborg. Gruppen har informerat om och försökt påtala för ansvariga politiker vilka risker för unga kvinnors hälsa som klubbarna utgör. Personalen har författat en rad skrivelser till statsråden vid olika departement angående förhållandena på klubbarna, t.ex. den hälsovådliga arbetsmiljön, arbetets destruktiva karaktär och kvinnornas rättslösa ställning. Prostitutionsgruppen har regelbundet försökt intressera kommunala och lokala myndigheter för förhållandena, t.ex. polisen, brandkåren, yrkesinspektionen, miljö- och hälsovårdsförvaltningen och stadskansliet. Gruppen har använt sig både av skrivelser och muntliga uppvaktningar till politiker och tjänstemän.

Vi kan se två perioder i arbetet. Dels perioden 1982-1990 då personalen avlät en mängd skrivelser och gjorde uppvaktningar men hade få framgångar i arbetet. Dels den senare perioden 1991-1994, då gruppen fått till stånd ett samarbete med polisen och nått vissa resultat.

Göteborg hade på 1970-talet ett 15-tal sexklubbar. När kravet på polistillstånd för att få anordna offentligt pornografisk föreställning infördes 1973 reducerades klubbarnas antal. Under hela 80-talet har det funnits 3-4 klubbar i Göteborg, med striptease, sexshower och privat posering. Under 90-talet har klubbarnas antal ökat, tidvis har 6-7 klubbar drivit verksamhet. Enligt prostitutionsgruppens beräkningar har 100-150 flickor per år varit verksamma vid klubbarna. Det är i allmänhet unga flickor i åldern 18-23 år. Gruppen har samlat kunskap genom regelbundna besök på klubbarna och genom samtal med ca 60 kvinnor, som tidigare arbetat på klubbarna och därefter vänt sig till prostitutionsgruppen för att få hjälp⁴¹.

De som börjar som go-go flickor på sexklubbarna kommer ofta från en trasslig bakgrund. De har vanligen dåliga skolresultat med anpassad studiegång, som ger stora svårigheter på arbetsmarknaden. Många har erfarenheter av sexuella övergrepp eller incestuösa familjeförhållanden, i varje fall brist på normer i familjen som gör dem disponibla för utnyttjande. På sexklubben lär de sig marknadsföra sin kropp via sexshower och striptease för att värva kunder till privat posering. Vanligen är flickan inte anställd vid klubben utan hyr plats på

⁴¹Uppgifter från intervju med Bo Svennecke 1994-08-18.

scenen för att marknadsföra sig. Hennes inkomster kommer uteslutande från privata poseringar⁴². Mycket få flickor anmäler sig som privata företagare, betalar skatt o.dyl. Genom det praktiserade uthyrningssystemet ställs flickan utanför alla arbetsrättsliga avtal och hela försäkringssystemet, som är bundet till en anställning.

När flickan efter kort tid är förbrukad som attraktion för klubben, blir hon arbetslös och hamnar ofta i gatuprostitutionen (eller i andra prostitutionsformer). Hon har då ofta blivit drogberoende, inlett en relation med en hallick och knutit andra sociala band med prostitutionsmiljön. Till detta kommer psykiska skador som "arbetet" på sexklubben medför. Vid sexshower och privat posering sker en optisk granskning (ibland även beröring) från kunderna som innebär ett utlämnande och en kraftig integritetskränkning för kvinnan. Hon skyddar sig från detta genom en rad försvarsmekanismer som bortträngning och avstängning av känslor. På sikt kan en kliven personlighetsstruktur utbildas med oförmåga till närhet och intima relationer⁴³. Socialarbetarna ser arbetet på sexklubbarna som ytterst skadligt för flickorna och som en inkörspport in i prostitutionskulturen.

Våren 1992 företogs en omfattande kartläggning av sexklubbarnas verksamhet i Göteborg. Personal från Cityenheten besökte de sex fungerande klubbarna vid tre tillfällen och observerade verksamheten. Personalen uppträdde som vanliga kunder och tog kontakt med flickorna. I rapporten från kartläggningen kan man läsa att mellan 5–10 kvinnor uppträdde vid varje pass. De var i åldern 18–45 år och flera hade utländsk härkomst. Varje kvinna uppträdde i en 10–15 minuter lång sexshow, där hon tog av sig alla kläder, gjorde samlagsliknande rörelser med olika redskap och gick naken runt bland gästerna för kontakt och beröring. Sexshowernas huvudsakliga funktion tycktes vara att uppmuntra gästerna till köp av privat posering. Vardagkvällar var klubbarna sparsamt besökta men helgkvällar var upp till 50 gäster i lokalen. Klubbarnas standard varierade avsevärt, från normala nöjeslokaler till mycket smutsiga och undermåliga lokaler.

Observationerna sammanställdes i en kartlägningsrapport som överlämnades till politiker i kommunen, polisens ledning samt andra berörda myndigheter. I en medföljande skrivelse uppmanades berörda myndigheter agera för att stänga klubbarna. Polisen genomförde därefter en egen utredning med omfattande spaning på klubbarna. Hösten 1993 väcktes åtal mot fyra klubbägare för brott mot lagen om förbud för offentlig pornografisk föreställning. Efter rättegång vintern 1994 blev tre ägare dömda till dagsböter för anordnande av offentlig

⁴²Tjänsterna vid privat posering varierar i pris från 300-3 000 kr enligt kartlägningsrapporten, 1992.

⁴³Ett exempel på detta beskrivs av Majja (fingerat namn) som hade stora svårigheter att knyta an till sitt barn. Se Bodström C och von Zweigbergk H (1994), s. 84-96.

pornografisk föreställning. Samtliga har överklagat domarna och ärendet ligger nu i hovrätten för ny rättegång⁴⁴.

Kartläggningen av sexklubbarna visar på behovet att utveckla nya arbetsmetoder i det uppsökande arbetet mot den dolda prostitutionen. Det behövs ett samarbete mellan polis och socialarbetare, om man skall åstadkomma förändringar och aktivt kunna påverka könshandeln. Exemplet visar hur porrindustrin och prostitutionen är nära sammanvävda och måste angripas i samlade aktioner från flera myndigheter för att man skall erhålla resultat. Prostitutionsgruppens enträgna arbete mot sexklubbarna i Göteborg är ett bra exempel på hur kunskap måste förenas med aktiv påverkan för ett framgångsrikt samhälleligt förändringsarbete.

4.4 Arbete i projektverksamheter

Projekten har haft litet olika karaktär; två projekt är av rent undersökande karaktär för att få mer kunskap om den dolda prostitutionen respektive männens/kundernas situation och bakgrundsmotiv. De övriga två projekten har utom kunskapsproduktion även haft som syfte att utveckla stöd- och behandlingsarbetet med de prostituerade kvinnorna⁴⁵.

Under perioden 1989–1993 har det funnits följande fyra projekt:

- 1 Unga flickor i riskzonen
- 2 Hiv-informationsgruppen/självhjälpsprojektet
- 3 Mansprojektet
- 4 Arenaprojektet

Unga flickor i riskzonen

Prostitutionsgruppen ansökte 1988 om extra anslag ur hiv-/aidsmedel att arbeta med förebyggande metoder i förhållande till unga flickor i riskzonen för prostitution. Personalen ville få mer kunskap om bakgrundsfaktorer hos de kvinnor som fanns i riskzonen och om deras situation skulle kunnat uppmärksammas tidigare. Gruppen beviljades medel motsvarande en extra socialsekreterartjänst och projektet startade 1989.

Under 1989 utarbetades en rapport om bakgrundsfaktorer till unga flickors inträde i prostitutionen⁴⁶. Socialarbetarna startade också omfattande infor-

⁴⁴Uppgifter från Bo Svennecke i intervju 1994-08-18.

⁴⁵Ur prostitutionsgruppens verksamhetsberättelse för 1993.

⁴⁶Se Sotter H och Svennecke B (1993).

mationsinsatser till ungdomar och personal, t.ex. lärare, socialarbetare och fältarbetare i stadsdelen Bergsjön i Göteborg. De anordnade möten på skolor i området, deltog i seminarier och gav föreläsningar. Denna verksamhet fortsatte under 1990 med andra delar av kommunen samt studiebesök till Emilia-projektet i Malmö.

Under alla diskussioner med personal och ungdomar fick gruppen fördjupad visshet om att en stor andel av kvinnorna i prostitutionen, ca 75%, haft erfarenhet av sexuella övergrepp i barndomen men inte fått bearbeta detta. Denna erfarenhet har troligen bidragit till deras "val" av en destruktiv livsform som prostitution.

Gruppen började därför söka medel för att skapa en behandlingsfunktion för flickor med erfarenhet av sexuella övergrepp. De ansökte om extra medel till en behandlingsenhet men erhöll endast hälften av den summa de begärt och fick planera om verksamheten. Medlen användes till omfattande informationsverksamhet runt om i kommunen samt till att skriva en ny version av rapporten.

Medarbetarna i projektet har också intensifierat det uppsökande arbetet på gatan tillsammans med polisen för att snabbt få kontakt med unga flickor och förhindra att de får fotfäste i prostitutionen. Prostitutionsgruppen har också utvecklat en modell för samtalsbehandling, där flickans erfarenhet av sexuella övergrepp och känslor kring dessa erfarenheter bearbetas liksom hennes relationer till föräldrar och andra viktiga personer (se avsnitt 4.3).

Hiv-informationsgruppen/självhjälpsprojektet

Projektet startades i januari 1990 efter diskussioner med Smittskyddsläkaren och efter förebilder från Norge och USA. Syftet var från början att informera om hiv-frågor i prostitutionsmiljön, med hjälp av kvinnor med egen prostitutionserfarenhet. Personalen ville arbeta utifrån en bred hälsopolitisk målsättning; allas rätt till hälsa och välbefinnande. Successivt har ett andra syfte utvecklats; att utveckla en självhjälpsverksamhet bland kvinnorna, där målet är att genom arbete och studier på egen hand ta sig ur prostitutionen. En medarbetare i prostitutionsgruppen har fungerat som gruppleddare för Hiv-informationsgruppen under hela projektets existens.

Den första gruppen rekryterades i årsskiftet 1989/90 och bestod av fem personer, som alla kände varandra informellt från prostitutionsmiljön. Till stor del hade de rekryterat varandra. Samtliga hade lång erfarenhet av prostitution men för övrigt var det en allsidig sammansättning på gruppen. Det var en resursrik och kreativ grupp som fick ett stort inflytande över sin utbildning. Gruppen fick utbildning i information av en sjuksköterska från Miljö- och Hälsoskyddsförvaltningen. Efter tre månader skulle deltagarna gå ut och informera sina kamrater på gatan. Initialt mötte de motstånd och misstänksamhet

som prostitutionsgruppens förlängda arm. Efter hand blev kvinnorna på gatan mer intresserade och började diskutera med informatörerna⁴⁷.

Periodvis hade deltagarna svårt att gå till undervisning 17 timmar per vecka och därefter ut i prostitutionsmiljön igen. Några hade inte heller lämnat prostitutionen vid denna tid. Det blev en marginalsituation med tvära kast mellan två världar. Deltagarna började fundera över sina egna erfarenheter och också att se prostitutionsmiljön i ett nytt ljus. Gruppledaren lade därför in uppföljningssamtal, individuellt och i grupp kring deras personliga erfarenheter.

Den planerade utbildningstiden fem månader visade sig för kort och genom Länsarbetsnämnden ordnades beredskapsarbete för ytterligare fem månader för var och en. Genom utbildningen hade man satt igång en utvecklingsprocess hos deltagarna som behövde stödjas. "Det blev ett år av trygghet och förmänskligande" enligt gruppledaren⁴⁸.

Informationsgruppen tog även på sig andra arbetsuppgifter, t.ex. att beskriva sina prostitutionserfarenheter genom artiklar i dagspressen och att tillsammans med personal organisera och genomföra den 8:e nordiska prostitutionskonferensen. Det sistnämnda var en stor och ovan uppgift, som gruppen var mycket stolt över. De upptäckte då att de hade utbildningsbrister av olika slag och flera har därför fortsatt på andra utbildningar efter det första projektåret. Gruppen har hållit samman och stött varandra och har också haft regelbundna uppföljningssamtal med gruppledaren i tre år. De har även fungerat som faddrar för kommande grupper.

Gruppledaren har varit tolerant mot återfall i prostitutionen och räknat med en lång "frigörelsetid". Successivt har deltagarna känt mindre behov av att gå ut på gatan eftersom de fått fast försörjning och distans till prostitutionen. Uppehållet torde ha påverkat de psykologiska avstängningsmekanismerna och gjort dem mer känsliga för upplevelser i prostitutionsmiljön. Som informatörer såg de den med nya ögon. Projektdeltagarna fick efter hand hög status bland kvinnorna på gatan och blev nästan litet "malliga" över sin ställning. Deras självförtroende växte. Det blev också attraktivt att vara med i projektet, rekryteringen av andra och tredje gruppen gick smidigt via informella kontaktvägar⁴⁹.

Från 1992 (tredje gruppen) har utbildningsmomenten blivit centrala i verksamheten. Alla deltagare genomgår nu "grundvux-utbildning" vid sidan om utbildningen i hiv-information. Projektet har engagerat en lärare från Komvux som under fyra studietillfällen per vecka undervisar i svenska, matematik och samhällskunskap. Efter första utbildningsåret har en individuell lösning för det

⁴⁷Ur gruppintervju 1994-04-17.

⁴⁸Enligt intervju med Sonja Ungerfält 1993-12-07.

⁴⁹Uppgifter i gruppintervju 1994-04-17.

andra och tredje "rehabiliteringsåret" skräddarsytt för varje deltagare. Varje deltagare förefaller behöva en ungefärlig "frigörelsetid" på tre år.

Gruppledaren har tyckt sig se tre faser under tiden; en *anknytningsfas* till projektet, när nya relationer utbildas till gruppledaren och övriga deltagare, en *beroendefas*, när de är mycket beroende av projektverksamheten och känsliga för andras stöd, och en *frigörelsefas*, när andra erfarenheter och personer gradvis blir viktigare. Även under den sista fasen är deltagarna ändå periodvis beroende av avlastning och stöd från övriga deltagare i projektet.

Under vintern 1993/94 genomgår den fjärde gruppen sin utbildning. Utbildningskaraktären har nu stabiliserats. Problem med den informella rekryteringsvägen har dock dykt upp. Det tycks finnas gränser för denna rekryteringsväg via de informella nätverken på gatan och troligen måste vissa förändringar göras.

Gruppledaren, som varit en eldsjäl i projektet, har arbetat utifrån Paolo Freires frigörande pedagogik och har använt hans metoder för medvetandegörande och emancipation. Till detta har hon införlivat andra psykologiska och sociologiska teorier om förändring och självhjälp. Projektets arbetsmetoder ligger mittemellan socialt grupparbete och igångsatt självhjälp och är mycket intressanta för socialt arbete⁵⁰. Gruppledaren har även dokumenterat projektet i rapporter.

Under perioden 1990–1992 låg Hiv-informationsgruppens verksamhet i en egen lokal utan geografisk anknytning till prostitutionsgruppen. Den organisatoriska anknytningen till gruppen har ändå inneburit en komplikation för projektdeltagarna vid information till kamrater på gatan. Bland dem finns mycket ambivalenta och ibland fientliga attityder till prostitutionsgruppen. I dag har projektet förflyttats till Cityenhetens lokaler. Knytningen till prostitutionsgruppen har ökat genom arbetsledning från kretschefen. Även andra medarbetare från prostitutionsgruppen deltar i gruppsamtalen.

Relationerna till prostitutionsgruppen utgör fortfarande en komplikation eftersom självhjälpsverksamhet behöver en självständig arena att utvecklas på. En sådan verksamhet har även en egen inneboende dynamik som man måste vara lyhörd för⁵¹. Samtidigt kan prostitutionsgruppen erbjuda resurser, stabilitet och kunskapsinflöde till självhjälpsprojektet vid de stagnations- och krisperioder, som regelbundet inträffar. Hiv-informationsprojektet är ekonomiskt beroende av anslag från kommunen och flera statliga organ. Det finns inga möjligheter att driva projektet vidare annat än med offentliga anslag⁵².

⁵⁰ Angående metoden igångsatt självhjälp se t.ex. Högsbro K (1992), s. 215-219.

⁵¹ Uppgifter i föredrag av H Lorentzen i Moss och Bergen mars och maj 1994.

⁵² Enligt uppgift från gruppledaren har man under en fyraårsperiod fått 6-7 miljoner i anslag från kommunen och olika statliga organ. I detta inkluderas löner till lärare, gruppledaren samt utbildningsbidrag/lön till deltagarna under studietiden.

Hittills har 17 personer deltagit i de tre genomförda hiv-informationsgrupperna. Ytterligare sju personer är under utbildning. Projektet har nått tämligen goda resultat. En deltagare har återfallit i prostitution och en annan har avlidit. Resterande 15 personer befinner sig i olika stadier av rehabilitering och frigörelse. Av de första grupperna har nästan alla lämnat prostitutionen och håller på att etablera sig på arbetsmarknaden.

Hiv-informationsgruppen torde även utöva ett inflytande på kvinnorna på gatan och deras kunder. Dels har det blivit en känd modell för förändring för den kvinna som vill lämna prostitutionen, dels ges hiv-/aids-information och sker kondomutdelning via projektet. Årligen delas 20 000 kondomer ut i Rosenlundssområdet. Många prostituerade ger sedan informationen vidare till väninnor/kollegor i verksamheten och till sina kunder.

Hiv-informationsgruppen och självhjälpsprojektet är mycket intressant då det innebär en annorlunda metod att arbeta med prostituerade kvinnor i Sverige. Förebilder från utlandet finns men inom Sverige utgör projektet en modell och inspirationskälla för efterföljd. Inom projektet sker en viktig kunskapsproduktion om hur vägen ut ur prostitutionen ser ut och vilka resurser och hinder som finns för den. Speciellt möjligheterna till solidariskt stöd, självhjälp och självorganisering ger arbetet en intressant utvecklingspotential.

Mansprojektet

Vid starten 1981 hade prostitutionsgruppen endast mycket ytlig kunskap om männen i könshandeln. Mycket forskning liksom sociala insatser har riktats mot kvinnorna i prostitutionen medan männen har varit dolda. Vid mitten av 80-talet kom dock två studier, där männen/kunderna i könshandeln hade undersökts. Av den svenska studien framgick bl.a. att könsköparna består av två kategorier: *Tillfallesköpare* som bara köper sex en eller några gånger och *vaneköpare* som köper sex regelbundet. De vanligaste motiven för könsköp och uppgifter om kundernas sociala situation ingick också i studien⁵³. I en norsk studie baserad på djupintervjuer med könsköpare, beskrivs även männens motiv och sociala situation⁵⁴.

Så småningom fick prostitutionsgruppens medlemmar via de prostituerade kvinnorna mycket kunskap om männen, som motsade en del schabloner. Gruppen anordnade också speciella informationskampanjer som riktade sig till olika grupper av män. Socialarbetarna fick genom diskussioner med män på gatan en hel del kunskap om attityder till könsköp och sexuella vanor.

⁵³Se Månsson S-A och Linders A (1984).

⁵⁴Undersökning av Prieur och Taksdal, som redovisas i Höigård, C och Finstad L (1990), s. 133-156.

När resurser fanns att tillgå genom hiv-/aidsmedel ansökte gruppen 1989 om anslag för att göra en utforskning kring könsköparnas bakgrund, motiv, sociala situation och sexuella beteenden inklusive prostitutionskontakter. Syftet var att få en fördjupad kunskap om männen i prostitutionen. Prostitutionsgruppen erhöll medel motsvarande en extra socialsekreterartjänst för denna utforskning. Projektet påbörjades 1990 och har just avslutats med en forskningsrapport 1994⁵⁵.

När projektet påbörjades trodde personalen att det kunde bli svårt att få tag i könsköpare, som var villiga att ställa upp på så omfattande djupintervjuer. Men detta visade sig vara fel. Genom en annons i dagspressen fick gruppen kontakt med kunderna. Många män visade sig ha behov att prata om sitt sexualliv, som de annars inte diskuterade med någon. De flesta som intervjuades var vaneköpare, som regelbundet köpte sex på gatan, på massageinstitut eller sexklubbar. Gruppen fick kontakt med ca 40 kunder, som intervjuades i omfattande djupintervjuer vid flera tillfällen. I datainsamlingen ingick också kortare intervjuer och samtal med män av olika kategorier.

Gruppen fick fram ett mycket omfattande intervjumaterial som har bearbetats och analyserats i flera steg. Därefter har männen grupperats efter ett antal variabler och man har fått fram *fem tydliga kategorier* som skiljer sig mycket tydligt åt. Två grupper kan betecknas som *högkonsumenter av sex*; en med fasta relationer till en partner/sambo och en utan fasta relationer. Dessa män har stort sexuellt nätverk men besöker ändå prostituerade och konsumerar olika former av sex. Många har haft en tidig sexualdebut och har svårt att sätta gränser visavi sex. De omtolkar också känslor av närhet och ömhet till sexualitet⁵⁶.

En annan grupp utgjordes av *vanliga gifta män*, vars sexualliv i äktenskapet har tagit slut och som löser sina sexuella behov på ett praktiskt sätt genom att köpa sex. Bakom deras könsköp kan man ana relationsproblem i äktenskapet. Men det finns också två grupper av *ensamma och osäkra män*, som har svårt att ta sig fram på den vanliga könsmarknaden och knyta kontakter med kvinnor. De är omogna och har svårt med emotionella relationer till kvinnor. En del etablerar periodvis ett fast förhållande och går då inte till prostituerade, andra har kontinuerligt enbart prostitutionskontakter. Dessa män har ofta haft ett dåligt förhållande till sin egen far och har dåligt självförtroende som män.

Studien visar således könsköparna som en mycket heterogen grupp som består av flera olika kategorier. Prostitutionskontakterna visade sig för en del män vara en ersättning för fasta relationer, som de längtade mycket efter. För andra var det mera en livsstil med undvikande av emotionell närhet och intimitet. För

⁵⁵Kuosmanen, Larsson, Pettersson och Sandell (1994).

⁵⁶Uppgifter i intervjuer med Jari Kuosmanen 1993-11-15 och med Jan Larsson 1993-11-18.

återigen andra framkom relationsproblem till kvinnor och sviktande självförtroende.

Undersökningen genomfördes enbart för att få fördjupad kunskap om könsköparna, vilket har nåtts. Men den har väckt tanken hos gruppen att även kunderna kan ha behov av stöd- och behandlingsinsatser. Många av männen oroade sig för att vara onormala och hade stort behov av att få diskutera sin sexuella situation med någon. En mansjour eller en mansmottagning, t.ex. inom RFSU för att ge männen möjlighet till samtalskontakt behövs uppenbarligen.

Arenaprojektet

I anslutning till Mansprojektet genomfördes en kartläggning av den dolda prostitutionen i Göteborg⁵⁷. Syftet var att få kunskap om omfattningen av inomhusprostitutionen och vilka kvinnor som var verksamma i den. Gruppen ville också veta om det fanns risk för smittspridning av hiv/aids genom dessa prostitutionsformer. Kartläggningen skulle ligga till grund för diskussioner och planering av eventuella insatser mot den dolda prostitutionen.

I Arenaprojektet har en omfattande datainsamling genomförts från flera olika källor. Dels har personalen gjort korta telefonintervjuer med kunder efter annons i dagspressen, dels har överskottsmaterial från Mansprojektet använts, där männen givit riklig information om vilka prostitutionsformer de brukar använda sig av. Gruppen har även talat med kvinnor som arbetat i dessa prostitutionsformer, samt gjort egna observationer vid besök på hotell, restauranger och sexklubbar. Socialarbetarna har också intervjuat andra yrkesföreträdare, som kommer i kontakt med dold prostitution genom sitt arbete, t.ex. taxichaufförer och kypare. Kartläggningen har genomförts av en projektanställd medarbetare från datainsamling till och med rapportskrivning. Han har dock haft hjälp av de medarbetare som var involverade i Mansprojektet⁵⁸.

Resultaten visar att den dolda prostitutionen är omfattande och ungefär dubbelt så stor som gatuprostitutionen, om man räknar i antalet verksamma kvinnor per dygn. I gatuprostitutionen förekommer 25–30 kvinnor per kväll i genomsnitt och ca 300 kvinnor per år. På massageinstitut och solarier arbetar uppskattningsvis 20–25 kvinnor per dag och på sexklubbarna 30–40 kvinnor per dygn. På hotell och restauranger är 10–15 kvinnor verksamma varje kväll. Hur många som är aktiva i andra prostitutionsformer är svårt att beräkna. Som siffrorna anger är 60–85 kvinnor per dygn verksamma i den dolda prostitutionen i Göteborg. Antalet sexuella tjänster per kvinna varierar dock avsevärt. Därutöver torde finnas

⁵⁷Kuosmanen J (1992).

⁵⁸Uppgifter från Jari Kuosmanen 1993-11-15.

former av prostitution som är ännu mer osynliga och svåra att komma åt, t.ex. tidigare gatuprostituerade med stamkunder, "sekreterare" i eskortservice och hemprostitution via kontaktannonser. Stora summor torde omsättas i den dolda prostitutionen varje dygn.

På massageinstitut och solarier "arbetar" ofta kvinnor med ett förflutet i gatuprostitutionen och medelåldern är hög. På sexklubbarna däremot fann gruppen unga flickor kring 18 år, anställda i kassan eller baren. Efter en tid uppmanades de att börja uppträda eller ta poseringar. Sexklubbarna fungerar således som en inkörsport till prostitution, vilket motiverade en speciell kartläggning av dem. Även kontaktannonser i dagspressen och telefonlinjer har förekommit som inträde för unga flickor.

Den dolda prostitutionen sker ofta genom förmedling av mellanhänder. Det finns ägare till sexklubbar som gör sig stora vinster på flickornas uppträdanden. Hyresvärdar hyr ut lokaler och undviker att kontrollera vilken verksamhet som bedrivs. De stora dagstidningarna ser genom fingrarna med ganska tydliga "sexannonser". Det finns möjligheter att komma åt dessa främjare genom en hårdare tillämpning av nuvarande lagstiftning. Men det fordrar ett samarbete mellan prostitutionsgruppen och polisen och ett aktivt arbete från polis och åklagare för att utreda och åtala dessa profitörer.

Prostitutionsgruppen konstaterar i sin rapport att det är svårare att nå de kvinnor som arbetar i den dolda prostitutionen. Dels är det äldre kvinnor som dragit sig tillbaka från gatuprostitutionen och öppnat eget. Dels unga flickor som ännu inte är motiverade för stödinsatser. Det finns också många kvinnor som turnerar mellan olika orter och etablissemang. Här fordras ett uppsökande arbete med andra metoder än i gatuprostitutionen. Gruppen drar slutsatsen att man måste utveckla sina arbetsmetoder i det uppsökande arbetet med kvinnorna i den dolda prostitutionen.

Genom samarbete med polis och åklagare kan man komma åt främjare och profitörer i branschen. Redan nu finns det lagregler som kan tjäna som verktyg vid detta "röjningsarbete". Det fordras dock mer aktiva insatser av både socialarbetare, polis och åklagare, om man inte skall förlora kampen mot den dolda prostitutionen, som är på frammarsch.

4.5 Sammanfattning och värdering

Historik

Prostitutionsgruppen i Göteborg inrättades 1981. Gruppens fyra tjänster bemannades med två män och två kvinnor med olika utbildningsbakgrund. Inom socialförvaltningen fanns stort intresse och stöd för gruppens arbete. Pro-

stitutionsgruppen har under hela sin existens försökt lägga en tredjedel av sin arbetstid på varje huvuduppgift (se 4.1). Från början knöts organisatoriska resurser till gruppen genom samarbete med en rad förvaltningar och deras kontaktmän. Det fanns stöd för gruppens arbete både inom och utanför socialtjänsten. Dock saknades i början stöd från polisledningen i kommunen.

Under början av 80-talet rådde "högkonjunktur" i prostitutionen med ett stort antal prostituerade. Gruppen angrep könshandeln och försökte påverka många kvinnor att "lägga av". Från mitten av 80-talet syns en nedgång, som fortsatte fram till 1990. Därefter har trenden vänt uppåt igen.

I samband med att hiv/aidsfrågan blev aktuell har gruppen genomfört flera informationskampanjer till olika målgrupper. Hiv/aidsfrågan medförde också möjlighet att söka extra medel till kunskapsproduktion, något som gruppen använt sig av. Flera specialprojekt har genomförts under tiden 1989-1993, som givit nya kunskaper om olika grupper i könshandeln och lett till metodutveckling i arbetet. Göteborgsgruppen har en kunskapsproducerande profil som skiljer sig från övriga grupper i landet.

Organisation

Från början var gruppen nära knuten till en socialbyråkrets. Därefter skedde en omorganisation och gruppen fick under fyra år en ganska autonom ställning inom förvaltningen. Detta var en isolerad position som gruppens medlemmar inte var nöjda med. Man arbetade därför aktivt för bildandet av en ny enhet för olika cityverksamheter. Från 1990 tillhör gruppen Cityenheten med gemensam ledning, personalmöten och utvecklingsarbete. Inom gruppen är man mycket nöjd med denna organisation. Gruppen har haft stor personkontinuitet. Man har bytt någon medarbetare med jämna intervaller, vilket lett till stabilitet och kunskapsupbyggnad. Tidvis har gruppen växt genom projektanställd personal. I dag består gruppen av fem socialarbetare, varav en på halvtid fungerar som arbetsledare.

Arbetsätt

Det uppsökande fältarbetet har förändrats under årens lopp från en aktiv konfrontativ arbetsstil med resursmobilisering för kvinnorna till mer differentierad hjälp. Det uppsökande arbetet är fortfarande basen i arbetet men man har utvecklat olika former av stöd- och behandlingsarbete som komplement. Genom det uppsökande arbetet når man två tredjedelar av kvinnorna i gatuprostitutionen. Framför allt fångar gruppen upp alla ungdomar, som kommer dit och förhindrar på så sätt nyrekrytering i gatuprostitutionen.

Göteborgsgruppen har avsevärt fler klienter som genomgår samtalsbehandling än övriga grupper. I samtalen bearbetas både kvinnans erfarenheter av sexuella

övergrepp och andra svåra barndomsupplevelser, besvärliga relationer till anhöriga samt hennes identitet och självbild. Under en tvåårig samtalsbehandling genomgår kvinnan även en omfattande social rehabilitering.

Det stödande och motiverande arbetet med de "äldre" kvinnorna är ett typiskt psykosocialt arbete, där man arbetar med kvinnans sociala situation, hennes psykologiska problematik och hennes sociala nätverk. Ca 25% av kvinnorna, som gruppen har kontakt med, får sådant psykosocialt stöd.

Medarbetare i Göteborgsgruppen har vidare utvecklat en intressant modell för socialt grupparbete. Hiv-informationsprojektet har utvecklats till en självhjälpsgrupp, där man använder deltagarnas egna resurser och relationer sinsemellan som ett redskap i rehabiliteringen. Samtidigt förekommer gruppsamtal och individuella samtal med professionella till stöd för den utveckling som kvinnorna genomgår.

För svenska förhållanden är det en unik verksamhet. Även utomlands är det ovanligt med en sådan kombination av professionell hjälp och självhjälp. Där förekommer enbart självhjälpsgrupper inom ramen för frivilliga organisationers sociala arbete.

Prostitutionsgruppen i Göteborg har ägnat förhållandevis stor del av sin arbetstid till informationsverksamhet. Gruppen har ofta använt konstnärliga uttrycksmedel i informationsarbetet, t.ex. utställningar och filmer. Från inriktning mot politiker och massmedia har man nu delvis skiftat fokus mot personer i vårdyrken och ungdomar. Effekterna av informationsarbetet är svåra att bedöma. Det syns resultat i form av gott samarbete med andra förvaltningar och deras tjänstemän. Olika professionella grupper har fått ökade kunskaper om könshandeln och dess parter. Informationsarbetets effekter hos ungdomar och allmänhet är dock svåra att överblicka. Det krävs troligen ett mycket långsiktigt arbete för att nå effekter.

Göteborgsgruppen har även drivit ett förändringsarbete genom aktioner mot sexklubbarna i Göteborg. Ett utredningsarbete i samarbete med polisen har lett till att sexklubbarnas ägare blivit åtalade och dömda. Samarbetet visar på behovet av samverkan i det sociala arbetet för att komma till rätta med den dolda prostitutionen. Gruppens arbete visar också att ett förändringsarbete kräver kunskapsproduktion, påverkan och aktiv handling för att vara framgångsrikt.

Framför allt utmärks prostitutionsgruppen i Göteborg av ett omfattande forsknings- och utvecklingsarbete genom de olika kunskapsproducerande projekt som genomförts. Mans- och Arenaprojekten har givit nya kunskaper om kundernas situation och om den dolda prostitutionen. Genom Mansprojektet har man fått kunskap om en grupp kunder med sexuella och psykologiska problem, som har behov av psykosocial hjälp. För dessa personer behöver nya metoder utvecklas för information, råd och stöd.

De två andra projekten: Unga flickor i riskzonen och Hiv-informationsprojektet har utom ökade kunskaper också lett till en behövlig metodutveckling i prostitutionsarbetet. Det uppsökande och stödjande arbetet behöver kompletteras och fördjupas med andra arbetsmetoder. Behandlingssamtal och igångsatt självhjälp är två olika intressanta utvecklingsvägar.

Vad har medverkat till den kunskapsproduktion som skett i Göteborg? Vi kan se tre faktorer som kan ha medverkat till utvecklingen:

- Organisatoriskt stöd från förvaltningen som givit gruppen legitimitet och goda resurser
- En unik kombination av kreativa personer som haft intresse och kompetens för FOU-arbete
- Personkontinuitet och stabilitet inom gruppen som givit utrymme för en kunskapsuppbyggnad.

När vi jämförde resultat som gruppen åstadkommit med målen som sattes 1981 kan vi konstatera, att gruppen till stora delar lyckats nå alla mål utom det första; att påverka gatuprostitutionen så att den helt försvinner. Här är det andra samhällskrafter som driver sitt spel och som är svåra att påverka med socialt arbete.

5 Prostitutionsgruppen i Norrköping

Norrköping är en hamnstad med gamla anor vad gäller gatuprostitution. Sedan 1984 har socialt arbete med inriktning mot prostitutionen bedrivits i kommunen. Fram till 1987 bedrevs arbetet i projektform för att därefter permanentas. Under 1980-talet arbetade två socialarbetare på heltid i prostitutionsgruppen. Gruppen var under denna tid knuten till Rådgivningsbyrån för narkotikafrågor (RUNA).

5.1 Perioden 1984-1990

När prostitutionsgruppen etablerades var knappt 100 kvinnor identifierade som prostituerade i gatumiljön. Prostitutionsområdet – Saltängen – i Norrköping är ganska vidsträckt och utgörs av ett industriområde, som gränsar till hamnområdet. Att gruppen startades sammanhänger med flera faktorer; dels hade den förra prostitutionsutredningen betydelse, dels uppmärksammade man minderåriga flickor bland de prostituerade, dels befanns att många prostituerade hade allvarliga missbruksproblem. Under mitten av 1980-talet tillkom rädsla för hiv som en viktig faktor för det sociala arbetet.

Arbetet började med uppsökande fältarbete inom prostitutionsområdet. Utifrån dessa kontakter arbetade socialarbetarna med olika former av stöd och behandling för kvinnorna. I arbetet ingick även informationsarbete för att påverka attityder till prostitutionen. Detta arbete skedde internt inom den egna organisationen för att exempelvis öka socialsekreterarnas kunskaper men även externt till andra myndigheter, i skolor och gentemot allmänheten.

Ett problem i arbetet var flera byten av socialarbetare. Under någon tid i slutet av perioden var även en tjänst vakant. En socialarbetare utsattes dessutom för allvarliga hot, som kunde kopplas till arbetet i gruppen.

5.2 Ökade ambitioner för det sociala arbetet?

I början av 1990-talet omorganiserades socialtjänsten och den kommunala organisationen i Norrköping. I samband därmed utreddes hur det sociala arbetet mot prostitution i fortsättningen skulle organiseras. I utredningsrapporten¹ görs en genomgång av gatuprostitutionens utveckling i Norrköping och av det bedrivna arbetets inriktning och förmodade effekter. Utredningen konstaterar att det sociala arbetet sannolikt varit en bidragande orsak till att gatuprostitutionen minskat avsevärt sedan början av 1980-talet. Samtidigt menade man att det är viktigt med fortsatt höga ambitioner i arbetet mot prostitutionen. Därför föreslås i rapporten en utökning av ambitioner och av antalet socialarbetare från dåvarande två tjänster till 3-5 tjänster. Detta skulle skapa möjligheter att arbeta mer aktivt förebyggande, t.ex. med informationsarbete, liksom att söka påverka könsköparna. Organisatoriskt ansågs det vara fördelaktigt med en fortsatt koppling till RUNA.

Av förslaget om ökade ambitioner blev intet. I stället minskades insatserna till en årsarbetare, som organisatoriskt knöts till socialjouren. En viktig anledning var den minskade omfattningen av gatuprostitutionen i Norrköping.

5.3 Gatuprostitutionens omfattning i Norrköping

Uppgifterna bygger på socialarbetarnas observationer under ca två kvällar per vecka. Totalt antal *iaktagna kvinnor*:

1984	ca	80 kvinnor
1989		42 kvinnor
1990		38 kvinnor
1993	ca	20 kvinnor

Av de kvinnor som observerades under 1990 var mer än hälften från andra orter än Norrköping. Som framgår har antalet kvinnor minskat kraftigt under tidsperioden, framför allt andelen (narkotika)missbrukare. "Egen konsumtion" uppges för 14 (av 38) kvinnor vara anledningen till prostitution 1990; "En del

¹"Översyn av prostitutionsgruppens verksamhet - slutrapport", 1991-11-21.

anger som skäl att få ihop en 'knapp ekonomi', andra att 'leva lite tjugigare'². Genomsnittsåldern på kvinnorna steg stadigt under perioden och prostitutionsgruppen konstaterade 1993 att samtliga kvinnor då var över 40 år.

Ovannämnda utredning försökte även få en bild av omfattningen av observerade potentiella könsköpare. Under sex månader 1990 observerades över 400 presumtiva könsköpare. Observationerna visade att det fanns 40-70 könsköpare i omlopp under en vanlig kväll. Av männen var ca hälften från Norrköping.

Prostitutionsgruppen betonar att antalet könsköpare minskat under senare år. Några hypoteser om orsaken till detta är att lågkonjunkturen medför att fler har ont om pengar, att antalet kurser och konferenser minskat avsevärt samt att de prostituerade kvinnorna är äldre och "... är, enligt dem själva, kanske inte så intressanta för könsköparna längre"³.

5.4 Nuvarande prostitutionsgrupp

Prostitutionsgruppen i Norrköping "nystartades" i nuvarande omfattning i slutet av 1992. Två socialarbetare delar på en tjänst och gruppen är knuten till jourbyrån. Denna tillhör socialförvaltningen och sorterar under socialnämnden. (Socialtjänsten i kommunen är uppdelad i såväl kommundelar som i en s.k. beställar- och utförarorganisation.) I likhet med de andra prostitutionsgrupperna är socialarbetarna inte handläggare. För beslut om socialbidrag och för annan myndighetsutövning är dessa beroende av samarbete med socialbyråerna. Socialarbetarna samarbetar med olika byråer i Norrköping och har även kontakter med socialbyråer i andra kommuner, eftersom de flesta kvinnor som man för närvarande har kontakt med bor i andra kommuner.

Arbetet har två inriktningar; uppsökande arbete i prostitutionsområdet samt stödande/behandlande arbete med enskilda kvinnor.

Uppsökande arbete

Det uppsökande arbetet har två viktiga syften; dels att "störa" könshandeln, dels att knyta kontakter med enskilda kvinnor. Socialarbetarna arbetar alltid tillsammans och försöker finnas i området två kvällar per vecka. Mestadels åker de bil men promenerar även i området (som är tämligen vidsträckt, åtminstone

² a a, s. 5.

³ Lägesrapport från prostitutionsgruppen 1993-03-19, s. 2.

vid en jämförelse med Rosenlund i Göteborg och Malmskillnadsgatan i Stockholm). En tendens under senare år har varit att även kvinnorna arbetar utifrån bilar.

Tillvägagångssättet är, som i de andra grupperna, att socialarbetarna diskret observerar kvinnan en stund för att vara säkra på att hon är ute i prostitutions- ärende. Sedan tar de kontakt och talar om vad de kan hjälpa till med. Nyrekryteringen bland kvinnorna är dock för närvarande obefintlig, varför socialarbetarna känner de allra flesta sedan tidigare.

Gruppen menar att det numera är en ganska "ålderstigen" skara kvinnor som man finner i gatuprostitutionen. De är alla över 40 år och kommer ofta från andra kommuner. I motsats till tidigare är inte missbruksproblemen framträdande och kvinnorna förefaller "utåt sett" leva ett någorlunda socialt acceptabelt liv med egen bostad, är i några fall sammanboende osv. Ett kännetecken för de kvinnor som prostituerar sig mer regelbundet är att de står utanför arbetsmarknaden och har sparsamt med yrkeserfarenheter.

Gruppens uppsökande arbete är helt koncentrerat till gatuprostitutionen. Nyrekryteringen förefaller helt ha upphört. Rykten säger att andra former av prostitution förekommer, bl.a. organiserad s.k. call-girl-verksamhet. Om detta har gruppen haft kontakter med polisen, som dock inte tycks prioritera arbetet med brott relaterade till prostitution. Med nuvarande personalomfattning har prostitutionsgruppen inte heller möjlighet till insatser mot andra former av prostitution.

Stödande och behandlande arbete

En handfull kvinnor har gruppen mer långvariga motiverande kontakter med för att kunna arbeta med stöd och behandling. Efter att en tid varit av uppfattningen att det inte går att göra så mycket för dessa "gamla" kvinnor, har socialarbetarna nu delvis reviderat denna uppfattning. De menar att förutsättningar bör finnas för att "eliminera gatuprostitutionen från Saltängsområdet" genom att bedriva ett intensivt motivationsarbete. Detta måste ske i samarbete med socialbyråer, bl.a. i andra kommuner och andra myndigheter.

För närvarande bedrivs stöd- och behandlingsarbete med 3-4 kvinnor. Detta innebär regelbundna kontakter med kvinnorna liksom stöd i deras kontakter, exempelvis med socialbyråer. Man har regelbundna samtal av motiverande karaktär, där socialarbetarna försöker stötta kvinnan i att förändra sin situation. Samtalen handlar om vilka känslor prostitutionslivet väcker, om relationer till andra människor - där man ofta finner att dessa kvinnor är väldigt ensamma och isolerade, om sexualitet m.m. Ofta framkommer att kvinnorna utsatts för sexuella övergrepp tidigare under uppväxten.

För dessa kvinnor, som försöker "bryta upp" efter en lång prostitutionskarriär, är det viktigt att finnas till hands som stöd i krissituationer och att försöka moti-

vera till fortsatta ansträngningar, t.ex. när kvinnan inte tycker att förändringar sker tillräckligt snabbt.

Arbetet sker helt individuellt. Det har inte varit möjligt att t.ex. arbeta gruppinriktat. Kvinnorna är alltför olika och har alltför olika situation, menar socialarbetarna.

Gruppen summerar i en lägesrapport:

”Arbetet med de kvinnor som vill och också i några fall slutat eller kraftigt minskat sin prostitutionsverksamhet, utgörs av stödjande art. Prostitutionsgruppen har medverkat vid kontakter med övriga delar inom socialtjänsten och andra myndigheter. Syftet är dels att ge dessa kvinnor en ekonomisk grundtrygghet via antingen socialbidrag eller andra typer av relevant bistånd (sjukbidrag m.m.), men också att medverka vid dessa kvinnors skapande av nya kontaktytor utanför ’prostitutionslivet’. Signifikativt för många prostituerade kvinnor är att de efter många år tappat kontakten med det övriga samhället. Många av dessa kvinnor är väldigt ensamma”⁴.

5.5 Summerande värdering

Socialt arbete mot gatuprostitution har bedrivits i Norrköping sedan 1984. Antalet prostituerade kvinnor har minskat kraftigt under denna period – från ca 80 per år till ca 20 i dag. Även efterfrågan på könsköp har minskat kraftigt. Nyrekryteringen av kvinnor till gatuprostitutionen förefaller så gott som obefintlig. Sannolikt har det sociala arbetet spelat en viktig roll för denna utveckling. I dag är det en ganska liten skara kvinnor över 40 år, som är gatuprostituerade i Norrköping. Prostitutionsgruppen bedömer det som realistiskt att ett fortsatt intensivt arbete kan bidra till att gatuprostitutionen helt försvinner.

Det sociala arbetet är helt koncentrerat till gatuprostitutionen. Något annat har gruppen inte resurser till. Riktlinjerna för verksamheten är dock nu liksom tidigare:

- ”1 Uppsökande arbete i prostitutionskvarteren för att etablera och upprätthålla kontakt med de prostituerade.
- 2 Ta kontakt med könsköpare och genom informations- och attitydförändringsarbete få dem att avstå från könsköp.
- 3 Psykosocialt behandlingsarbete och uppföljning av de prostituerade vi etablerat kontakt med, inkluderande förmedling av annan vård utom verksamheten.

⁴Ur lägesrapport 1994-01-17 från prostitutionsgruppen.

4 Informationsarbete riktat till enskilda och grupper såväl inom socialtjänsten som övriga myndigheter och allmänhet⁵.

Med nuvarande resurser har prostitutionsgruppen enbart möjlighet att arbeta enligt riktlinjerna 1 och 3 enligt ovanstående. Skall den helt följa gällande riktlinjer krävs mer resurser, något som föreslogs i en översyn av verksamheten 1991, men som ej blev socialnämndens beslut. I stället har prostitutionsgruppens resurser halverats till en årsarbetare – fördelat på två socialarbetare – från 1992.

Norrköping har således den klart minsta gruppen socialarbetare med arbetsuppgifter mot prostitutionen. Anmärkningsvärt är att gruppen i dag har att arbeta efter riktlinjer som den i realiteten inte har möjlighet att följa. Prostitutionsgruppens resurser och inriktning av arbetet gör att den förefaller ha kontroll över (den minskande) gatuprostitutionen. Dock finns inom nuvarande ramar inte möjligheter att möta nya eller andra former av prostitution eller att hinna med förebyggande arbete i andra former.

⁵Översyn av prostitutionsgruppens verksamhet - slutrapport, 1991, s. 5.

6 Andra resurser och insatser för prostituerade

I detta kapitel skall vi ge några exempel på andra insatser för prostituerade. Redogörelserna är kortfattade och översiktliga. Översikten är inte heltäckande utan utgår från det tillvägagångssätt vi haft i uppdraget. Vi har ju utgått från de särskilda socialarbetargrupperna som arbetar mot prostitutionen. Följande exempel har således framkommit i våra kontakter med grupperna. Vi redogör översiktligt och ger vid några tillfällen värderande omdömen om verksamheter av speciellt intresse för socialt arbete mot prostitutionen.

För de flesta verksamheterna nedan är socialt arbete en huvudfunktion men för några är det mer en form av extra åtagande som sammanhänger med andra huvudfunktioner – exempelvis för polisen och för kyrkans verksamhet. Vi menar att det är viktigt i sammanhanget att peka på att socialt arbete mot prostitution och för prostituerade kan förekomma i många olika former och i olika huvudmäns regi och i olika sammanhang. Detta är redan i dag ett faktum internationellt och kommer sannolikt att gälla i högre grad även i Sverige i framtiden.

6.1 Polisens arbete

Redan i prostitutionsprojektet i Malmö på 1970-talet var polisens brottsbekämpande arbete i anslutning till prostitutionen viktigt för det sociala arbetet. Som vi beskrivit utvecklades ett nära samarbete mellan poliser och socialarbetare. Enskilda polismän har också blivit viktiga personer för prostituerade kvinnor. Vi skall här kort beskriva hur polisens arbete i samband med prostitutionen gestaltat och gestaltar sig i de städer där prostitutionsgrupper finns.

I *Malmö* finns sedan början på 1970-talet en grupp inom polisen som bedriver brottsspanande verksamhet i miljöer där prostitution förekommer. Allmänt går gruppen under namnet "Kellerman-gruppen". I sitt brottsspanande arbete i olika miljöer – på gatan, klubbar och massageinstitut m.m. – har den genom årens lopp skaffat sig unik insyn och stora kunskaper om den brottslighet som beledsagar prostitutionen, liksom goda kunskaper om de prostituerade kvinnornas situation och behov. I detta sammanhang har ett nära samarbete mellan polis och socialarbetare varit centralt¹.

Under en period i början på 1980-talet, efter att prostitutionsprojektet lagts ned, blev polisen i realiteten ensam om att bedriva kontinuerlig verksamhet ute bland prostituerade. På sätt och vis kom polisen att få sociala uppgifter, vilket dock inte var den primära avsikten. De iakttagelser poliserna gjorde blev också viktiga för den prostitutionsgrupp som startade under 1983. Liksom under projektets tid fanns då ett organiserat samarbete även på ledningsnivå mellan bl. a. polis och socialtjänst. Detta betonas, från såväl socialarbetare som poliser, som mycket värdefullt. Efterhand har detta organiserade samarbete på ledningsnivå tunnats ut för att nu helt ha upphört. På basnivå, mellan Kellerman-gruppen och prostitutionsgruppen, finns dock fortfarande ett nära och öppet samarbete. Båda parter prisar det förtroendefulla samarbetet. En grund för detta är att man under lång period har haft möjlighet att lära känna varandra och de speciella krav arbetet ställer.

Enligt uppgift från Lennart Kellerman är gruppens framtid osäker genom den omfattande omorganisation som polisen genomgår. Flera av de typer av brott som gruppen har att arbeta med tycks ha relativt låg prioritet inom polisen. Enligt vår mening vore det förödande för möjligheterna att bedriva ett effektivt socialt arbete mot prostitutionen i *Malmö* utan tillgång till den unika kompetens Kellerman-gruppen de facto besitter.

I *Stockholm* har tidigare flera polismän varit avdelade för övervakning och spaning avseende den brottslighet som förekommer i anslutning till prostitutionen. Nu har dock dessa insatser minskat och i dag är en polisman avdelad för detta uppdrag – Rolf Edin. Han arbetar med brottsspaning i samband med prostitutionen, främst med inriktning mot narkotika och har samtidigt många direkta kontakter med prostituerade samt en hel del kontakter med föräldrar till flickor som är prostituerade. Föräldrarna ringer ofta honom för att höra om han känner till var deras döttrar finns. Genom sitt arbete i prostitutionsmiljöer har han skaffat sig goda kunskaper om kvinnornas situation och har i flera fall fortlöpande kontakter med kvinnor i prostitutionen. Edins arbete har i delar påtagliga likheter med det arbete som prostitutionsgruppen bedriver i uppsökand-

¹ Detta arbete, exempelvis med att bidra till att sexklubbarna i *Malmö* stängdes, är dokumenterat i de olika skrifterna från prostitutionsprojektet. Även i dag är det så att det inte finns sexklubbar i *Malmö*, vilket det faktiskt gör i både *Göteborg* och *Stockholm*.

det på gatan, kontakttagande med enskilda prostituerade samt ibland vidare-slussning till olika hjälpinstanser.

Samarbete sker regelbundet mellan polis och prostitutionsgruppen. De samarbetar kring enskilda prostituerade men även för att söka uppdaga den dolda prostitutionen. Den inventering av massageinstituterna vi tidigare redogjort för skedde delvis i samarbete. Genom att polis och socialarbetare lärt känna varandra och varandras kompetensområden har ett förtroendefullt samarbete kunnat utvecklas.

Trots att det ligger utom vårt uppdrag kan vi inte låta bli att reflektera över skillnader i arbetsförhållanden mellan Stockholm och Malmö. På båda ställena är särskilda polismän avdelade för att utreda brott i samband med prostitutionen. I detta arbete kommer de med nödvändighet nära prostitutionsmiljöer. I Malmö arbetar en grupp polismän med detta, medan i Stockholm en enskild polisman avdelats för arbetet. Bland annat ur säkerhetssynpunkt förefaller detta arrangemang vara tveksamt enligt vår uppfattning.

I Göteborg finns inte särskilda polisresurser avdelade för arbete med prostitutionen. Ett organiserat samarbete har under många år efterlysts av prostitutionsgruppen. Den har önskat något liknande det som tidigare fanns i Malmö. Något sådant samarbete på ledningsnivå har dock aldrig kommit till stånd. Uppenbarligen ligger olika prioriteringar bakom detta. Från polisens sida hävdas², att då prostitution som företeelse inte är kriminaliserad kan man inte ge detta arbete särskilt hög prioritet. Flera av de brott som är aktuella i sammanhanget har också förhållandevis låga påföljder, varför även detta talar emot en hög prioritet. Givetvis utreds de brott som anmäls. Dessutom har polisen vid några tillfällen gjort riktade satsningar. I den tidigare nämnda kartläggningen av sexklubbar i Göteborg påbörjade prostitutionsgruppen ett utredningsarbete som sedan fullföljdes av polisen och ledde fram till åtal.

Liksom i de andra storstäderna förekommer samarbete och informationsutbyte på basnivå mellan prostitutionsgruppen och enskilda polismän. Ofta är en viktig grund i det samarbetet att man lärt känna varandra och varandras kompetens. Samarbetet har främst gällt enskilda prostituerade som utsatts för brott men polisen har också kunnat informera om enskilda kvinnors behov av sociala insatser.

Vår uppfattning är att polisen i Göteborg sammantaget har en låg profil vad gäller insatser mot prostitutionen om vi jämför med de andra storstäderna. På basnivån tycks samarbetet, åtminstone numera, fungera tämligen friktionsfritt. Från prostitutionsgruppens sida finns sedan länge önskemål om ett mer organiserat samarbete, vilket polisen inte tycker sig kunna prioritera.

Som framgått tidigare är gruppen i *Norrköping* den minsta specialgruppen i Sverige. Under 1980-talet då gatuprostitutionen var större var också samarbetet

²Från intervju med polisidentent Yngve Danling i mars 1994.

med polisen mer omfattande. Enligt socialarbetarna har polisen i Norrköping minskat sin bevakning av vad som händer i prostitutionsmiljöerna. De har dock vid behov fortfarande samarbete med enskilda polismän.

Till dessa korta redogörelser skall läggas att den distriktsförlagda polisen i de olika städerna kommer i kontakt med prostituerade och ganska ofta också blir kontaktade av socialarbetarna vid behov av olika insatser – exempelvis för identifikation av underåriga eller vid behov av skydd.

Polisens insatser med anledning av prostitution är sammantaget varierande. Från att en grupp poliser i Malmö ägnar en betydande del av sin arbetstid till framför allt brottspanande insatser i olika prostitutionsmiljöer och till enskilda polismäns temporära insatser. Kellerman-gruppen i Malmö har genom sin långa erfarenhet skapat en unik erfarenhet och kompetens, som också varit mycket värdefull i det sociala arbetet. I mindre skala synes förhållandet i Stockholm ha varit likartat genom en polismans arbete. I Göteborg prioriteras insatserna lägre, då prostitution i sig inte är kriminellt och då brott som kan förekomma i samband med prostitution ofta har relativt låga påföljder.

Polisens insatser är centrala för ett i vid mening effektivt socialt arbete mot prostitutionen. Genom sitt "uppsökande arbete" i form av spaning och för upprätthållande av ordning bl.a. i olika prostitutionsmiljöer skaffar sig polisen viktiga kunskaper om förhållanden i stort och beträffande enskilda prostituerade kvinnor. För att detta arbete skall fungera väl, sett utifrån det sociala arbetets perspektiv, är det viktigt med kontinuitet och att polismännen har goda kunskaper om prostitutionen som samhällsfenomen och förståelse för kvinnornas utsatta position. Polisen är en viktig "länk" för enskilda kvinnor till exempelvis socialarbetargrupperna. För att denna skall hålla förefaller det viktigt att socialarbetare och poliser lär känna varandra och får insikt i varandras kompetensområden.

6.2 Socialbyråer, rådgivningsbyråer samt fält- och jourverksamhet

Prostitutionsgrupperna ingår i socialtjänsten på respektive ort. Inom socialtjänsten finns dessutom andra instanser som mer eller mindre tydligt är resurser i arbetet med prostitutionen. Vi skall här nämna några sådana och reflektera kring deras roll och möjligheter till socialt arbete med prostituerade.

De kvinnor som är prostituerade har ofta kontakter med *socialbyråer* för bistånd av olika slag. Det kan gälla ekonomiskt bistånd, exempelvis för uppehälle, skulder och hyra, liksom bistånd för hjälp mot missbruk eller med anledning av egna barn. Det är t.ex. ovanligt att kvinnorna har barn placerade i familjehem genom socialtjänsten. Samtidigt är det inte helt ovanligt att kunskap

om att en kvinna prostituerar sig saknas hos handläggande socialarbetare. Prostitution tillhör ofta det "man inte talar om" i kontakten med socialbyrån.

I uppsökande socialt arbete kommer *fältarbetare* av olika slag ibland i kontakt med prostituerade kvinnor och flickor liksom i *jourarbete* under kvällar och helger. Om socialarbetarna förmår möta dessa kvinnors behov beror i hög grad på de egna kunskaperna inom området.

I Norrköping och i Malmö har tidigare prostitutionsgrupperna organisatoriskt varit nära kopplade till *rådgivningsenheter* för narkotikamissbrukare. Detta sammanhänger givetvis med att det är vanligt att prostituerade kvinnor missbrukar narkotika. Finns denna organisering förefaller det lättare att koppla missbruk och prostitution och utforma arbetet efter dessa kvinnors behov. Men en baksida kan vara att socialarbetarnas inte uppmärksammar prostituerade som inte missbrukar.

Den organisatoriska tillhörigheten har uppenbarligen betydelse för hur och om prostitution uppmärksammas. Det förefaller också helt klart att det behövs särskilt avdelade socialarbetare, som skaffar sig speciell kompetens för att uppmärksamma och kunna möta prostituerade och deras behov. Slående är exempelvis hur svårt det var i Malmö efter prostitutionsprojektet att få andra enheter inom socialtjänsten att "ta till sig" prostitutionsproblematiken. Det gick heller inte lång tid innan en kontinuerlig prostitutionsgrupp skapades. Erfarenheten visar vikten av att några socialarbetare förses med de "glasögon" som krävs för att prostitution överhuvud taget skall bli synlig. Ute på socialbyråerna är det, enligt de kontakter vi haft, mycket varierande med kunskaperna om prostitution. Prostitutionsgrupperna spelar en helt avgörande roll på respektive ort när det gäller att ge ökade kunskaper till andra socialarbetare om prostitutionen och dess skadeverkningar.

För de enskilda kvinnorna är det viktigt att få stöd i sina kontakter med socialbyråerna. Bl.a. för att kunna lägga fram sin situation i hela dess bredd – inklusive prostitutionen. Då är det nödvändigt med socialarbetare knutna till prostitutionsgrupperna som förmedlande länk. Till detta kommer att ingen prostitutionsgrupp själv handlägger ärenden om bistånd som i stället skall skötas av respektive socialbyrå. Ett problem i sammanhanget kan givetvis vara att kunskaperna om prostitution och prostituerades villkor är varierande ute på olika socialbyråer (vi återkommer senare till vikten av ett fungerande samarbete för denna typ av organisering).

Sammantaget är olika delar av socialtjänsten viktiga som resurser för prostituerade. En förutsättning är dock att de har tillräckliga kunskaper för att uppmärksamma och möta social problematik där prostitution ingår. En viktig

uppgift för prostitutionsgrupperna är att bidra till att anställda ute i olika enheter inom socialtjänsten får sådana kunskaper.

6.3 Hälso- och sjukvårdens insatser

Alla prostitutionsgrupperna samarbetar på olika sätt med hälso- och sjukvårdsenheter på respektive ort.

Både i Stockholm och Malmö bedriver personalen ett nära samarbete med *Smittskyddsenheterna* omkring de hiv-positiva kvinnorna. Det förekommer t.ex. träffar där gemensamma klienter diskuteras. När en hiv-positiv kvinna dyker upp på gatan blir hon kontaktad av gruppen som pratar med henne och kör henne hem. Prostitutionsgrupperna har också stödjande samtal med och gör hembesök hos hiv-positiva kvinnor. Smittskyddsläkaren och sjuksköterskorna försöker även ge kvinnorna visst stöd tillsammans med information om sjukdomen samt förhållningsorder och anvisningar kring behandlingen. Vid insjuknandet och senare i sjukdomsutvecklingen behöver kvinnorna mer stöd och omvårdnad. En specialenhet, t.ex. ett behandlingshem, borde skapas i Stockholm för de aidsjuka kvinnornas speciella behov³.

I Göteborg förekommer samarbete mellan *Miljö- och Hälsoskyddsförvaltningen* och prostitutionsgruppen angående hiv-information till olika grupper i könshandeln. Detta samarbete inleddes med flera informationskampanjer 1987 och består fortfarande. Miljö- och Hälsoskyddsförvaltningen har också stött det s.k. Hiv-informationsprojektet där prostituerade kvinnor har informerat sina kamrater på gatan om smittoriskerna och delat ut kondomer. En sjuksköterska från förvaltningen har fungerat som lärare på utbildningen för de blivande hiv-informatörerna. Miljö- och Hälsoskyddsförvaltningen har även bidragit ekonomiskt till projektet⁴.

Ett viktigt stöd för de missbrukande kvinnorna i Stockholm är det s.k. *Spiralprojektet*, där en sjuksköterska sedan tio år gör gynekologiska undersökningar och ger råd. Hennes preventivmedelsrådgivning är uppskattad och många söker sig dit. Hon känner väl missbrukarnas situation och förmår tala deras språk.

Många prostituerade kvinnor mår periodvis psykiskt dåligt och behöver psykiatrisk hjälp. Det är en vanlig arbetsuppgift för prostitutionsgruppernas personal att följa med vid akuta besök på någon *psykiatrisk öppenvårdsmottagning*. Kvinnan får ofta utredande samtal och psykofarmaka av någon läkare, som sällan vet hennes bakgrund eller aktuella problematik. Någon längre psykiatrisk

³Uppgifter från prostitutionsgruppen i Stockholm, gruppintervju 1993-12-02.

⁴Uppgifter från Jan Larsson 1993-11-18, prostitutionsgruppen i Göteborg.

behandling ges ofta inte, om inte prostitutionsgruppen lyckas utverka en remiss till psykoterapi.

Något systematiskt samarbete mellan prostitutionsgrupperna och den psykiatriska öppenvården förekommer inte kring den grupp psykiskt sjuka kvinnor som prostitutionsgrupperna ser i könshandeln. Gruppen rapporterar att 17–20% av de gatuprostituerade kvinnorna har allvarliga psykiska problem. Dessa kvinnor förefaller i många fall sakna socialt nätverk. Kvinnorna verkar heller inte ha någon kontakt med den psykiatriska vården, som ofta bygger på motivation och förmåga att tillgodogöra sig behandlingen. För denna grupp behövs nytänkande och metodutveckling i arbetet. Prostitutionsgruppernas kunskap måste förenas med psykiatrins resurser på ett nytt sätt, t.ex. genom tillskapande av psykiatriska öppenvårdsteam med riktad hjälp till prostituerade kvinnor eller ett speciellt behandlingshem med varvad öppen och sluten vård för denna grupp.

Sammanfattningsvis har prostitutionsgrupperna ett omfattande samarbete med olika sjukvårdsenheter när det gäller enskilda klienter. Prostitutionsgrupperna försöker också överföra sina omfattande kunskaper om grupperna i könshandeln till olika kategorier sjukvårdspersonal genom information, studiebesök och föreläsningar. Däremot saknas ett mer organisatoriskt samarbete, där prostitutionsgruppen och företrädare för sjukvården tillsammans planerar en gemensam verksamhet för någon hjälpbehövande grupp.

6.4 Insatser inom kriminalvård och missbruksvård

När vi startade denna utvärdering hade vi föreställningen att det kunde förekomma socialt arbete med prostituerade kvinnor även utanför specialgrupperna i storstäderna, t.ex. inom andra myndigheter som kriminalvårdens eller missbruksvårdens institutioner. Vi avser då den form av socialt arbete, där man känner till och arbetar med kvinnans prostitutionserfarenheter och de problem som detta åsamkar henne.

Det visade sig vid kontakter med kvinnofängelser och behandlingshem att man inte på någon institution inriktade sig direkt på kvinnornas prostitutionserfarenheter. I stället var det insatser och åtgärder mot kvinnornas missbruk som redovisades. Dock förekommer behandlingshem, där man arbetar med kvinnans hela situation, såväl hennes missbruk som relationer, psykologiska problem, identitet och självbild. På dessa institutioner tar man också upp erfarenheter av övergrepp och prostitutionsliknande händelser, som många missbrukande kvinnor har erfarenheter av, t.ex. sexuellt utnyttjande i missbrukargång.

På *Hinseberg* vistas många kvinnor som har gjort sig skyldiga till narkotikabrott och har fått långa straff (4–12 år är vanligt). Där finns ett speciellt program och en avdelning för dem som vill bearbeta sitt missbruk och bli

drogfria under strafftiden. Programmet har 16 platser och två assistenter samt ett antal kontaktpersoner/vårdare som arbetar med detta. Kvinnorna deltar i gruppsamtal varje vecka och har individuella samtal med sin kontaktman. Prostitution är ett mycket tabubelagt ämne, som sällan kommer upp i behandlingen annat än undantagsvis. Däremot har många kvinnor erfarenhet av incest och sexuella övergrepp, vilket är en vanlig bakgrund för missbrukande kvinnor⁵. Personalen arbetar med kvinnans relationer och psykologiska problem i de individuella samtalen. Det finns också tillgång till psykiater vid fängelset om kvinnorna skulle må mycket dåligt⁶.

På *Färingsö* finns ingen speciell behandling eller något program för de missbrukande kvinnorna. Däremot förekommer två samtalsgrupper med var sin gruppleddare, där kvinnornas erfarenheter av destruktiva relationer och övergrepp bearbetas. Den intervjuade behandlingsassistenten visste föga om gruppsamtalens innehåll och hänvisade till gruppleddarna för vidare uppgifter.

På *Lindome* finns ingen speciell behandling för kvinnor med missbruksproblem. Institutionen har tio platser för kvinnor. Många som kommer dit på grund av rattfylleribrott eller ekonomisk brottslighet har en ordnad social situation med ett socialt nätverk. Kvinnorna avtjänar relativt korta straff, den genomsnittliga strafftiden ligger på 3–4 månader. I varje grupp finns emellertid alltid någon med narkotika- eller läkemedelsmissbruk. Eventuell erfarenhet av prostitution kommer ofta inte fram annat än undantagsvis i individuella samtal med kontaktpersonen på avdelningen. Kvinnorna bor tillsammans på en speciell avdelning men under arbete och fritid på anstalten är de inte isolerade från männen. För de kvinnliga fångarna finns en speciell programverksamhet två dagar per vecka, då de samlas i en vävstuga som skyddsvärnet driver inne i Göteborg. I vävstugan kommer kvinnorna varandra närmare och samtalar ofta om sina erfarenheter med skyddsassistenten eller i grupp. De deltar också i en studieverksamhet med föredrag i olika sociala ämnen en förmiddag per vecka⁷.

Från *Brättegården* uppges att få flickor i dag har prostitution som framträdande problem. När det förekommer hos någon flicka, ingår det tillsammans med incest, sexuella övergrepp och drogmissbruk i en komplex problematik. Flickorna som kommer till Brättegården är i dag yngre och mindre avancerade än tidigare på 80-talet. Då fanns en avdelning med särskild inriktning på flickor med prostitutionsproblematik. Det förekom också ett nära samarbete med prostitutionsgruppen i Göteborg. Det händer fortfarande att flickor rymmer från Brättegården till Göteborg och hamnar på gatan för att få pengar till droger.

⁵Se t.ex. Trulsson K (1993) eller SOU 1994:28, kap. 4.

⁶Uppgifter från assistent Katarina Eriksson, Hinseberg 1994-05-09.

⁷Uppgifter från Britta Johansson, Lindomeanstalten 1994-08-16.

Man har då gott samarbete med prostitutionsgruppen i Göteborg som genast fångar upp flickorna⁸.

Brättegården har i dag specialiserat sig på yngre flickor med ett mindre avancerat drogmissbruk. Man ger grundskoleundervisning och arbetar med deras relationer till föräldrarna och andra vuxna. De få flickor som har prostitutionserfarenhet har alla sexuella övergrepp i barndomen bakom sig. När prostitutionshändelser inträffar är flickorna i allmänhet påverkade av droger och på rymmen hemifrån. Efteråt upplever sig flickorna som mycket smutsiga och inget värda, "det värsta man kan göra" och mycket känslor av skam och skuld kommer fram. "Det tidigare dåliga självförtroendet blir ännu sämre"⁹.

Sofia behandlingshem drivs av Malmö kommun och har tio vårdplatser för kvinnliga missbrukare. Till Sofia kommer "de tyngsta tjejerna" med avancerat missbruk, ofta heroinister. Många av dem har prostitutionserfarenheter. Detta är ofta invävt, som ett sätt att finansiera missbruket. Många har även blivit utsatta för sexuella övergrepp. Man har samarbete med prostitutionsgruppen i Malmö som ofta remitterar missbrukande klienter till en behandling på Sofia¹⁰.

Behandlingshemmet tillämpar en ganska lång behandlingstid, ofta ca ett år med ytterligare ett års uppföljning. Man utgår i behandlingen från psykodynamisk och feministisk teori om kvinnlig psykisk utveckling och identitetsutveckling. Kvinnorna har ofta prövat könsblandade behandlingsformer tidigare men inte fått utrymme för egna behov i behandlingen och därför avbrutit den.

På Sofia ges rikligt med tid och utrymme att arbeta med egen psykologisk och relationell problematik samt med den sociala situationen. Samtal kring missbruket utgör en liten del av behandlingen. I stället är det relationer och relationsproblem till barn, män och föräldrar som ägnas mycket utrymme. Också kvinnans sociala situation (yrke, inkomst och boende) ägnas mycket utrymme, så att en social rehabilitering startar under behandlingstiden. Behandlingen är uppbyggd på miljöterapi, samtal i storgrupp och mindre grupper samt information/undervisning kring vissa teman. Även individuella samtal med kontaktperson eller terapeut ingår.

På Sofia nås relativt goda resultat i behandlingen. Ca hälften av kvinnorna har fullföljt den långa behandlingen. Deras sociala situation har påtagligt förbättrats. Många har t.ex. inlett studier, yrkesutbildning eller fått en anställning. Framför allt har relationerna till barnen förbättrats och kvinnorna har stärkts i sin föräldraroll. Flera har genomfört separation från en destruktiv make/sambo-relation, andra beskriver bättre kontakt med sitt sociala nätverk. Kvinnorna

⁸Uppgifter från föreståndaren Bosse Ohlsson 1994-05-10.

⁹Uppgifter från avdelningsföreståndare Sonja Ekdahl 1994-05-11.

¹⁰Uppgifter från Karin Trulsson 1994-05-18.

beskriver också att de utvecklat egna intressen liksom förmåga till gränssättning mot omvärlden och fått ökad självständighet genom behandlingen¹¹.

Till *Smörvattnets behandlingshem* i Göteborg kommer kvinnliga missbrukare med olika slag av missbruk; alkohol, narkotika och läkemedels. Det finns åtta platser för kvinnor som är 22–45 år och vårdtiderna är relativt långa, ca ett år. Det är få som har erfarenhet av regelrätt gatuprostitution, flera däremot av andra prostitutionsformer, t.ex. lägenhetsprostitution och av utnyttjande i missbrukargång och av sexuella övergrepp. Den intervjuade föreståndaren menar, att två tredjedelar av de ca 50 kvinnor som vårdats vid Smörvattnet har haft erfarenhet av prostitutionsliknande händelser. Många av kvinnorna är fysiskt nedgångna, ofta socialt isolerade, med erfarenhet av förtryck och utnyttjande¹².

Behandlingen går ut på att kvinnorna får bearbeta sina relationer, vara sig själva och får utrymme för egen växt och utveckling samt att arbeta med gränser och struktur. Många har inga gränser mot omvärlden och blir därför utnyttjade, de måste lära sig att sätta gränser via identifiering med andra. Behandlingen sker genom miljöarbete i huset (gemensamt arbete), gruppsamtal en gång per vecka med gruppleddare samt individuella samtal med en kontaktperson. Det ges också utbildning kring speciella teman, t.ex. sexualitet, kropp och hälsa, samhälls- och kvinnofrågor.

Det är en nästan enkönad institution (en man i personalen finns) men något principbeslut om detta har inte tagits. Personalen arbetar i behandlingen efter psykodynamisk grundsyn och med ett feministiskt perspektiv. All personal har socionomkompetens eller motsvarande samt olika vidareutbildningar. Smörvattnet är anslutet till ett nätverk av olika institutioner för kvinnliga missbrukare, den s.k. *Fröjagruppen*. Där ingår även Ronja i Blekinge, Sofia i Malmö och Västerbo i Stockholm¹³.

Behandlingen vid *Ronja* i Blekinge är upplagd på likartat sätt som vid Sofia och Smörvattnet. Till *Ronja* kommer kvinnor från hela landet med tungt missbruk som problem. Ofta är det arbets- och bostadslösa kvinnor som har farit mycket illa. Många av dem har erfarenhet av prostitution eller olika former av sexuellt utnyttjande. *Ronja* arbetar också utifrån psykodynamisk grundsyn och feministisk teori. I behandlingen arbetas med kvinnans relationer och kvinnoidentitet både i gruppsamtal, individuella samtal, miljöarbete och utbildning kring vissa teman¹⁴.

¹¹Se kap 10 i Trulsson K (1993).

¹²Uppgifter från föreståndaren Eva Källström 1994-06-02.

¹³Uppgifter i anförd intervju 1994-06-02.

¹⁴Enligt uppgift från behandlingsassistent vid *Ronja* 1994-05-16.

Sociolog Bam Björling från Kvinnoforum beskriver hur *Fröjagruppen* startade 1988. Fröjagruppen består av kvinnliga chefer och personal från ovan nämnda missbruksinstitutioner. Fröjagruppen arbetar med flera frågor, t.ex. att vara kvinnlig chef, att ge behandling till missbrukande kvinnor och att utforma behandling utifrån ett genderperspektiv¹⁵. Det innebär att tonvikten läggs både på identitets- och maktperspektiv i behandlingsarbetet. I återkommande workshops och seminarier arbetar man med metodutveckling i vardagsarbetet. Kvinnoforum arbetar på flera nivåer med utvecklande av ett teoretiskt perspektiv, med metodutveckling av behandlingsarbetet samt med att påverka beslutsfattare.

I behandlingsarbetet talar man ganska sällan om missbruket, drogerna eller prostitutionserfarenheten. Grundproblematiken för kvinnorna är ofta densamma. Det gäller att påvisa kvinnors underordning, synliggöra kvinnans behov och finna fram till en egen kvinnoidentitet. Prostituerade kvinnor har dock erfarenheter av våld, övergrepp och förtryck som gör att en förändringsprocess hos dem tar mycket lång tid. (Från klientrörelsen har Bam Björling tidigare erfarenhet av arbete med prostituerade kvinnor)¹⁶.

Som vi har uppfattat förekommer ingen regelrätt behandling av prostitutionsproblematiken vid institutioner inom kriminalvård eller missbruksvård. Däremot förekommer många olika program för behandling av missbruksproblem. Det är endast de fyra ovan beskrivna behandlingshemmen för kvinnliga missbrukare (anslutna till Fröjagruppen) som tar upp kvinnans tidigare erfarenheter, relationer och identitet i behandlingen och som på så sätt kommer åt att behandla en eventuell prostitutionsproblematik. Deras utveckling av en egen behandlingsmodell utifrån psykodynamisk grundsyn och feministisk teori är utomordentligt intressant. Denna modell bör ha relevans också för behandling av icke missbrukare med prostitutionserfarenheter. Vi skulle vilja rekommendera en behandling och rehabilitering enligt denna modell på en speciell behandlingsenhet för kvinnor som vill komma ur prostitutionen.

6.5 Insatser inom frivilligt socialt arbete

De s.k. frivilliga organisationernas sociala arbete för prostituerade kvinnor, som egentligen har en lång tradition bakåt i tiden¹⁷ är inte framträdande i Sverige. I förhållande till våra nordiska grannländer Norge och Danmark är de frivilliga organisationernas verksamhet för prostituerade kvinnor liten. Det är framför allt

¹⁵ Angående begreppet gender (= socialt kön), se Hirdman Y (1988).

¹⁶ Uppgifter i telefonintervju med Bam Björling 1994-08-22.

¹⁷ Se Larsson S (1983), kap. 3.

två organisationer som har visat intresse för och periodvis har kontakt med de prostituerade. Det är *Stadsmissionen* som hjälper de mest utsatta och *Svenska kyrkan* som driver uppsökande arbete bland de prostituerade. Dessutom har prostitutionsgrupperna samarbete med *RFSU*, vars specialkunskaper och expertis används i det behandlande arbetet.

I Stockholm driver *Stadsmissionen* en öppen dagverksamhet för bostadslösa kvinnor, *Klaragården*. Den är öppen alla dagar kl 8–19.30. De besökande är kvinnor med allvarliga missbruksproblem (narkomani) eller psykiska problem. Ca 40 kvinnor besöker gården regelbundet, varav knappt hälften är prostituerade från Malmskillnadsgatan. Det finns en viss variation i deras bostadslöshet; några bor hos kompisar eller i andrahandslägenheter, andra på Stadsmissionens härbärge vid Slussen, andra åter bor ute i garage o.dyl. Alla har lång erfarenhet av utslagning, våld och förtryck¹⁸.

Klaragårdens syfte är att erbjuda kvinnorna en fristad där de kan vila ut, äta ett mål mat och duscha. Det finns alltid någon att tala med och i ett längre perspektiv erbjudanden om stöd och behandling. Verksamheten är uppbyggd kring konstnärliga aktiviteter (måleri), gemensamma måltider och utflykter. Kvinnorna är i många fall konstnärligt begåvade och har stort uttrycksbehov, nyligen hade man en utställning med deras alster. Det förekommer gemensamt eftermiddagsfika (gruppsittning) varje eftermiddag och vissa gruppaktiviteter, t.ex. utflykter, anordnas. Kvinnorna har många problem med hälsa, boende och försörjning, så att en stor del av arbetstiden ägnas åt enskilda samtal, akut problemlösning och resursmobilisering. Personalen samarbetar mycket med olika delar av offentliga sektorn t.ex. prostitutionsgruppen, Spiralprojektet, distriktsläkare och psykiater samt socialbyråer.

Klaragården har en personal på sex behandlingsassistenter som alla är socionomer eller mentalskötare. Arbetet leds av en enhetschef från Stadsmissionen, dessutom får man extern metodhandledning. Klaragården drevs första året 1993 helt med insamlade medel men för 1994 har ett grundanslag till drift och löner erhållits från Stockholms Stad.

Vi kan bara notera att det är Stadsmissionen som tar hand om de allra mest utslagna som inte passar in i andra behandlingsalternativ. Arbetet drivs utifrån en humanitär och kristen grundsyn med låg intagningströskel och få krav på kvinnornas medverkan och ansvar¹⁹.

Prostitutionsgruppen beskriver hur personer från *Svenska kyrkan* ofta kommer till prostitutionsstråken kvällstid med kaffeservering och erbjudanden om samtal och kontakt. Man kör runt med kaffebil och erbjuder både "gratisfika" och annan hjälp. Kvinnorna tar tacksamt emot kaffet och en pratstund. Om det leder

¹⁸Uppgifter i telefonintervju med Barbro Persson 1994-08-17.

¹⁹Jfr t.ex. SOU 1993:82, kap. 5.

till längre kontakter eller hjälpmöjligheter vet man inte. Enligt personalen på Nadheim i Oslo, som tillhör Oslo Bymission, förbiser socialarbete ofta kvinnornas andliga behov. Man ser bara materiella och sociala behov. Kyrkans patruller kan därför fylla ett behov för kvinnorna utan att prostitutionsgruppen känner till något om detta²⁰.

I Malmö intresserade sig personal inom Svenska kyrkan för de prostituerades och även för kundernas situation. Det var prästen Märten Werner och diakonissan Margareta Appel som under ett par år drev uppsökande arbete på prostitutionsgatorna i Malmö. De kontaktade de prostituerade och deras kunder och erbjöd hjälp. Efter en tid ebbade verksamheten ut. Margareta Appel driver i dag prostitutionsfrågorna i massmedia för att väcka en debatt om detta. I Malmö förekom också en "kaffebil" från Stadsmissionen som åkte runt kvällstid på prostitutionsstråken och erbjöd fika och samtal²¹.

I Göteborg har en av prästerna i Domkyrkoförsamlingen kontakt med Hivinformationsgruppen/självhjälpsprojektet. Han håller regelbundet lektioner i etik och livsåskådningsfrågor för självhjälpsgruppen. Stadsmissionen i Göteborg håller på att kartlägga och planera en kontaktverksamhet för prostituerade kvinnor. Den är tänkt att starta under 1995.

Samarbetet med *RFSU* är av ett helt annat slag. Prostitutionsgruppen i Stockholm använder sig av *RFSU*:s resurser beträffande psykoterapi och remitterar ofta kvinnor till *RFSU*:s terapeuter. Dessutom har man i Stockholm fått handledning av en av dessa terapeuter. Även i Göteborg finns samarbete och överläggningar med *RFSU* kring olika informationsmöten och andra arrangemang. Det är *RFSU*:s kompetens på det sexualpolitiska området och kunskaper kring sexuella avvikelser och övergrepp som har varit värdefullt att använda i arbetet. Många professionella socialarbetare och psykologer är aktiva inom *RFSU*. Här finns således en gemensam kulturbakgrund som gynnar samarbete med prostitutionsgruppen på orten²².

Utomlands är det mycket vanligt att frivilliga organisationer driver uppsökande och stödjande arbete för prostituerade kvinnor i olika former. Där ligger detta arbete vanligtvis helt utanför den offentliga sektorn. Kommunala prostitutionsgrupper av svenskt snitt saknas. I stället är det religiösa eller humanitära organisationer, ibland de prostituerades egna föreningar som driver stöd- och hjälparbete. Även i våra nordiska grannländer förekommer värdefullt frivilligt socialt arbete för prostituerade, t.ex. *KFUK*:s verksamhet i Köpenhamn. Denna organisation driver både en slags samlingslokal, Reden vid prostitutionsstråken i Köpenhamn, Huset i Hellerup och Skovmarken på Nordjylland som är boende-

²⁰Uppgifter från gruppintervju på Nadheim 1994-05-03.

²¹Uppgifter från Klas Karlsson, prostitutionsgruppen i Malmö 1993-12-14.

²²Se Lorentzen H (1994).

kollektiv och rehabiliteringscentrum. Tillsammans fungerar de tre institutionerna som en vård- och rehabiliteringskedja för prostituerade narkomaner²³.

I Oslo arbetar tre organisationer sida vid sida. Det är *Nadheim*, som tillhör Oslo Bymission och har gamla traditioner sedan slutet av 1800-talet, *Prosender*, som är ett kommunalt projekt av prostitutionsgruppernas typ samt numera ett nationellt kunskapscenter med statliga anslag samt *Pion* som är en intresseorganisation för före detta prostituerade kvinnor. Mellan dessa tre organisationer förekommer ett visst samarbete och diskussioner i olika frågor²⁴.

De frivilliga organisationerna bedriver ett mycket blygsamt socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. Deras funktion är att utgöra ett komplement till de kommunala prostitutionsgruppernas arbete²⁵. Ur ett internationellt perspektiv är detta en ovanlig situation. Den situation som finns i Danmark och Norge med aktiva frivilliga organisationer som driver uppsökande och stödjande arbete med de prostituerade är den internationellt mest förekommande.

²³Se Imer T (1993).

²⁴Intresserade läsare hänvisas till den utvärdering av Nadheims och Prosenders verksamhet som forskare från Diakonhjemmet nyligen har genomfört. Se Karlsen C (1993) Rapport nr 4/93.

²⁵Beträffande funktioner som frivilligt socialt arbete kan ha i samarbete med det offentliga, se s 43-46 i SOU 1993:82.

7 Värderande diskussion utifrån aktualiserade teman

Under vårt arbete har efterhand ett antal teman, som vi här skall ta som utgångspunkt för diskussion, utkristalliserat sig. Dessa rör fokuseringen av gruppernas sociala arbete, innehållet i arbetet vad gäller metoder och förhållningssätt, organisation och samarbete mellan grupperna och andra aktörer, hur prostitutionsgrupperna följer upp och ibland utvärderar sitt arbete samt några försök att beräkna kostnader för olika insatser. En speciell aspekt som utredningen bett oss belysa är socialarbetarnas uppfattning om hur en eventuell kriminalisering skulle påverka det sociala arbetet.

Med uttrycket "värderande diskussion" vill vi betona att vi i detta kapitel inte enbart beskriver det sociala arbetet utan även tydligt värderar detsamma. I anslutning till några teman ger vi antydningar till förslag som vi menar skulle kunna vidareutveckla arbetet.

7.1 Några socialpolitiska reflexioner

Alla prostitutionsgrupperna startade under åren 1977–1984 med ett stort politiskt och förvaltningsmässigt stöd. I bakgrunden låg en socialpolitisk debatt om "fattiga i välfärden" och hur klasssamhället har producerat svaga och utsatta grupper som t.ex. missbrukare och prostituerade kvinnor. Det sociala arbetet på 1970-talet handlade om de utsattas rätt till bättre livsvillkor, litet tillspetsat. Den socialpolitiska bakgrunden till enheternas inrättande gav legitimitet och hög status åt gruppernas arbete. Detta stöd fanns kvar en bra bit in på 1980-talet.

Men samhällsklimatet förändrades efter hand under 1980-talets gång. Den socialpolitiska diskussionen började nu handla om huruvida vi har råd med

välfärden, vilka besparingar som måste göras, vilka generella förmåner som måste förändras och vilka grupper som bör prioriteras i det sociala arbetet. Intresset för marginaliserade gruppers situation avtog markant. I det läget minskade även det politiska och förvaltningsmässiga stödet till prostitutionsgruppernas verksamhet. Kommunala politiker intresserade sig inte längre för prostitutionsgruppernas verksamhet och ledandetjänstemän inom förvaltningarna fick andra "skötebarn" inom exempelvis äldreomsorg och barnomsorg.

I flera av prostitutionsgrupperna kan vi se att en slags autonom situation uppstår under slutet av 80-talet, där grupperna lämnas enamma med sitt arbete. Arbetsledningen ligger på någon person inom den egna gruppen. Kontakterna med andra distrikt och enheter inom förvaltningen minskar avsevärt. Samarbetet med andra myndigheter ligger helt på prostitutionsgruppen att genomföra. I den situationen sker också en nedgång i gatuprostitutionen som fordrar nya insatser och metodutveckling. Inom grupperna uppstår ifrågasättande av invanda arbetsätt och behov av att utveckla andra arbetsmetoder. Till detta kommer på flera orter organisatorisk turbulens, där prostitutionsgruppen förflyttas runt i organisationen till olika enheter. Sammantaget leder alla dessa faktorer till att personalen i grupperna tröttnar och personalbyten blir öljden.

Vid 90-talets ingång har det sålunda skett personalbyteni nästan alla grupperna med stora kunskapsförluster som följd¹. Grupperna har fått nya organisatoriska lösningar och nya arbetsledare. I flera grupper har man organisatoriskt förlagt prostitutionsgruppen till en cityenhet med andra udda fätverksamheter. Stödet från förvaltningsledningarna förefaller samtidigt ha ökat, framför allt i Stockholm och Göteborg. I Malmö och Norrköping förefaller socialbyråledningarna vara ganska ointresserade av det sociala arbetet mot prostitutionen.

Alla grupperna måste därför satsa på att bygga upp sina kunskaper om könshandeln genom uppsökande fältarbete. Två arbetsriktningar prioriteras: uppsökande fältarbete och stödjande arbete. Informationsarbete och fördjupad kunskapsproduktion får vänta tills grupperna har sanlat baskunskaper och utvecklat kontakter med en någorlunda stor grupp prostituerade kvinnor. Endast Göteborgsgruppen, som varit relativt stabil under en lång följd av år, kan satsa på fördjupad kunskapsproduktion och metodutveckling.

För närvarande föreligger goda organisatoriska förhållanden i de två storstadsgrupperna Stockholm och Göteborg. Dessa har fått tillfredsställande organisatoriska lösningar och intresserade ledningar, som givit extra resurser till handledning och metodutveckling. Grupperna har nu varit stabila så pass länge, att en kunskapsuppbyggnad återigen kunnat ske. Samtidig har gatuprostitutionen ökat successivt år från år under 90-talet. Den dolda prostitutionen ökar med import av kvinnor från andra länder. Nya former av prostitution uppstår, som

¹ Endast inom Göteborgsgruppen har det varit en kontinuitet bland personalen vilket medgivit kunskapsöverföring.

marknadsför sig ganska aggressivt i massmedia. Förespråkare för prostitution som yrke, som inspirerats av den s.k. prostitutionslobbyn på kontinenten börjar även framträda².

Nu mot mitten av 90-talet har det uppstått en ny socialpolitisk debatt om hur vi kan behålla delar av välfärden mitt i alla förändringar som sker. Diskussionen om EU-anslutning eller ej leder också till att man fokuserar nationella olikheter och särdrag. Mycket liberal narkotikapolitik och prostitution som ett godtagbart yrke och försörjning för kvinnor utmanar kraftigt våra värderingar om jämställdhet och solidaritet. Socialpolitiska farhågor motiverar tillsättningen av den nya statliga prostitutionsutredningen våren 1993.

Med denna korta redogörelse vill vi bara peka på samspelet mellan socialpolitisk kontext, politiskt och förvaltningsmässigt stöd inom kommunen som lett till skilda organisatoriska lösningar och olika personmässiga förhållanden. Den socialpolitiska kontexten tillsammans med inomorganisatoriska förhållanden torde ha påverkat gruppernas arbete avsevärt. Denna bakgrund måste man hålla i minne när vi nedan värderar gruppernas arbete, metoder och förhållningssätt (se avsnitt 7.3).

7.2 Inriktning mot gatuprostitutionen och för kvinnorna

Redan den tidigare prostitutionsutredningen betonade männens roll i prostitutionen och återopade beräkningar som kom fram till att på varje prostituerad kvinna går ca 50 män – kunder³. Utifrån detta kan vi hävda att prostitution i högsta grad även är en mansfråga. Den förra utredningen pekade också på att prostitution förekommer i många olika former där gatuprostitutionen utgör den synligaste men därmed inte sagt den dominerande formen.

Trots detta framstår det som tydligt att *fokus i det sociala arbetet fortfarande är riktat på gatuprostitutionen och på den prostituerade kvinnan*. Uppsökande arbete i gatuprostitutionen är gruppernas utgångspunkt och ett "nav" kring vilket det mesta arbetet centrerar. Det är på gatan som socialarbetarna knyter kontakter med kvinnorna. De söker etablera kontakt genom erbjudande om hjälp och stöd av olika slag. Det blir ofta fråga om ett ganska långsiktigt och tålmodskrävande arbete – ett motivationsarbete.

Detta är det dominerande intrycket från samtliga fyra specialgrupper. I Malmö och Norrköping arbetar socialarbetarna för närvarande helt med att utifrån uppsökande arbete på gatan motivera kvinnor för stöd och behandling av olika

²Prostitutionslobbyn beskrivs i en nytutkommen debattbok: Bodström C och von Zweigberg H (1994).

³Se t.ex. SOU 1981:71, s. 75.

slag. Grupperna i Stockholm och framför allt i Göteborg arbetar över ett vidare spektrum. Men även där är det uppsökande arbetet en central utgångspunkt.

Arbetet är i mindre utsträckning inriktat på den s.k. "dolda prostitutionen", som enligt Göteborgsgruppens "Arenaprojekt" kan beräknas svara för ca två tredjedelar av omsättningen i könshandeln. Grupperna har uppenbarligen inte utvecklat metoder för att arbeta med dessa typer av prostitution. De har själva producerat kunskap som antyder att många kvinnor som är verksamma inom den dolda prostitutionen har en mycket besvärlig social situation. För att kunna arbeta med denna prostitution är grupperna i hög grad beroende av ett nära samarbete med polisen. Det förefaller som de inte mer än undantagsvis, exempelvis tidigare i Malmö och numera i Stockholm och Göteborg i aktioner mot sexklubbar och massageinstitut, funnit former för detta.

Enligt vår uppfattning framstår det som mycket angeläget att utveckla metoder för att bredda det sociala arbetet till att mer direkt och långsiktigt kunna möta behov som finns inom olika former av dold prostitution. För detta torde inte minst internationaliseringen inom könshandeln tala. Andra har ju pekat på att denna tilltar och företrädesvis uppträder i andra prostitutionsformer än som gatuprostitution⁴. Metoder för samarbete mellan socialarbetargrupperna och polisen framstår i detta sammanhang som utomordentligt viktiga.

Vi noterar vidare att prostitutionsgrupperna inte arbetar med män – i rollen av köpare – annat än undantagsvis. I några kartläggande projekt har kunskaperna om männen som köper sex ökat avsevärt⁵. Dessa projekt visar bl.a. att det finns en relativt stor grupp män bland köparna med komplicerad sexuell och annan problematik.

I attitydpåverkande arbete genom information och utbildningar om prostitution har grupperna genom årens lopp givetvis nått många män. I vilken mån dessa insatser förmått att ändra attityderna till prostitution "bland män i allmänhet" är svårt att veta. I vilken utsträckning detta arbete nått köparna är likaså svårt att bedöma. (Vi vill med detta inte förringa värdet av ett sådant arbete, bara peka på att effekten av detsamma är osäker.)

Det är möjligt att det är svårt och kanske olämpligt att kombinera det nuvarande sociala arbetet – som ju i huvudsak inriktas på prostituerade kvinnor – med ett arbete med männen i rollen av köpare. Samtidigt har grupperna genom sin kunskapsproduktion visat på behov av insatser för männen i könshandeln. Vi menar att man bör pröva tanken med någon form av "kriscentra för könsköpare" riktade till framför allt vaneköpare i de större städerna. Kanske skall de organiseras fristående från nuvarande prostitutionsgrupper. En

⁴Se t.ex. Månsson (1992).

⁵I Malmö i "Sexualitet utan ansikte" (Månsson och Linders, 1984) samt nyligen avslutade projekt i både Göteborg "Varför går män egentligen till prostituerade" (1994) och i Stockholm "Torsken i flickstimmet" (Lantz, 1994).

inspirationskälla att bygga vidare på skulle kunna vara de olika kriscentra för män som växt fram under senare år⁶.

7.3 Arbetsinriktningar, metoder och förhållningssätt

De fyra huvudinriktningar som sedan Malmöprojektets tid har utgjort modell för arbetet har de mindre prostitutionsgrupperna ofta haft svårt att fullfölja. Av resursskäl har man blivit tvungen att koncentrera arbetet till uppsökande fältarbete och stöd- och behandlingsarbete. Det är bara de stora grupperna i Stockholm och Göteborg som kontinuerligt förmått arbeta med alla fyra inriktningarna. Även här har man vid omorganisationer eller personalbyten dragit ned arbetet till de två inriktningar, som utgör ett slags basarbetssätt. Vid personalstabilitet och goda förhållanden har däremot personal kunnat avdelas för att genomföra informationsinsatser, någon kartläggning eller kunskapsinsamling. Generellt över landet finns således en tydlig dominans för de två förstnämnda inriktningarna.

Det uppsökande fältarbetet har flera syften; att få kunskap om könshandeln, att nå kontakt med de prostituerade kvinnorna och att förhindra att unga flickor etablerar sig som prostituerade. På alla orter har det funnits *prioriterade målgrupper*, som personalen framför allt velat komma i kontakt med.

Först och främst har det varit kvinnor under 20 år, som alla grupperna mycket aktivt arbetar med för att förhindra nyetablering i prostitutionen. På alla orter där specialenheter finns har grupperna i stort sett lyckats förhindra nyetablering av unga kvinnor i gatuprostitutionen.

På ett par orter har tunga missbrukare varit en prioriterad grupp som socialarbetarna velat fånga upp för att bereda lämplig vård, t.ex. enligt LVM. På någon ort har gruppen i stället arbetat mer mot de icke missbrukande kvinnorna, då dessa ofta inte haft några behandlingskontakter inom socialtjänsten men tydliga hjälpbehov. På någon ort har personalen prioriterat kvinnor med barn för att undersöka barnens uppväxtförhållanden och om dessa far illa av moderns verksamhet. På senare tid framträder en grupp psykiskt sjuka kvinnor som förefaller mycket utsatta i könshandeln men som man har svårt att nå med gängse arbetsmetoder. I Stockholm och Malmö finns även små grupper av hiv-positiva kvinnor som prostitutionsgrupperna försöker ge extra stöd samtidigt som man kontrollerar att de inte prostituerar sig.

Metoderna i det uppsökande arbetet förefaller vara ganska enhetliga över landet. Kunskapsinhämtande om könshandeln har skett mer eller mindre systematiskt. Ibland har det gällt att skaffa sig baskunskaper om könshandeln

⁶Se t.ex. "Männens röster" (Lennér-Axelsson, 1989).

och grupperna i den. När det har funnits en stor kunskapsbas i gruppen, har speciella kartläggningar genomförts för att få fördjupad kunskap. De insamlade kunskaperna har sedan förmedlats ut till olika målgrupper i det attitydpåverkande arbetet.

I det uppsökande fältarbetet med äldre och mer erfarna prostituerade kvinnor beskrivs olika metoder och förhållningssätt mellan grupperna. I början av 80-talet tillämpades ett konfrontativt arbetssätt, där man genom övertalning försökte påverka enskilda kvinnor att lämna prostitutionen. I dag håller sig socialarbetarna mer avvaktande i det uppsökande arbetet. De tar omedelbar kontakt med unga flickor och mycket nedgångna missbrukare. För övrigt försöker man motivera till kontakt och erbjuda stöd och hjälp av olika slag. Socialarbetarna satsar nu på en successiv relationsuppbyggnad och gradvis rehabilitering i ett flerårigt perspektiv. Här finns naturligtvis en risk för ett för passivt agerande och att socialarbetarna inte blir en förändrande faktor i kvinnans situation. I stället kanske de integreras i könshandelsmiljön som ett trygghetsskapande element⁷.

I varje grupp ägnas en stor del av arbetstiden åt uppsökande fältarbete. Inom grupperna hävdas att detta arbete är grunden i verksamheten och måste ägnas mycket tid. Fältarbetarna måste hela tiden ha aktuell kunskap om könshandeln och nå kontakt med kvinnorna genom det uppsökande arbetet. Grupperna når också två tredjedelar av de gatuprostituerade kvinnorna på varje ort med motiverande samtal och erbjudanden om hjälp.

Vi har frågat oss om arbetssättet är för resurskrävande och medverkar till att hämma andra delar av arbetet, t.ex. behandlingsarbetet eller informationsarbetet. Andra arbetssätt behöver utvecklas inom grupperna, detta gäller speciellt det systematiska behandlingsarbetet. Kanske krävs det en specialisering inom de större grupperna så att man alternerar mellan olika arbetssätt över tid?

En annan fråga gäller metodutvecklingen inom det uppsökande fältarbetet, t.ex. mot kvinnorna inom den dolda prostitutionen och inom nya prostitutionsformer. Det uppsökande fältarbetet har varit likartat i ca 15 år och i huvudsak gällt gatuprostitutionen. Vi vet att den i dag inte utgör mer än knappt hälften av den totala prostitutionen i storstäderna. För andra prostitutionsformer saknas användbara och lämpliga metoder för uppsökande arbete, vilka behöver utvecklas snarast.

En tredje fråga aktualiseras av Hiv-informationsgruppen i Göteborg, där kvinnorna i projektet i huvudsak rekryterar varandra till självhjälpsgrupperna. De har då använt sig av det informella sociala nätverk som finns i prostitutionsmiljön. Denna form av rekrytering har hittills varit mycket användbar även om den har begränsningar. Utomlands bedriver de prostituerades föreningar

⁷ Detta dilemma mellan för starka ingrepp å ena sidan och för passivt agerande å den andra som två risker i det sociala arbetet beskrivs i R-M Eliassons bok (1987) s. 48-57.

uppsökande arbete på likartat sätt. Det visar sig således att det finns möjligheter att komma i kontakt med kvinnorna via deras naturliga sociala nätverk. Detta pekar på flera möjligheter i det uppsökande arbetet.

Motiverande och stödjande arbete med de prostituerade kvinnorna. Ett syfte med arbetet är att få kvinnorna att lämna prostitutionen och gå över till en mer konstruktiv livsform. Ett annat syfte är att ge stöd i en utsatt livssituation. En ny kontakt med en socialarbetare kan vara motiverande i sig, speciellt i en isolerad livssituation.

Socialarbetarna använder oftast kvinnornas motivation för att grundlägga en stödjande kontakt. Det är 25–30% av kvinnorna i gatuprostitutionen som får olika former av psykosocialt stöd. Grupperna ser sinsemellan olika på vad det stödjande arbetet innebär. Några intervjuade betonar den långsiktiga stödjande relationen medan andra beskriver stöd som korta avgränsade insatser.

Kvinnorna får olika former av psykosocialt stöd, där det instrumentella och praktiska stödet överväger. Speciellt förefaller resursmobilisering, t.ex. socialbidrag, utbildning och bostad vara viktiga delar i kvinnans rehabilitering och väg ut ur könshandeln. Kognitivt stöd, t.ex. information, vägledning och råd utgör relevant stöd för kvinnan när hon fattat beslut om att lämna prostitutionen. Socialarbetarna beskriver också hembesök och samvaro på fritiden med ganska ensamma kvinnor.

Med en mindre grupp kvinnor håller socialarbetarna en långvarig stödjande kontakt. Det rör sig om ca 5–10 kvinnor per socialarbetare och år. I dessa långvariga relationer förefaller gränsen mellan stöd och behandlingsarbete vara flytande. Under de stödjande samtalen sker en successiv påverkan, som kan leda till en förändring av kvinnans situation på sikt. De få klienter som vi har intervjuat från grupperna tillhör alla denna kategori.

Flera socialarbetare beskriver hur ett beslut att lämna prostitutionen kan komma plötsligt. I allmänhet är det ändå ett moget och medvetet beslut som har vuxit fram under lång tid. Efter beslutet följer en period av intensivt stöd och resursmobilisering, tills kvinnan fått en annan social situation och försörjning. Ännu lång tid efter det att prostitutionen avslutats lever kvinnan i en marginalsituation, där hon är i behov av stödjande kontakt. De intervjuade klienterna har tydligt beskrivit denna marginalsituation och att risken för återfall är stor. Kvinnorna i självhjälpsgruppen beskriver värdet av att ha en grupp att få stöd hos vid tillfälliga svackor och kriser. Det stödjande arbetet innefattar således både akuta insatser/handlingar och långvariga stödjande relationer.

Psykosocialt behandlingsarbete sker i olika omfattning i alla grupperna. Endast Göteborgsgruppen beskriver ett målinriktat behandlingsarbete med en grupp kvinnor. Behandlingssamtal under 1–2 års tid handlar om barndomsupplevelser, sexuella övergrepp, relationer till viktiga personer, psykologiska problem och

identitet. Samtalen sker utifrån en psykodynamisk grundsyn och objektrelations-teori. Socialarbetarna får också handledning med sådan inriktning på sitt behandlingsarbete.

När det gäller stöd- och behandlingsarbetet inom prostitutionsgrupperna är det en liten grupp kvinnor som kommer i åtnjutande av det, ca 25 % av de gatuprostituerade kvinnorna. Kvinnor i andra prostitutionsformer får sällan hjälp⁸. Vår slutsats måste bli att stöd- och behandlingsarbetet är ytterst viktigt för den grupp kvinnor som kommer i åtnjutande av det men att det är klart otillräckligt till sin omfattning.

En reflexion kan göras om förhållandet mellan det stödjande och det behandlande arbetet inom grupperna. Med något fortbildning och kvalificerad handledning skulle alla grupperna kunna utveckla en samtalsbehandling för de kvinnor som så önskar. Samtalen skulle kunna byggas upp kring viktiga teman i kvinnans liv och utifrån en tvärvetenskaplig grundsyn, t.ex. objektrelationsteori kanske kompletterad med feministisk teori. Här finns kunskaper från behandlingshemmen för kvinnliga missbrukare som lätt skulle kunna överföras till prostitutionsgrupperna. Vi anser att det behövs en kunskaps- och metodutveckling av behandlingsarbetet inom grupperna. Ett alternativ är naturligtvis att bygga upp speciella behandlingsenheter för sådan kunskapsutveckling och behandling i de tre storstäderna⁹.

Det förekommer även stöd- och behandlingsarbete inom den ordinarie socialtjänsten och inom andra myndigheter som missbruksvård, kriminalvård och psykiatri. Vi tror att en hel del prostituerade kvinnor får hjälp på andra vägar, ofta utan att tjänstemännen där har kunskap om deras prostitutionserfarenheter. Eftersom en stor grupp kvinnor lämnar prostitutionen utan kontakt med de speciella enheterna är det anledning att tro, att många tar sig ur prostitutionen via informellt stöd från familj, släkt och vänner. Det finns här en självläkningsprocess som man för närvarande har föga kunskap om.

Allmänt inriktat arbete innefattar informationsarbete, attitydpåverkande arbete till olika målgrupper samt aktioner för att motverka prostitutionen. Detta arbete har mycket olika omfattning i de olika grupperna. I de stora grupperna kan det periodvis uppgå till ca en tredjedel av arbetstiden. I de små grupperna rör det sig om enstaka informationsinsatser till grupper som begär det. De stora grupperna har genomfört regelrätta informationskampanjer till olika målgrupper. Göteborgsgruppen har därvid experimenterat med att använda konstnärliga metoder som utställningar, film och teater i informationsarbetet.

Vi kan se att det föreligger ett stort informationsbehov både ute i samhället hos olika grupper samt inom vårdsektorn. Det framträder regelbundet i massmedia

⁸I Göteborg har ca 60 kvinnor från s.k. sexklubbar under årens lopp gått i stöd- och behandlingssamtal hos prostitutionsgruppen. De utgör dock en liten del av alla kvinnor som "arbetar" i den dolda prostitutionen.

⁹Sådana behandlingsenheter föreslogs bl.a. av klienten Lena i Stockholm.

personer som förespråkar ett nytt synsätt på prostitutionen. De hävdar att prostitutionen är ett respektabelt yrke som fyller en samhällslik funktion och som bör omgärdas med god arbetsmiljö. Detta synsätt hämtar sina åsikter från den s.k. prostitutionslobbyn på kontinenten, i Holland och Tyskland. Med större öppenhet till Europa försöker man föra in dessa nya synsätt även i Sverige. Som vi ser det kräver detta nya och stora informationsinsatser från personer som arbetar med och har god kunskap om prostitutionsproblematiken. Speciellt ungdomar påverkas av nya trender och behöver informeras om hur verkligheten i könshandeln ser ut.

Personalen inom prostitutionsgrupperna beskriver även ett stort kunskapsbehov inom socialtjänsten och övriga vårdsektorn, t.ex. missbruksvård, kriminalvård och psykiatri. Kunskaperna om prostituerade kvinnors liv i könshandeln är i allmänhet dålig och en mängd myter och föreställningar finns. Dessa myter kan påverka handläggningen av kvinnans ärende och motverka att hon får adekvat hjälp. Här behövs egentligen en mycket omfattande informationsverksamhet som prostitutionsgrupperna i nuvarande form inte har möjlighet att svara för. I storstäderna kan man ringa till specialenheten och få tid för studiebesök eller konsultation. Men ute i landet på socialbyråer, sjukhus och institutioner är det mycket svårare att få tillgång till specialkunskaper.

Vi ser här ett behov av ett nationellt kunskapscentrum som kan bygga upp kunskaper om prostitutionen i olika delar av landet, som har överblick även över de nya formerna av prostitution och som kan genomföra informationer till de yrkeskategorier, förvaltningar och kommuner, som efterfrågar kunskaper på området. Plötsligt blossar könshandeln upp på en mindre ort och man måste finna metoder för att bedriva ett uppsökande och stödjande arbete. Då borde det finnas ett nationellt kunskapscentrum att vända sig till för information, konsultation och handledning¹⁰.

Dokumentation och kunskapsproduktion förekommer i prostitutionsgrupperna i mycket olika omfattning. För alla grupperna finns målbeskrivningar med riktlinjer för verksamheten och huvudarbetsuppgifter angivna. Alla grupperna lämnar också redovisningar av sin verksamhet i form av rapporter och verksamhetsberättelser¹¹.

Grupperna producerar informationsbroschyrer om könshandeln och prostitutionsgruppens arbete som delas ut som information till klienter, vid studiebesök etc. Även informationsbroschyrer i vissa specialämnen produceras,

¹⁰ Procenter i Oslo har från jan 1994 blivit ett nationellt kunskapscentrum med stöd från Socialdepartementet och Oslo kommun. Personal har avdelats för information, utbildning och konsultationsverksamhet runt om i Norge.

¹¹ Ibland förekommer även fallbeskrivningar som ger en god inblick i arbetets art, t.ex. Malmögruppens verksamhetsberättelse för 1993.

t.ex. kring smittspridningen av hiv/aids. Göteborgsgruppen har varit föregångare och utarbetat informationsmaterial själva eller tillsammans med journalister.

Riktlinjer för arbetet, befattningsbeskrivningar, statistik, verksamhetsberättelser samt informationsbroschyrer finns för alla prostitutionsgrupper. Däremot saknas ofta större kartläggningar av könshandeln på orten. Mycket kunskap om könshandeln finns bland personalen i prostitutionsgrupperna och överförs endast muntligt till nya kollegor. Detta gör arbetet mycket känsligt för personbyten och omorganisationer, som kan leda till allvarliga kunskapsförluster.

De större grupperna med stabil personal och organisatoriskt stöd har lyckats erhålla eller avdela resurser för att genomföra mer omfattande kartläggningar av forskningskaraktär. Detta FOU-arbete omfattar de stora grupperna i Stockholm och Göteborg. De mindre grupperna har inte haft resurser att genomföra sådana kartläggningar.

I Göteborg har man under en fyraårsperiod genomfört fyra större kunskapsproducerande projekt. Detta har tagit en stor del av personalens arbetstid i anspråk. Sålunda har man tagit fram intressant ny kunskap om de prostituerade kvinnornas bakgrund, uppväxt och inträde i prostitutionen samt om olika grupper av kunder i könshandeln och deras problem. Även den dolda prostitutionen på hotell, restauranger, sexklubbar och massageinstitut i staden har kartlagts. Två projekt har lett till metodutveckling i arbetet.

I Stockholm har man under 1993 genomfört en kartläggning av kunder genom en intervjuundersökning och fått kunskap om deras motiv, attityder och sexuella vanor¹². En inventering av massageinstituten i centrala Stockholm har också företagits under året.

Man måste i sammanhanget beakta att det sker en kunskapsproduktion om könshandeln även utanför specialenheterna, nämligen av forskare som tidigare varit verksamma i det praktiska sociala arbetet mot prostitutionen. Teori- och begreppsbildningen på området hörhär huvudsakligen från denna forskning¹³. Man kan således se att Malmöprojektet både givit upphov till en gren med universitetsbaserad forskning om könshandeln och en praktiskt baserad FOU-verksamhet i de större prostitutionsgrupperna. I Norge finns en liknande tudelning av kunskapsproduktionen; dels forskning vid universiteten dels FOU-arbete vid specialenheterna. På de nordiska konferenserna vartannat år sker ett kunskapsutbyte mellan dessa båda forskningsgrenar.

¹²Se Lantz I (1994).

¹³Se avhandlingar och rapporter från Malmöprojektet, t.ex. Månsson, S-A (1981) och Larsson S (1983) samt Månsson S-A och Linders A (1984).

7.4 Samarbete, samverkan och samspel med andra

Ingen av prostitutionsgrupperna handlägger ärenden i Socialtjänstlagens mening – dvs. fattar myndighetsbeslut om bistånd. Socialarbetarna i grupperna utför emellanåt traditionellt utredande arbete, som blir en del av andra socialarbetares beslutsunderlag för biståndsprövning. Givetvis ingår arbete av utredande karaktär som grund för hur socialarbetarna inriktar sitt arbete med enskilda kvinnor.

Tidigare handlade grupperna ärenden i såväl Malmö, under projektiden, som i Göteborg, fram till 1988. Det fanns fördelar med en sådan uppläggning av arbetet. De hade själva förfogande över materiella resurser, främst i form av socialbidrag, och kunde i detta avseende arbeta mer självständigt och snabbt svara mot akuta behov. Samtidigt menade en del kritiker att socialarbetarna på så sätt "köpte sig" kontakter med de prostituerade kvinnorna. Den nuvarande ordningen föredras dock entydigt av alla berörda socialarbetare. Skälen till detta är att arbetet bygger på förtroende från enskilda kvinnor och på långsiktighet och stabilitet i kontakterna liksom att grupperna med denna organisation kan minimera sin egen administration.

Denna organisation av arbetet kräver dock ett gott samarbete, med bl.a. *socialtjänstens* övriga individ- och familjeomsorg, för att fungera. Det förefaller som om grupperna är väletablerade och respekterade bland de socialarbetare de ofta samarbetar med. Enligt grupperna tar handläggande socialsekreterare som regel hänsyn till synpunkter från gruppernas socialarbetare. De "blir lyssnade på" och betraktas som experter inom prostitutionsområdet och uppfattas vara de som bäst känner den prostituerade kvinnan. Grupperna beskriver att informationsutbytet för det mesta är friktionsfritt och förtroendefullt.

Några problem i sammanhanget finns dock. Ett sådant är att den nuvarande ordningen bidrar till att det blir många samarbetspartners (och personer) att hålla kontakt med inom socialtjänsten. Detta blir tydligare ju större kommun det gäller. Till detta kommer att många av de aktuella kvinnorna bor i andra kommuner, något som bl.a. Stockholmsgruppen framhåller. Grupperna ingår, som vi tidigare framhållit, i ett komplext organisatoriskt nätverk. Detta är tids- och därmed resurskrävande. Kontakterna med betydelsefulla organisationer och personer i nätverket måste underhållas kontinuerligt.

Hur är det då med samarbetet med olika organisationer utanför socialtjänsten? Med *polisen* har prostitutionsgrupperna ett nära och bra samarbete "på gatuplan" överlag. Poliserna och socialarbetarna samarbetar enkelt och informellt exempelvis för identifikation av unga flickor, för hjälp i akuta lägen etc. Ömsesidigt beskrivs ett otvunget och förtroendefullt samarbete i enskilda fall. Information ges och tas under bibehållande av olika roller. Däremot förekommer mindre av samarbete högre upp i respektive organisationer. I Göteborg framträder olika uppfattningar om behov, inriktning och prioriteringar – från polisen sammanhängande med att prostitution i sig ej är kriminaliserad. Att

Malmöpolisens har en grupp som ägnar arbetstid åt prostitutionsrelaterade brott uppskattas mycket av socialarbetarna där och tas även upp av de andra prostitutionsgrupperna som ett föredöme. I Norrköping liksom i Göteborg efterlyser grupperna mer fasta poliskontakter, vilket skulle bidra till att utveckla och effektivisera samarbetet.

Alltefter inriktning i arbetet uppkommer behov av andra samarbetspartners. En mängd sådana finns och vi har tidigare pekat på och exemplifierat några av dem. Samarbetet spänner över ett brett spektrum av samhällsliga instanser. Vi finner samarbetspartners inom sjukvården såsom primärvård, smittskydd, infektion och psykiatri. Med vissa har grupperna fasta samarbetskanaler – exempelvis med smittskydd och infektionskliniker. Prostitutionsgrupperna samarbetar med olika *behandlingshem* främst när det gäller missbrukande kvinnor. Behandlingshem som medvetet arbetar utifrån betonande av kvinnoidentitet förefaller här särskilt värdefulla. För hiv-arbetet förekommer kontakt med *hälso- och miljöskyddet*. Ibland tas kontakt med *gatukontoret* om trafiksituationen i prostitutionsområdena. I Stockholm beskrivs samarbete med *Stadsmissionens* kvinnohärbärge och öppna dagverksamhet. Grupperna uppger att andra frivilliga kyrkliga hjälpinsatser under senare år har "kommit och gått". Det är dock tydligt att (ännu) ingen sådan är etablerad mer långsiktigt, såsom förhållandet är i många andra länder. I Norge har t.ex. Bymissionen en verksamhet som är inriktad på arbete för prostituerade. Notabelt är likaså att grupperna beskriver ganska litet samarbete med frivården.

Sammanfattningsvis vill vi betona att prostitutionsgrupperna ingår i ett komplext organisatoriskt nätverk, vilket kräver avsevärda resurser för samarbete. Då grupperna inte handlägger enskilda ärenden krävs ett gott samarbete med handläggande instanser inom socialtjänsten. För ett effektivt socialt arbete krävs samspel med många andra verksamheter i prostitutionsgruppernas omvärld. Det behövs resurser för information och kunskapspridning om prostitutionen som fenomen liksom om den egna gruppens verksamhet.

7.5 Det sociala arbetets dokumentation, uppföljning och utvärdering

Gruppernas dokumentation av arbetet sker i många olika former och är olika väl utvecklad. Dokumentation kan tjäna många olika syften; den kan vara till stöd för minnet i det enskilda fallet eller den kan vara ett underlag för sammanställningar av vad gruppen gjort under en tidsperiod exempelvis. Dokumentation av olika slag kan också utgöra ett viktigt underlag för olika slags uppföljningar och utvärderingar. I vissa fall är dokumentationen underlag för kunskapsproduktion och kunskapspridning.

Beträffande prostitutionsgrupperna finns några omständigheter som gör dokumentationen osäker. Vi skall börja med att ta upp några sådana omständigheter som en bakgrund för beskrivningar av och reflektioner om hur grupperna värderar sina arbetsresultat. Därefter ger vi några synpunkter på hur de skulle kunna ordna viss dokumentation som underlag för olika sorters uppföljningar och utvärderingar.

Men först; många har sagt det förr och det är närmast en truism – det är bemängt med avsevärda svårigheter att följa upp och utvärdera socialt arbete. Vi kan som regel inte låta en lätt kvantifierbar indikator utgöra mått på verksamhetens resultat. Arbetet är mångfacetterat och innehåller kvaliteter som inte så lätt låter sig fångas i siffror. Detta gäller inte minst när socialt arbetet med prostituerade skall utvärderas. Detta faktum påverkar denna rapports uppläggning och resonemang, liksom det påverkar den dokumentation och uppföljning som vi tagit del av från grupperna.

Dokumentationen om enskilda personer/kvinnor präglas givetvis av att prostitutionsgrupperna inte är handläggare i socialtjänstens mening. De har därför inte rätt att föra personregister. Möjligheterna till dokumentation om enskilda är begränsade. I arbetet förs "arbetsanteckningar", ibland ordnade kronologiskt efter vad som händer under ett arbetspass, ibland ordnade efter vad socialarbetarna finner viktigt att notera över tid beträffande kvinnor man har kontakt med.

Behovet av dokumentation kan diskuteras ur många aspekter. Vi skall här begränsa oss till att diskutera frågan utifrån möjligheterna att använda dokumentation som underlag för uppföljning och utvärdering av arbetet. Att prostitutionsgrupperna har begränsade möjligheter att insamla och sortera dokumentationen om enskilda individer gör det svårare att använda den vid uppföljningar och för att bedöma resultat, åtminstone när relativt många personer är aktuella över en ibland ganska lång tid. Så är ju som tidigare framgått fallet i de tre stora städerna. I Norrköping kan socialarbetarna hålla sina kunskaper om kvinnorna "i huvudet", åtminstone så länge personalkontinuitet råder.

Hur gör grupperna i praktiken för att följa upp och bedöma vad arbetet leder till? Detta sker på många olika sätt. Vi skall ge några exempel:

- Det sker i samtal med enskilda kvinnor kring utveckling och förändring i deras livssituation. Socialarbetare och klient träffas för att följa upp vad de kommit överens om och planerat att genomföra. Ibland sker detta i samarbete med andra inblandade, exempelvis handläggande socialsekreterare. Arbetsmetodiken tycks olika utvecklade hos de olika grupperna och bland olika socialarbetare. Vårt intryck är att det ofta är upp till de enskilda socialarbetarna att utveckla och finna sin egen "arbetsstil" härvidlag.

- Diskussioner äger rum i grupperna kring fram- och motgångar i arbetet. Dessa återkommer regelbundet vid olika slags gruppsamlingar.
- I verksamhetsberättelser redogörs för och värderas arbetet på (oftast) årsbasis till ledning och nämnd. Exempel är uppgifter om antalet iakttagna kvinnor, deras ålder, typer av insatser m.m. Ibland värderas arbetet mer explicit, och utifrån det dras erfarenheter för hur arbetet skall utformas för kommande period – berättelsen övergår i en plan.
- Ibland belyses särskilda delar av arbetet i speciella projekt. Som vi tidigare redogjort för är det då framför allt fråga om att producera och/eller sammanställa kunskaper för det egna fortsatta arbetet. Detta sker, som vi redogjort för, internt, men också i form av externa forskningsprojekt. Mer sällan har vi funnit att projekten är av mer tydligt utvärderande karaktär, vad gäller det sociala arbetets betydelse för förändringar i kvinnornas situation.
- Ett – som vi tycker intressant och viktigt – sätt att dokumentera och presentera arbetet är att göra fallbeskrivningar utifrån en persons liv och händelseutveckling. Dessa beskrivningar integreras ibland i verksamhetsberättelser.

Generellt söker grupperna "besiffrar" dokumentationen där så är möjligt (antal personer, pass på gatan, olika typer av kontakter, intensitet i samarbete osv.). Det finns dock inget generellt sätt att ordna redovisningarna, vilket naturligtvis gör dem svåra att jämföra.

Det är viktigt att notera att *allt inte kan mätas*, och än mindre med samma måttstock. Förändringar och framgång är i socialt arbete i hög grad individuellt och mångskiftande. Att söka reducera värderandet av arbetet till enkla sifferserier kan lätt bli mycket missvisande. Åter vill vi betona att socialt arbete med prostituerade är ett i hög grad kvalitativt och långsiktigt arbete tillsammans med människor som ofta har en mycket komplex problematik. I sammanhanget är det viktigt att ha respekt och tillit till den "invändiga" kunskap som finns hos socialarbetarna. Det är viktigt att utveckla redovisningsformer för denna, exempelvis i form av kommenterade fallbeskrivningar.

Samtidigt som vi hävdar ovanstående vill vi antyda att det finns inslag i arbetet som lämpar sig för en mer kvantifierad form av dokumentation och redovisning. Denna information skulle åtminstone delvis kunna standardiseras för att möjliggöra jämförelser – exempelvis över tid och mellan olika grupper. Vi skall här *antyd*a några sådana "mått" som grupperna skulle kunna använda sig av. Tagna tillsammans kan de ge en bild av arbetet och dess resultat. En bild vid sidan av och som komplement till andra bilder och beskrivningar.

- *"Produktions- eller prestationsmätt"*
Exempelvis antal kontakter, antal insatser av olika slag (som motivation, stöd, behandling m.m.), antal kvinnor och män, antal och typ av information. Uppgifterna måste givetvis relateras till tidsenheter.
- *"Produktivitets- och kostnadsmätt"*
Produktivitet handlar om "styckekostnad". Dessa mått kan vara desamma som under punkt 1 men här satta i relation till kostnad per prestation.
- *"Effektmått"*
Det mest centrala i detta sammanhang torde vara hur många som slutar prostituera sig under en viss tidsperiod. För en utförligare beskrivning kan givetvis andra mått komplettera, såsom hur många som slutat missbruka, erhållit arbete, klarar sig utan socialbidrag. Men dessa är givetvis ändå ganska grova och onyanserade mått.
- *"Kvalitetsmått"*
Hur uppfattar, bedömer och värdesätter de som har kontakt med grupperna arbetet? Detta kan ske genom enkäter till eller intervjuer (gärna standardiserade) med aktuella kvinnor, eventuellt män och viktiga samarbetspartners.

Ovanstående skall ses som antydningar om vad som skulle kunna ingå i en mer samlad dokumentation beträffande vissa av arbetets aspekter. För att så skall kunna ske krävs ett utvecklingsarbete och engagemang i prostitutionsgrupperna. Skall dessa typer av uppgifter komma fram och komma till användning krävs att de är meningsfulla för dem de gäller och berör¹⁴. Samt återigen; detta kan ge en bild av arbetet och dess betydelse vid sidan av andra mer kvalitativa belysningar.

7.6 Dyr eller billig verksamhet?

I detta avsnitt skall vi illustrera möjliga resonemang, som kan föras utifrån insamlad och systematiserad kvantitativ dokumentation, med några enkla och försöksvisa beräkningar. Beräkningarna kan tjäna som ett underlag för några reflektioner kring verksamheten.

I grupperna arbetar sammanlagt 15–17 "årsarbetare". Den samlade lönekostnaden kan beräknas till ca 7 miljoner kr per år. Till detta kommer kostnader för arbetslokaler, resor i tjänsten, utbildning och handledning samt olika expenser för böcker och annat arbetsmaterial. Lönekostnaden torde dock vara den

¹⁴Flera exempel finns på dokumentations- och uppföljningssystem som inte uppfattas som meningsfulla och därför inte används. Se t.ex. "Går det att bistå med bra resultat", Karlsson (1992).

dominerande posten. Låt oss uppskatta den totala kostnaden för prostitutionsgrupperna i Sverige till 9 miljoner kronor per år.

Hur många kvinnor når prostitutionsgrupperna? Hur många får stöd/behandling och vad blir kostnaden per individ? Vad får samhället, i vid bemärkelse, för dessa pengar? Är det en dyr eller billig verksamhet? Det är några frågor vi skall antyda svar på.

När vi räknat samman *antalet kvinnor som grupperna har kontakt med* för erbjudande om stöd och hjälp under ett år blir summan ca 600 kvinnor. Om 40% av den totala arbetstiden används till uppsökande och kontakttagande verksamhet så blir kostnaden 6 000 kr per kontaktad kvinna och år. Om det är en hög eller låg kostnad går inte att besvara utan att sätta kostnaden i relation till något. Här finner vi inga omedelbara jämförelser. En jämförelse med annan fältverksamhet antyder att det rör sig om högst rimliga kostnader¹⁵.

Med ett mindre antal kvinnor bedriver socialarbetarna *stöd- eller behandlingsarbete*. Från gruppernas statistik kan vi uppskatta antalet till ca 150 kvinnor per år. Om vi kalkylerar med att även för detta används 40% av arbetstiden¹⁶ kommer vi fram till en kostnad om 24 000 kr per kvinna och år. Är då detta en hög eller låg kostnad? Även detta måste ställas i relation till något. Det som ligger nära till hands är att jämföra med behandlingshem. Här vet vi att kostnaden kan vara ungefär 1 500 kr per dag och att det inte är ovanligt med behandlingstider på mellan sex månader och ett år – ibland längre. För att fullfölja räkneexemplet fortsätter vi och finner att kostnaden för en sex månaders behandlingshemsvistelse uppgår till ca 270 000 kr. Flera socialarbetare har angett att en realistisk rehabiliteringstid för en kvinna med lång tids prostitutionserfarenhet är ca tre år. Pågår under denna tid stöd- och behandlingsinsatser från prostitutionsgruppen kan kostnaden uppskattas till ca 73 000 kr. Till detta kommer sannolikt kostnader för andra insatser från sjukvård, för socialbidrag o. dyl. I ett sådant här sammanhang framstår dock inte stöd- och behandling genom prostitutionsgrupperna som en speciellt dyr verksamhet. Allt givetvis under förutsättning av att avsedd effekt uppnås. Om effekterna av behandling vet vi, som bekant, ganska lite.

Nu är vår avsikt inte att plädера för stöd- och behandling i gruppernas regi i stället för på behandlingshem. Båda formerna behövs och är inte utbytbara. Det finns även andra intressanta former av "stöd och behandling" att fundera kring i sammanhanget. Vi tänker här närmast på grupperna för hiv-information

¹⁵Enligt uppgifter från Cityenheten i Göteborg liksom från fältsektionen i Borås kan kostnader per kontaktad ungdom i det uppsökande fältarbetet på liknande sätt beräknas till knappt 3 000 kr. Det förefaller vara mycket rimligt att insatsen för att etablera kontakt med ungdomar är mindre än för att komma i kontakt med prostituerade kvinnor.

¹⁶Resterande 20 procent räknar vi används till intern och extern information, utbildning, handledning och projektarbeten.

i Göteborg. Årskostnaden för dem är ca 1,75 miljoner kronor, inklusive lön till de genomsnittligt sex kvinnor som deltar i verksamheten. Per kvinna blir kostnaden knappt 300 000 kr per år. Parallellt utförs här ett värdefullt arbete i form av HIV-information "på gatan", samtidigt som verksamheten är exempel på en intressant och uppenbarligen framgångsrik form av rehabilitering för en kategori kvinnor, man annars haft svårt att nå för mer långsiktiga insatser. Göteborgsgruppen beräknar att av de hittills 17 kvinnor som deltagit i verksamheten har 15 kvinnor i mycket stor utsträckning förändrat sin livssituation i positiv riktning.

Dessa försöksvisa beräkningar av några kostnader satta i relation till olika insatser antyder att det är en, för samhället ganska billig (i bemärkelsen låga kostnader) verksamhet som bedrivs genom prostitutionsgrupperna.

7.7 Eventuell kriminaliserings betydelse för det sociala arbetet

Vi skall här ta upp ett tema av något annorlunda karaktär. Vad skulle en kriminalisering av prostitutionen betyda för det sociala arbetet? Vid intervjuer med såväl socialarbetarna som med poliser har vi tagit upp denna fråga.

Vi kan inledningsvis konstatera att det inte finns någon enhetlig uppfattning bland socialarbetarna i frågan om prostitution bör kriminaliseras. Uppfattningarna är delade och några anser att en *utökad* kriminalisering skulle vara av värde (med utökad menas att redan i dag är ju prostitution kriminaliserad under vissa omständigheter). Andra socialarbetare uppfattar däremot en ökad kriminalisering som övervägande negativ.

Vissa socialarbetare pekar på att då en kriminalisering redan finns i dag inom väsentliga områden handlar problemet snarast om tillämpningen av existerande lagstiftning. Dessa skulle önska en mer strikt tillämpning och ökad uppmärksamhet från polisen, främst beträffande utnyttjandet av missbrukande prostituerade, tillämpning av koppleristadganden, liksom av hyreslagen vad gäller uthyrning av lokaler samt att lagen tillämpades vad gäller s.k. sexklubbar. Även i detta sammanhang betonas vikten av samarbete med polisen.

Andra menar att det vore rimligt att, som en markering från samhällets sida, kriminalisera könsköp – dvs. oftast mannen. Man menar att detta skulle ha en avhållande effekt för s.k. tillfällighetsköpare. Samtidigt inser de att en sådan lagstiftning skulle bli mycket svåröverskad. Ingen menar att säljaren av kön – dvs. oftast kvinnan – skulle kriminaliseras. Motivet till detta är kunskaperna om kvinnornas mycket utsatta situation. En kriminalisering skulle ytterligare försämra deras situation. Kvinnorna ses som i första hand offer med i realiteten mycket begränsade valmöjligheter.

De som förespråkar en utökad kriminalisering av könsköp betonar framför allt att det kan ha effekter på sikt. Förutom att det är en markering från samhällets sida om att könsköp är en förbjuden handling, så kan ett förbud medföra väsentligt minskad efterfrågan, vilket i sin tur skulle minska nyrekryteringen av kvinnor – det skulle bli svårare att finna kunder. På kort sikt kan möjligen situationen försämrats för prostituerade kvinnor genom att deras försörjningsmöjligheter blir sämre, men fördelarna överväger ändå på längre sikt.

Vilka risker finns då med en utökad kriminalisering? Risken är stor att verksamheten "går under jorden" och att kvinnorna på så sätt kan fara ännu mer illa. Om prostitutionen görs mer osynlig försvåras det sociala arbetet. (Notera i sammanhanget att en dominerande del av gruppernas arbete riktas mot gatuprostitutionen – den synliga.) Risk kan finnas att socialarbetarna uppfattas som "spioner" och att det blir svårare att arbeta förtroendefullt. Alldeles särskilt skulle så bli fallet om även kvinnan i prostitutionen kriminaliserades.

Men som vi inledningsvis skrev är uppfattningen inte enhetlig bland socialarbetarna. Göteborgsgruppen förefaller ha en enhetlig uppfattning om att en ökad kriminalisering vore värdefull. De nackdelar en sådan kan medföra är hanterbara. De andra grupperna är mindre entydiga i sin uppfattning. Särskilt Stockholmsgruppen betonar de problem som en ökad kriminalisering kan medföra.

De poliser som i sitt dagliga arbete är personligen engagerade mot prostitutionen är för en utökad kriminalisering. De menar att som rättsläget är i dag tvingas de ibland passivt se på när unga kvinnor dras in i könshandeln utan att kunna ingripa. Polisen i Göteborg är däremot emot en ökad kriminalisering, på grund av svårigheterna att upptäcka och beivra de brott det här skulle bli fråga om.

Sammanfattningsvis är uppfattningarna delade bland socialarbetarna i fråga om ökad kriminalisering och vilken betydelse en sådan skulle få för det sociala arbetet. För vårt arbete har inte frågan varit så central att vi haft anledning att arbeta fram en klar ståndpunkt i frågan. Dock vill vi tillfoga som en risk med en ökad kriminalisering att den kan tänkas bli en "skenåtgärd" från samhällets sida. Ja, se nu har samhället förbjudit företeelsen och kan med polisiära och rättsliga insatser komma till rätta med problemen, medan betydelsen av det sociala arbetet kan nedtonas. Samtidigt har såväl forskning som prostitutionsgruppernas arbete visat att de kvinnor som är verksamma i prostitutionen har en komplex social och psykologisk problematik, liksom att kunskaperna växer om att även många könsköpare – män – har en problematik som borde uppmärksammas. Om en kriminalisering skulle få till följd att det sociala arbetet tonades ner vore den således klart negativ.

8 Sammanfattande synpunkter och förslag

Vi är angelägna om att inleda detta avsnitt med att ge våra huvudintryck av det sociala arbetet mot prostitutionen i Sverige. *Genom prostitutionsgrupperna bedrivs ett bra och ibland rikt varierat socialt arbete mot prostitutionen i Sverige till en relativt låg kostnad.* Detta arbete kompletteras ofta med viktiga insatser från andra organisationer, t.ex. polis, behandlingshem och sjukvård.

Socialt arbete mot prostitutionen är ett kvalificerat socialt arbete som ställer krav på särskild kunskap och kompetens. Det gäller att utveckla kunskaper om ett komplext samhällsfenomen, där man möter många enskilda personer, främst kvinnor som far mycket illa och lever i en utsatt social situation. Det handlar om att förena olika delar i socialarbetarrollen; uppsökande fältarbete i gatumiljöer, stöd- och behandlingsarbete med kvinnorna, kunskapsspridning och ofta även kunskapsproduktion. Ibland har socialarbetargrupperna kunnat bedriva sitt arbete med uttalat stöd och under positiv uppmärksamhet. Det har även varit perioder då isolering, brist på stöd och ifrågasättande kritik har präglat gruppernas tillvaro.

Med dessa markeringar och utifrån den värderande diskussionen i förra kapitlet vill vi summera rapporten och låta den utmyнна i ett antal synpunkter och förslag till förbättringar av de sociala insatserna. Synpunkterna och förslagen har successivt växt fram i arbetet. Det är fem olika teman som faller ut och som indirekt tidigare har behandlats i texten. Till varje tema är knutet ett eller flera förslag.

8.1 Breddning av det uppsökande arbetet mot den s.k. dolda prostitutionen

Det sociala arbetet mot prostitutionen har varit mycket inriktat på uppsökande arbete i gatuprostitutionen, där det har gällt att få kunskap om olika gruppers situation och agerande samt hitta metoder att nå och hjälpa de prostituerade kvinnorna. Det har förekommit försök att kartlägga och göra insatser mot den dolda prostitutionen, t.ex. mot porrklubbarna i Malmö under 1970-talet och sexklubbarna i Göteborg på 1990-talet. Men dessa åtgärder har varit otillräckliga till omfattningen och ibland haft karaktären av punktinsatser. Den dolda prostitutionen utgör enligt en kartläggning ca två tredjedelar av all prostitution och den är i växande.

Vi anser att det uppsökande arbetet måste breddas med metodutveckling för att kartlägga och angripa den dolda prostitutionen samt finna metoder att hjälpa de kvinnor som är verksamma i den. Men detta är omöjligt att åstadkomma enbart genom socialt fältarbete i prostitutionsgrupperna. I stället fordras samverkan och nära samarbete mellan polis, åklagare och socialarbetare för att kunna få tillträde till och utforma insatser mot den dolda prostitutionen och dess grupper.

Enligt vår mening vore det värdefullt om *ett specialteam* i vardera av de tre storstäderna inrättades för uppsökande arbete mot den dolda prostitutionen. Teamen bör vara placerade vid polisen men ha en blandad yrkessammansättning. Dessa grupper bör naturligtvis också ha ett nära samarbete med prostitutionsgruppen på orten.

8.2 Stöd och hjälp till utsatta grupper inom prostitutionen

Kartläggningar har visat att det inte bara är de prostituerade kvinnorna som har en problematisk situation. Även många kunder, s.k. vaneköpare, har psykologiska, relationella och sexuella problem som gör att de mår dåligt i könshandeln. En grupp kunder har visat sig hjälpsökande i kontakterna med prostitutionsgrupperna. Alla stöd- och behandlingsinsatser är emellertid utformade med fokus på kvinnor.

Det vore önskvärt att ett utvecklingsarbete startades för att finna möjligheter att öppna s.k. *mansmottagningar* i storstäderna för dessa män. Mottagningarna kan drivas i kommunal regi eller i samarbete med någon frivillig organisation, t.ex. RFSU.

Bland kvinnorna är det framför allt fyra grupper som har en mycket utsatt situation med risk för exploatering, våld och förtryck. För alla dessa fyra grupper behöver utvecklas speciella stöd- och behandlingsalternativ, som inte

finns i dag eller som förekommer i mycket begränsad utsträckning. De fyra grupperna är:

- psykiskt sjuka kvinnor
- grava narkotikamissbrukare
- hiv-positiva kvinnor
- invandrarkvinnor

De stöd- och behandlingsmodeller som behöver utvecklas är av mycket olika slag. Gemensamt för de tre förstnämnda är att det behövs en kombination av sluten vård och öppen verksamhet, t.ex. dagverksamhet. Här behöver också utvecklas samarbete mellan socialtjänsten, sjukvården och prostitutionsgrupperna för att hitta en utformning som svarar mot varje grupps specifika behov.

Genom den organiserade prostitutionens internationella karaktär kan man befara ökade problem med migration av prostituerade mellan länderna. För invandrarkvinnor, som är verksamma i prostitutionen är situationen ofta annorlunda än för svenska kvinnor. Invandrarkvinnorna är ofta mer hallickberoende än svenska kvinnor, mycket involverade i prostitutionskulturen och isolerade från det svenska samhället. På grund av språksvårigheter och misstro mot myndigheter är de förmodligen svåra att nå med reguljära insatser. Här måste man tänka sig andra modeller för deras behov, t.ex. kontakt med någon frivillig organisation enligt mönster från deras hemländer eller en självhjälpsverksamhet med före detta prostituerade.

En *diskussion om metodutveckling* och samverkan mellan berörda myndigheter måste starta ganska omedelbart då vissa av dessa grupper redan i dag far mycket illa och har tydliga hjälpbehov. En *speciell utvecklingsgrupp* borde tillsättas för att utveckla och leda stöd- och behandlingsarbetet för dessa utsatta grupper. Ansvaret för att en sådan utvecklingsgrupp tillsätts och startar sitt arbete kunde ligga på Socialdepartementet men gruppen kan i framtiden med fördel knytas till ett nationellt utvecklings- och kunskapscentrum (se nedan).

8.3 Organisatoriska och resursmässiga förutsättningar för prostitutionsgruppernas arbete

Periodvis har prostitutionsgrupperna drabbats av organisatoriska problem, resursbrister och saknat förvaltningsledningarnas stöd och intresse. Alla grupperna har genomgått autonoma perioder med organisatorisk turbulens. Detta har lett till personalbyten och kunskapsförluster i grupperna. Om prostitutionsgrupperna skall kunna fullgöra alla sina arbetsuppgifter krävs mer resurser till vissa grupper, framför allt de personalmässigt små grupperna i Malmö och Norrköping.

Enligt vår mening borde en *idé- och resursgrupp* bildas med företrädare för prostitutionsgrupperna och deras förvaltningsledningar för en diskussion om gruppernas arbets sätt och organisatoriska förutsättningar. En sådan idé- och resursgrupp kan även knytas till ett nationellt utvecklings- och kunskapscentrum, om ett sådant inrättas. Gruppens uppgift skulle vara att komma med idéer och förslag till berörda förvaltningsledningar. Därefter har naturligtvis kommunerna själva att besluta om åtgärder för att ge goda förutsättningar för arbetet i respektive kommun. Vår bedömning är att ett sådant arbete bör leda till förstärkta resurser och bättre förutsättningar på det lokala planet, speciellt för de mindre grupperna som i dag kämpar med stora svårigheter.

8.4 Vidareutveckling av prostitutionsgruppernas interna arbete

I mångt och mycket arbetar prostitutionsgrupperna i dag efter Malmöprojektets ursprungliga modell med fyra huvudinriktningar. I ca 15 år har man arbetat i samma form men naturligtvis med vissa variationer och innovationer. Utvecklingen av målinriktade behandlingssamtal och Hiv-informationsprojektet med självhjälpsverksamhet i Göteborg är exempel på sådana innovationer. I dag behövs metodutveckling, ökade kunskaper och diskussioner kring främst *fem frågeställningar* som är aktuella för grupperna att arbeta med.

- Kan man *utveckla det uppsökande och motiverande arbetet* med de prostituerade kvinnorna och kanske nå fler kvinnor genom att använda andra metoder i arbetet, t.ex. socialt grupparbete eller igångsatt självhjälp?
- Det stödjande arbetet med enskilda kvinnor är omfattande. De flesta socialarbetarna har dock inte tillräcklig kompetens att driva ett renodlat behandlingsarbete med kvinnorna utan remitterar dem till andra yrkesgrupper, t.ex. till psykologer och psykoterapeuter. Vi tror att man med små resurser i form av vidareutbildning av personal och extern handledning kan få till stånd psykosociala behandlingssamtal med avsevärt fler kvinnor än i dag. Hur skall en sådan *kompetensutveckling av personalen* genomföras?
- Kanske behövs det även inrättas *särskilda behandlingshem* för de icke missbrukande kvinnornas behov? Hur skall sådana behandlingshem knytas till prostitutionsgruppernas arbete? Här kan man tänka sig en slags *vårdkedja* med motiverande och stödjande arbete i prostitutionsgrupperna, tidvis sluten behandling efter modell från behandlingshemmen för kvinnor (se avsnitt 6.4) och därefter stöd och uppföljning i öppna former ganska lång tid efteråt.

- Behöver man utveckla *informationsarbetet* i prostitutionsgrupperna? Som vi tidigare beskrivit i rapporten är det ett stort behov av information ute i samhället och bland olika kategorier vårdarbetare. Grupperna är små och har en rad andra arbetsuppgifter. Man kan därför tänka sig en flerstegsmodell, där prostitutionsgrupperna informerar nyckelgrupper som sprider kunskapen vidare i sin tur. Kan informationsarbetet utvecklas och effektiviseras genom andra informationsmetoder? Kan man rikta det mot nya målgrupper och genom en flerstegsmodell nå fler personer?
- Kan man genom *intern specialisering* inom grupperna frigöra resurser och ta fram specialkunskaper som utvecklar arbetet? (Denna fråga gäller naturligtvis endast de större grupperna med 5-7 anställda. Endast där är en specialisering möjlig.) I dag är det ett generellt arbetssätt för all personal i grupperna men en specialisering torde i framtiden bli nödvändig? Hur skall sådan specialisering åstadkommas samtidigt som man underhåller ett gemensamt basarbetssätt?

8.5 Ökad kunskapsproduktion och spridning av kunskaper och erfarenheter är nödvändigt

Trots omfattande forskning vid universiteten och FOU-arbete i grupperna finns det fortfarande många vita fläckar i vår kunskap om prostitutionen. Vi vill bara ge ett par exempel här; det är fortfarande ganska litet känt om vilka faktorer som underhåller prostitutionen som livsform och vilken roll det sociala nätverket spelar. Vägen ut ur prostitutionen och vilken roll som olika relationer respektive sociala insatser spelar i en rehabilitering har inte undersökts vad vi känner till. Olika prostitutionsformers anknytning till varandra, respektive ekonomisk brottslighet, är ett tredje stort och troligen svårutforskat fält.

Grupperna dokumenterar och följer upp sitt arbete på olika sätt. Det skulle behöva utvecklas metoder för en mer enhetlig dokumentation och statistikföring utifrån det sociala arbetet mot prostitutionen. Vi har i rapporten givit några synpunkter på vad som skulle kunna ingå i en sådan dokumentation. Sådana arbetssätt måste utvecklas och förankras i grupperna, deras huvudmän och samarbetspartners. Enhetlig dokumentation och statistikföring kan ge ett underlag för diskussioner mellan olika grupper och för jämförelser av hur arbetet utvecklas över tid. Vidare kan man på detta sätt få ett underlag för olika typer av utvärderingar, som kan ge ökade kunskaper om innehåll i och resultat av olika typer av insatser. För att ett sådant utvecklingsarbete skall komma till stånd krävs att någon har ett huvudansvar för detta. Vi menar att detta kan vara en viktig uppgift för ett nationellt utvecklings- och kunskapscentrum.

En kombination av universitetsbaserad forskning och FOU-arbete i grupperna är även i fortsättningen att föredra. Möjligen skulle man kunna tänka sig en närmare knytning och fler samarbetsprojekt i forskningen så att vissa delar av forskningsarbetet utförs i prostitutionsgrupperna och andra delar vid universitetet. Det finns många olika former av aktionsforskningsprojekt som här kan prövas.

Framför allt är det angeläget att de kunskaper som finns om prostitutionen samlas till en enhet och därifrån kan ges ut till kommuner, förvaltningar och yrkesgrupper, som efterfrågar sådan kunskap. Prostitutionen blommar med jämna mellanrum upp i mindre orter, där tjänstemän och politiker behöver utveckla kunskap och arbetssätt för att möta problemen. I dag finns inget centrum i landet som kan förmedla sådan kunskap och information. Stockholms- och Göteborgsgrupperna fungerar båda som lokala kunskapscentra.

Vi vill också markera att prostitution inte är något som enbart är en angelägenhet för landets större kommuner. Det är sant att arenorna för prostitution i första hand finns i storstäderna. Kvinnorna och männen i könshandeln kommer dock i många fall från mindre kommuner på olika avstånd från de kommuner där prostitutionen äger rum. Även detta talar för behovet av övergripande resurser och ansvar för att utveckla kunskaper för ett varierat socialt arbete mot prostitutionen.

Vi anser att *ett nationellt utvecklings- och kunskapscentrum* bör inrättas som får resurser för att samla in och producera kunskap på området och genomföra egna kartläggningar i samarbete med universitetet. En annan uppgift är att ge ut denna kunskap till kommuner, förvaltningar, berörda organisationer och medborgargrupper genom information, utbildning och handledning/konsultation. En tredje uppgift för ett sådant centrum är att initiera och leda metodutvecklingen i det sociala arbetet mot prostitutionen.

*

Det finns en rad motiv för sociala insatser mot prostitutionen. I rapporten har vi beskrivit en del sådana motiv. Vi vill avslutningsvis lyfta fram några mer övergripande motiv till kraftfulla sociala insatser mot prostitutionen.

I ett europeiskt perspektiv är den svenska prostitutionen av liten omfattning. En av anledningarna till detta torde vara den unika skandinaviska kombinationen av sociala insatser och hjälpåtgärder för framför allt kvinnorna från olika sociala myndigheter och insatser av kontrollerande och övervakande art från bl.a. polisen. Denna hållning är mest framträdande i Sverige och Norge. En tilltagande internationalisering sker på många områden och så även inom prostitutionen. Det finns all anledning att ha en hög beredskap inte minst vad gäller socialt arbete mot prostitution inför framtiden och då bygga vidare på denna modell.

Sociala insatser mot prostitutionen kan säkerligen motiveras utifrån ekonomiska skäl. Vi har gjort några försöksvisa beräkningar, som antyder att det sociala arbetet mot prostitutionen sker till rimliga kostnader i förhållande till hur många man når och till utfallet. Det viktigaste motivet för socialt arbete mot prostitution kan dock aldrig vara de krasst ekonomiska.

Olika åtgärder mot prostitution har även motiverats utifrån att det skulle vara en kvinnofråga. Detta trots kunskaper om att det dominerande könet i könshandeln är män – det går 50 män på varje prostituerad kvinna. Nej, den främsta anledningen till sociala insatser mot prostitution handlar om att i könshandeln avslöjas grundläggande missförhållanden i relationen mellan män och kvinnor. I dess spår finns en hänsynslös människoexploatering som berör oss alla – kvinnor som män. Hur samhället i praktiken hanterar prostitutionen kan ses som en värdeämätare på humanismen i vårt välfärdssamhälle. För ett gott samhälle som även ser som sin uppgift att värna svaga och utsatta grupper måste ett väl utvecklat socialt arbete mot prostitutionen vara en självklarhet.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Bodström C & Zweigbergk H. (1994) *Priset man betalar för att slippa kärlek – en bok om prostitution på 90-talet*. Stockholm. Norstedts
- Borg A et al.. (1981) *Prostitution. Beskrivning, analys, förslag till åtgärder*. Vällingby: Publica – Liber
- Eckenrode J (1991) *The Social Context of Coping*. New York. Plenum
- Eliasson R M. (1987) *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur
- Fredriksson T & Lind B-I. (1980) *Kärlek för pengar*. Stockholm. Ordfront
- Hasenfeld Y. (1983) *Human Service Organizations*. New Jersey. Prentice & Hall
- Hedin U-C. (1994) *Socialt stöd på arbetsplatsen vid sjukdom*. Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete
- Hilte M & Månsson S-A. (1990) *Mellan hopp och förtvivlan. En studie om hiv och homosexualitet*. Lund. Studentlitteratur
- Hirdman Y. (1988) *Genusystemet – teoretiska reflektioner kring kvinnors sociala underordning*. Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 3, 1988.
- Högsbro K. (1992) *Sociale problemer og selvorganiseret selvhjaelp i Danmark*. Fredriksberg C. Samfundslitteratur
- Höigård C & Finstad L. (1990) *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjaerlighet*. Oslo. Pax
- Imer T. (1993) *Udveje fra Halmtorvet, om KFUK's sociale arbejde med narkoprostituerede*. Köpenhamn. Akademisk förlag
- Karlsen C. (1993) *Mödre og engler? En evaluering av to tiltak for prostituerte i Oslo*. Oslo: Forskningsavdelningen vid Diakonhemmet, rapport 4/93
- Karlsson P-Å. (1992) *Går det att bistå med bra resultat? Göteborgs stad, Bra-programmet*
- Kihlström A. (1984) *Skymningsföreteelser. En studie av prostitutionen med utgångspunkt i det moderna samhällets motsägelsefulla karaktär*. Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete, rapport 1984:9

- Kuosmanen J. (1992) *Arenaprojektet . En studie av inomhusprostitutionen i Göteborg*. Göteborgs stad. Cityenheten, Prostitutionsgruppen
- Kuosmanen J et al. (1994) *Varför går män egentligen till prostituerade?* Göteborgsstad. Cityenheten, Prostitutionsgruppen
- Larsson S (1983) *Könshandeln. Om prostituerades villkor*. Stockholm. Skeab
- Lantz I (1994) *Torsken i flickstimmet. Om prostitutionskunder i Stockholm*. Stockholms stad. Socialtjänsten, Citygruppen
- Lennéer-Axelsson B (1989) *Männens röster i kris och förändring*. Stockholm. Sesam
- Lorentzen H (1994) *Frivillighetens integrasjon*. Oslo universitet. Akademisk avhandling
- Månsson S-A & Larsson S (1976) *Svarta affärer. Utredning om vissa klubbars och näringsställens sociala betydelse och struktur*. Malmö socialförvaltning.
- Månsson S-A (1981) *Könshandelns främjare och profitörer – om förhållandet mellan hallick och prostituerad*. Lund. Doxa
- Månsson S-A & Linders A. (1984) *Sexualitet utan ansikte. Könsköparna*. Stockholm. Carlssons
- Månsson S-A (1992) *Brothel "Europe". International Prostitution and Traffic in Women*. (artikel)
- Olsson H (1990) *Catrine och rättvisan*. Stockholm. Carlssons
- Omsäter M (1986) *Det kallas världens äldsta yrke*. Göteborg
- Omsäter M (1985) *Uppdrag prostitution. En rapport från prostitutionsgruppen i Göteborg*. Göteborg Sesam special 2
- Trulsson K (1993) *Kvinnorummet – vision, verklighet, vardag. Rapport från ett behandlingshem för kvinnor*. Stockholm. Kvinnoforum utbildning
- Sotter H & Svennecke B (1993) *Flickor som inte gör något väsen av sig och som det aldrig gjorts något väsen av. Unga flickor i riskzonen för prostitution och sexuellt utnyttjande*. Göteborgs Stad, Cityenheten, Prostitutionsgruppen
- Ståhl R & Svedberg L (1987) *Det ovissa mötet*. Stockholm. Rabén & Sjögren
- Swedner G. (1993) *Traditioner som fängslar. En studie av det sociala arbetets motiv och framträdelseformer i Göteborg under tiden 1790–1918*. Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete

Wassmo H (triologi) *Huset med glasverandan. Det stumma rummet. Hudlös himmel*

Vaux A. (1988) *Social support – Theory, research and intervention*. New York. Praeger

Offentligt tryck

Prostitutionen i Sverige. Bakgrund och åtgärder. SOU 1981:71. Stockholm. Socialdepartementet

Utredning om prostitutionen i Sverige. Kommittédirektiv 1993:31. Stockholm. Socialdepartementet

Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt. Rapport från socialtjänstkommittén. SOU 1993:82. Stockholm. Fritzes

Kvinnor och alkohol. Delbetänkande av alkoholpolitiska kommissionen. SOU 1994:28. Stockholm. Socialdepartementet

Verksamhetsberättelser, PM, etc. från myndigheter

PM (*om situationen i könshandeln*). Polisen i Malmö 1982

Förslag till aktionsplan mot könshandeln i Malmö. Malmö socialförvaltning 1982

Prostitutionsgruppen – 1-årsrapport. Malmö socialförvaltning 1983

Rapport om prostitutionsgruppens arbete 1992. Malmö socialförvaltning 1993

Verksamhetsredogörelse 1993. Prostitutionsgruppen, Malmö socialförvaltning 1994

Verksamhetsberättelse från Citysektionen, 1993 Stockholms stad. Socialtjänsten, socialdistrikt 1

Befattningsbeskrivning för prostitutionsgruppen. Göteborgs socialförvaltning 1981

Verksamhetsberättelse 1980-81, Kuratorsgruppen Centrum. Fältarbete i Centrum, Göteborgs socialförvaltning

Prostitutionsgruppen – verksamhetsbeskrivning. Göteborgsstad. Cityenheten, prostitutionsgruppen

Verksamhetsberättelse 1993, Prostitutionsgruppen i Göteborg

Översyn av prostitutionsgruppens verksamhet. Norrköpings socialförvaltning 1991

Lägesrapporter från prostitutionsgruppen. Socialförvaltningen i Norrköping 1993 och 1994

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

1. Ett renodlat näringsförbud. N.
2. Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. A.
3. Grön diesel – miljö- och hälsorisker. Fi.
4. Långtidsutredningen 1995. Fi.
5. Vårdens svåra val.
Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. S.
6. Muskövarvets framtid. Fö.
7. Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. A.
8. Pensionsrättigheter och bodelning. Ju.
9. Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. Fi.
10. Översyn av skattebrottslagen. Fi.
11. Nya konsumentregler. Ju.
12. Mervärdesskatt – Nya tidpunkter för redovisning och betalning. Fi.
13. Analys av Försvarsmaktens ekonomi. Fö.
14. Ny Elmarknad + Bilagedel. N.
15. Könshandeln. S.
16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. S.
17. Homosexuell prostitution. S.

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Pensionsrättigheter och bodelning. [8]

Nya konsumentregler. [11]

Försvarsdepartementet

Muskövarvets framtid. [6]

Analys av Försvarsmaktens ekonomi. [13]

Socialdepartementet

Vårdens svåra val.

Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. [5]

Könshandeln. [15]

Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. [16]

Homosexuell prostitution. [17]

Finansdepartementet

Grön diesel - miljö- och hälsorisker. [3]

Långtidsutredningen 1995. [4]

Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. [9]

Översyn av skattebrottslagen. [10]

Mervärdesskatt - Nya tidpunkter för redovisning och betalning. [12]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsföretag - En ny möjlighet för arbetslösa. [2]

Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. [7]

Näringsdepartementet

Ett renodlat näringsförbud. [1]

Ny Elmarknad + Bilagedel. [14]